

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ФАКУЛЬТЕТ ЦИВІЛЬНОЇ ТА ГОСПОДАРСЬКОЇ ЮСТИЦІЇ
КАФЕДРА ПРИВАТНОГО ПРАВА

СІМЕЙНІ (РОДИННІ) ЦІНОСТІ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

МАТЕРІАЛИ
Всеукраїнського круглого столу

Одеса, 20 грудня 2025

Одеса
Фенікс
2026

За загальною редакцією:

доктора юридичних наук, професора *С. Харитонова*;
докторки юридичних наук, професорки *О. Сафончик*

Упорядники-укладачі:

Сафончик Оксана Іванівна – докторка юридичних наук, професорка кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія», професорка;

Бобейко Неллі Ігорівна – лаборантка кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Організаційний комітет Всеукраїнського круглого столу:

Харитонов Євген Олегович – д.ю.н., завідувач кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія», професор (голова);

Сафончик Оксана Іванівна – д.ю.н., професорка кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія», професорка (заступник);
Мінченко Райса Миколаївна – д.ю.н., проректорка Національного університету «Одеська юридична академія», професорка;

Глиняна Катерина Михайлівна – к.ю.н., доцентка кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія», доцентка;

Калітенко Оксана Михайлівна – к.ю.н., професорка кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія», доцентка;

Шамота Олександр Володимирович – доктор філософії, асистент кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Бобейко Неллі Ігорівна – лаборантка кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Матеріали видано за авторською редакцією.

Повну відповідальність за достовірність і якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їхні наукові керівники, рецензенти, структурні підрозділи вищих навчальних закладів і установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

С 37

Сімейні (родинні) цінності в умовах гібридної війни : матер. Всеукр. круглого столу [Електронне видання] / за заг. ред.: Є. Харитонова, О. Сафончик ; НУ «Одес. юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2026. – 180 с. – Режим доступу: ...

ISBN 978-617-8763-10-7

Збірник містить матеріали доповідей з теоретичних, історичних і методологічних проблем сімейного права та інших галузей приватного права, оприлюднених на Всеукраїнському круглому столі, який відбувся 20 грудня 2025 року в Національному університеті «Одеська юридична академія».

Збірник спрямований на ознайомлення юридичної громадськості з дослідженням науковців у сфері цивільстики та сімейного права і може бути корисний як у навчальному процесі, так і в науковій діяльності.

УДК 347.6(477):355.01

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
Барцьось Ганна Володимирівна ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ РАМКОВОЇ КОНВЕНЦІЇ ВООЗ ІЗ БОРОТЬБИ ПРОТИ ТЮТЮНУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.	10
Білошкурський Микола Миколайович ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ ПОДРУЖЖЯ НА ПОДІЛ МАЙНА, ЩО Є ОБ'ЄКТОМ ПРАВА СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ, З ЦІЛЛЮ УНИКНЕННЯ АРЕШТУ НА МАЙНО.	14
Бітова Марина Андріївна ДОДАТКОВІ ВИТРАТИ НА ДИТИНУ: ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК СТЯГНЕННЯ	20
Бобейко Неллі Ігорівна ЮРИСДИКЦІЙНІ КОНФЛІКТИ У СІМЕЙНИХ СПРАВАХ ЗА УЧАСТЮ ОСІБ, ЯКІ ВИЇХАЛИ ЗА КОРДОН.	24
Волкова Наталія Василівна ПРАВО БАТЬКІВ НА СПІЛКУВАННЯ З ДИТИНОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ	27
Глиняна Катерина Михайлівна ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.	30
Гнатюк Дмитро Володимирович АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДАРУВАННЯ МІЖ ПОДРУЖЖЯМ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	33
Григоращенко Анастасія Олександрівна ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ СІМЕЙНИХ ПРАВ ОСОБОЮ, ВИЗНАНОЮ НЕДІЄЗДАТНОЮ.	38
Грицишина Лариса Валеріївна ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ СТЯГНЕННІ АЛІМЕНТІВ НА ДІТЕЙ	44
Давидова Дарія Сергіївна ПРАВО НА ШЛЮБ У 14 РОКІВ: БІОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ЧИ ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ?	48
Давидова Ірина Віталівна, Журило Сергій Сергійович ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДИТИНИ В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ	51

<i>Діденко Лариса Василівна</i> ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЕВОЛЮЦІЮ СІМЕЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	56
<i>Донець Софія Андріївна</i> ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ, ЗАЛИШЕНИХ БЕЗ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.	60
<i>Єліссєва Олена Геннадіївна</i> АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В СІМ'І В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	65
<i>Калова Вікторія Сергіївна</i> РОЗРВАННЯ ШЛЮБУ ОНЛАЙН: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ	69
<i>Калітенко Оксана Михайлівна</i> ЦИФРОВІЗАЦІЯ, ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.	72
<i>Коваленко Сергій Олегович</i> ОКРЕМІ АСПЕКТИ УКЛАДЕННЯ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ ПОДРУЖЖЯМ.	75
<i>Кравчук Катерина Григорівна</i> ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ В УМОВАХ ВІЙНИ.	79
<i>Кривенко Юлія Василівна</i> ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ СІМЕЙ ВОЛОНТЕРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА.	84
<i>Леонова Вікторія Миколаївна</i> НЕЗАКОННЕ УСИНОВЛЕННЯ ІНОЗЕМЦЯМИ ВИКРАДЕНИХ ДІТЕЙ	87
<i>Мінченко Райса Миколаївна, Мінченко Дар'я Анатоліївна</i> ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШЛЮБУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ	91
<i>Мендэжул Марія Василівна</i> ПРИНЦИП НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	98
<i>Мінько Ірина Василівна</i> ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН ПОДРУЖЖЯ	101

Мірошник Владислав Андрійович НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ, РОЗЛУЧЕНИХ ІЗ БАТЬКАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	103
Натягайло Яна Артемівна СУЧАСНІ ФОРМИ СІМ'Ї: ШЛЮБ ТА ЦИВІЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО. ПЕРСПЕКТИВИ ВВЕДЕННЯ ДО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЦИВІЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА	106
Огородник Микита Олександрович РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ ЗА УЧАСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	108
Півторак Анастасія Олександрівна ЕЛЕКТРОННА ФОРМА УКЛАДАННЯ ШЛЮБУ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	112
Рисюк Анна Юрївна ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ОСПОРЮВАННЯ БАТЬКІВСТВА В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ	116
Мошинська Яна Степанівна ПОРЯДОК ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД	119
Романовський Денис Сергійович, ОКРЕМІ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЛІ РОДИНИ У ЗАХИСТІ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ	123
Салівончик Юлія Русланівна ОСОБЛИВОСТІ АЛІМЕНТНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.	126
Сафончик Оксана Іванівна АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УКЛАДАННЯ ШЛЮБУ В КОНТЕКСТІ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	130
Сердечна Ірина Леонідівна СПІВВІДНОШЕННЯ ДУМКИ ДИТИНИ ТА ЇЇ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ У СПРАВАХ ПРО ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ	134
Спасова Катерина Іванівна, ТРАНСФОРМАЦІЯ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН У ПЕРІОД ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ТРАНСКОРДОННИЙ АСПЕКТ.	138
Стефанський Михайло Андрійович ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І СІМЕЙНЕ ПРАВО: ПОТЕНЦІАЛ ТА РИЗИКИ ЗАСТОСУВАННЯ AI У СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТАХ	142

Суровцова Анна Євгенівна

ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ СПІЛКУВАННЯ З ДИТИНОЮ ПІСЛЯ
РОЗЛУЧЕННЯ: ПРАВОВИЙ СТАТУС І ДОКАЗОВЕ ЗНАЧЕННЯ ЦИФРОВИХ
КОМУНІКАЦІЙ. 146

Товт Тинде Олександрівна

НОРМАТИВНІ ГАРАНТІЇ ЩОДО РОБОЧОГО ЧАСУ НЕПОВНОЛІТНІХ В
УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ 151

Харитонов Євген Олегович, Харитонova Олена Іванівна

СІМ'Я ЯК ОСНОВА ДОБРОЧЕСНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВИЙ
ДИСКУРС. 154

Чурсова Таїсія Миколаївна

ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН
В УМОВАХ ВІЙНИ. 158

Шамота Олександр Володимирович

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА РЕАЛІЗАЦІЮ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА
ОБОВ'ЯЗКІВ: ШЛЮБ, БАТЬКІВСТВО, ОПІКА, АЛІМЕНТИ 162

Шарко Світлана Василівна

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ПРО
АЛІМЕНТИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ 166

Лисенко Єлизавета Олегівна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ РОДИНИ ВІД ВОРОЖИХ ІНФОРМАЦІЙНО-
ПСИХОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ
ВІЙНИ. 170

Максименко Олександра Олександрівна

ТАЄМНИЦЯ УСИНОВЛЕННЯ ТА ПРАВО ДИТИНИ НА ІНФОРМАЦІЮ
ПРО ЇЇ ПОХОДЖЕННЯ. 174

ПЕРЕДМОВА

Однією з важливих категорій у чинному законодавстві України є належне правове регулювання сімейних відносин, адже вони являють собою складний комплекс взаємних прав і обов'язків осіб, що є членами родини або складаються в близькому спорідненні. Зіткнення інтересів у цій сфері права неминуче приводить до виникнення сімейних спорів.

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується глибокими соціальними трансформаціями, зумовленими як глобальними процесами цифровізації, так і безпрецедентними викликами, пов'язаними з гібридною війною проти України. У цих умовах особливого значення набуває збереження та розвиток сімейних (родинних) цінностей, які традиційно становлять фундамент соціальної стабільності, міжпоколінної солідарності та моральної стійкості суспільства.

Сім'я як базовий соціальний інститут відіграє ключову роль у формуванні людського потенціалу держави, забезпеченні належного виховання дітей, підтриманні соціальної згуртованості та передачі культурних і правових традицій. Водночас сучасні суспільні процеси, зокрема вимушена міграція, роз'єднання сімей, зміна форм соціальної комунікації, активне впровадження цифрових технологій у повсякденне життя, істотно впливають на характер сімейних правовідносин, трансформують способи реалізації сімейних прав та обов'язків, а також зумовлюють появу нових правових проблем.

Трансформації концепції цивільного права України, стрімке оновлення законодавства, що регулює майнові та особисті немайнові правовідносини, наявність Сімейного кодексу України та процес рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України природно, зумовлює необхідність у обговоренні цих питань в наукових конференціях та круглих столах, де б вказані процеси знаходили адекватне відображення. Крім того, запровадження в Україні воєнного стану також додатково посилює необхідність дослідження найбільш актуальних питань сімейного права (наприклад, укладання та розірвання шлюбу, ускладненого іноземним елементом; захист прав дітей та батьків в умовах воєнного стану; визначення місця проживання дитини та розподіл спільного майна подружжя в умовах воєнного стану тощо).

Саме тому наукове осмислення сучасного стану та перспектив розвитку сімейного права в умовах суспільних трансформацій набуває особливої актуальності. Важливим майданчиком для такого фахового обговорення став Всеукраїнський круглий стіл «Сімейні (родинні) цінності перед викликами гібридної війни», який відбувся 20 грудня 2025 року на базі кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія».

У межах наукового заходу було порушено широкий спектр актуальних питань, зокрема проблематику ролі сім'ї як основи доброчесності та соціальної стійкості в умовах війни, трансформацію сімейних правовідносин під впливом цифровізації, а також теоретичні та практичні аспекти забезпечення прав та інтересів учасників сімейних відносин у сучасних умовах.

Серед тез, підготовлених на Всеукраїнський круглий стіл «Сімейні (родинні) цінності перед викликами гібридної війни», є тези, підготовлені здобувачами вищої освіти в межах діяльності Школи сімейного права, яка функціонує на кафедрі приватного права в Національному університеті «Одеська юридична академія» та об'єднує науковців, практиків, молодих дослідників і студентів, зацікавлених у розвитку сучасної доктрини сімейного права.

Слід зазначити, що проведення Всеукраїнського круглого столу з проблем сімейного права є традиційним науковим заходом, який проводиться кожного року в Національному університеті «Одеська юридична академія». Наукова робота наших викладачів, аспірантів та студентів є невід'ємною складовою частиною наукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», тому проведення таких заходів має позитивно сприяти розвитку науки сімейного права в Україні. Науковці, практичні працівники, аспіранти та студенти беруть активну участь в обговоренні актуальних проблем сімейного права в умовах сьогодення, що особливо важливо в контексті адаптації законодавства України до законодавства країн ЄС, а також в умовах воєнного стану. Саме вирішенню різного роду проблем сімейного права в умовах гібридної війни і було присвячено засідання Всеукраїнського круглого столу, яке відбулося у Національному університеті «Одеська юридична академія» 20 грудня 2025 року.

Збірка тез, підготовлена за результатами круглого столу, об'єднує наукові напрацювання вчених, науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів і студентів, присвячені різним аспектам су-

часного розвитку сімейного права. Представлені у ній дослідження відображають широкий спектр наукових підходів до аналізу сімейних правовідносин, їх трансформації в умовах цифрового суспільства та викликів, пов'язаних із воєнним станом.

Опубліковані у збірці матеріали сприятимуть подальшому розвитку наукової дискусії у сфері сімейного права, формуванню нових доктринальних підходів до розуміння сімейних правовідносин та пошуку ефективних правових механізмів захисту прав і законних інтересів учасників сімейних відносин у сучасному українському суспільстві.

Оргкомітет круглого столу висловлює щиру вдячність усім учасникам наукового заходу, авторам тез, науковим керівникам, а також усім, хто долучився до підготовки та проведення круглого столу. Активна участь науковців, молодих дослідників і студентів у фаховій дискусії стала важливим свідченням високого інтересу до проблем розвитку сімейного права та підтвердженням значення наукового діалогу для формування сучасної цивілістичної доктрини.

Сподіваємося, що представлена збірка тез стане корисним джерелом для подальших наукових досліджень, сприятиме розвитку міждисциплінарної наукової співпраці та поглибленню наукових дискусій щодо актуальних проблем сімейного права в умовах сучасних суспільних трансформацій та зацікавлять широке коло читачів, яким не байдужі проблеми сімейного права України в умовах гібридної війни.

*Євгеній Олегович Харитонов
Оксана Іванівна Сафончик
Оксана Михайлівна Калітенко*

Барцьось Ганна Володимирівна

асистент кафедри цивільного права і процесу

Донецького національного університету імені Василя Стуса

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ РАМКОВОЇ КОНВЕНЦІЇ ВООЗ ІЗ БОРОТЬБИ ПРОТИ ТЮТЮНУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Тютюнова епідемія визнається однією з наймасштабніших глобальних проблем ХХІ століття. Її наслідки мають системний характер і зумовлюють зростання занепокоєння міжнародної спільноти. Саме негативна динаміка захворюваності та смертності, пов'язаної з тютюнокурінням, стала ключовою передумовою для розроблення й ухвалення універсального міжнародно-правового інструменту – Конвенції ВООЗ із боротьби проти тютюну (далі – Конвенція) [1, с. 336].

На виконання Закону України «Про ратифікацію Рамкової конвенції Всесвітньої організації охорони здоров'я із боротьби проти тютюну» [2] Україна забезпечує реалізацію взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань у сфері контролю над тютюном. Зобов'язання щодо імплементації положень Конвенції також закріплені в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – Угода) [3], що визначає їх як частину міжнародно-правових зобов'язань держави в межах євроінтеграційного процесу. Ключові зобов'язання України у сфері протидії тютюнокурінню в межах Угоди про асоціацію з Європейським Союзом зосереджені у трьох основних напрямках: підвищення ставок акцизного оподаткування тютюнових виробів, імплементація положень Директиви 2014/40/ЄС [4] щодо регулювання тютюнових виробів, а також забезпечення виконання зобов'язань, що впливають із Рамкової конвенції Всесвітньої організації охорони здоров'я із боротьби проти тютюну (ст. ст. 352, 427, 428).

Ще одним важливим досягненням у контексті виконання євроінтеграційних зобов'язань України стало ухвалення у грудні 2021 року Закону № 1978 «Про внесення змін до деяких законів України щодо охорони здоров'я населення від шкідливого впливу тютюну» [5]. Його положення ґрунтуються на нормах Конвенції та спрямовані на імплементацію вимог Директиви 2014/40/ЄС, яка встановлює єдині стандарти регулювання тютюнових виробів у державах-членах ЄС. Практика застосування цієї Директиви засвідчила її ефективність у зниженні рівня тютюнокуріння в ЄС, що зумовило її рецепцію в

українське законодавство [6]. Зокрема, зазначений Закон передбачає заборону ароматизованих сигарет і тютюну для самокруток; запровадження розширених медичних попереджень про шкоду куріння, які займають до 65% площі упаковки; встановлення обов'язку для виробників розкривати інформацію про склад тютюнових виробів; поширення регуляторних вимог на електронні сигарети та рідини до них, включаючи технічні стандарти, маркування та заборону реклами; а також запровадження повної заборони реклами тютюнових виробів. У 2023 році нормативне забезпечення імплементації положень Конвенції та Директиви 2014/40/ЄС було суттєво деталізовано через підзаконні акти галузевого характеру. Зокрема, наказом Міністерства охорони здоров'я України затверджено уніфіковані вимоги до комбінованих медичних попереджень на тютюнових виробках [7]. Прийняття цього акта забезпечує виконання зобов'язань щодо інформування споживачів про шкоду тютюнокуріння відповідно до міжнародних стандартів. 24 березня 2023 року Кабінет Міністрів України вніс зміни до постанови №183 «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері попередження та зменшення вживання тютюнових виробів та їх шкідливого впливу на здоров'я населення» [8]. Зазначені зміни спрямовані на вдосконалення механізмів державного нагляду (контролю) у відповідній сфері та приведення національних підходів до оцінки ризиків у відповідність із міжнародними зобов'язаннями України, зокрема в межах імплементації Рамкової конвенції ВООЗ із боротьби проти тютюну та євроінтеграційних вимог.

Подальший розвиток нормативно-правової бази відбувся у 2024 році із прийняттям Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, спиртових дистилятів, біоетанолу, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, тютюнової сировини, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального» [9]. Цей акт систематизує правове регулювання у відповідній сфері, встановлює єдині підходи до ліцензування, контролю за обігом продукції та відповідальності суб'єктів господарювання, що, у свою чергу, забезпечує більш повну реалізацію міжнародно-правових зобов'язань України у сфері контролю над тютюном.

Таким чином, імплементація Конвенції в Україні відбувається як послідовний процес трансформації міжнародно-правових зобов'язань у національну правову систему, що здійснюється під впливом євроін-

теграційних чинників. Закріплення відповідних зобов'язань в Угоді забезпечило їх інституційну стабільність та сприяло гармонізації національного законодавства із правом ЄС. Нормативно-правове забезпечення у сфері контролю над тютюном характеризується комплексністю та поступовим ускладненням, спрямованих на регулювання виробництва, обігу та споживання тютюнових виробів. Прийняття Закону №1978, а також подальша деталізація його положень через підзаконні акти свідчать про перехід від формальної імплементації до практичної реалізації міжнародних стандартів, зокрема щодо інформування споживачів, обмеження реклами та встановлення технічних вимог до продукції. Водночас прийняття у 2024 році системного закону щодо державного регулювання обігу тютюнових виробів засвідчує тенденцію до кодифікації та уніфікації правового регулювання у відповідній сфері, що відповідає європейським підходам до забезпечення ефективного контролю.

Таким чином, імплементація положень Конвенції набуває системного характеру, поєднуючи міжнародно-правові зобов'язання, євроінтеграційні вимоги та розвиток національного законодавства. Разом із тим, подальше підвищення ефективності цієї імплементації потребує посилення механізмів правозастосування та забезпечення належного контролю за виконанням встановлених норм.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барцьось Г. В. Імплементація положень Конвенції ВООЗ проти тютюну в Україні. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2016. С. 336-338.

2. Про ратифікацію Рамкової конвенції Всесвітньої організації охорони здоров'я із боротьби проти тютюну : Закон України від 15.03.2006 № 3534-IV. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3534-15#Text>

3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

4. Directive 2014/40/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning the manufacture, presentation and sale of tobacco and related products and repealing Directive 2001/37/EC Text with EEA relevance. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/40/oj/eng>

5. Про внесення змін до деяких законів України щодо охорони здоров'я населення від шкідливого впливу тютюну : Закон України від 16.12.2021 № 1978-IX. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1978-20#Text>

6. Україна виконала вимоги ЄС у сфері боротьби з тютюнопалінням – Радущий. Укрінформ. 16.10.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-health/3774566-ukraina-vikonala-vimogi-es-u-sferi-borotbi-z-tutunopalinnam-raduckij.html>

7. Про затвердження Груп наборів комбінованого медичного попередження, що складаються з 14 варіантів тексту та ілюстрацій, технічних вимог до його макету, дизайну та форми, а також порядку їх нанесення виробниками тютюнових виробів для куріння : Наказ від 18.04.2023 № 747. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0902-23#Text>

8. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері попередження та зменшення вживання тютюнових виробів та їх шкідливого впливу на здоров'я населення та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів : Постанова Кабінету Міністрів України; Критерії, Перелік від 06.03.2019 № 183. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-2019-%D0%BF#Text>

9. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, спиртових дистилатів, біоетанолу, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, тютюнової сировини, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального : Закон України від 18.06.2024 № 3817-IX. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3817-20#n2155>

Білошкурський Микола Миколайович

*Студент 3 курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: доктор філософії з права Шамота О. В.*

**ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ ПОДРУЖЖЯ НА ПОДІЛ
МАЙНА, ЩО Є ОБ'ЄКТОМ ПРАВА СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ
ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ, З ЦІЛЮ УНИКНЕННЯ
АРЕШТУ НА МАЙНО**

Проблема зловживання цивільними правами не нова та знаходить своє відображення у працях багатьох українських авторів. Так, Н. Голубева ґрунтовано розглядає проблему зловживань у цивільному процесі у контексті реформування цивільного процесуального законодавства та доходить висновку, що реформування Цивільного процесуального Кодексу України (надалі – ЦПК України).[1] без урегулювання проблем зловживання цивільними правами неможливе [2, с. 3]. В. Хоменко досліджує зловживання цивільними правами, шляхом укладання договорів, для приховання корупційних правопорушень [3], а у наших попередніх дослідженнях звертається увага на зловживання цивільними правами для уникнення покарання за вчинені корупційні правопорушення [4; 5].

Проте особливу роль у контексті зловживання цивільними правами відіграють зловживання у сімейних правовідносинах. Так, у зв'язку з законодавчими ініціативами, які розширили підстави для накладення арешту на майно (наприклад, впровадження спеціальної конфіскації [6], прийняття Закону України «Про санкції» від 14.08.2014 № 1644-VII [7] тощо), особливої актуальності набувають зловживання, пов'язані з правом подружжя на поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Таке право подружжя гарантується ст. 69 Сімейного Кодексу України (надалі – СК України) [8]. Так, відповідно до ч. 1 ст. 69 СК України дружина та чоловік мають повне право поділити майно, що належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від розірвання шлюбу [8]. При чому, як зазначає О. Шамота, важливим є забезпечення державою поділу такого майна на рівних засадах [9, с. 29]. Об'єктами спільної сумісної власності, відповідно до ст. 61 СК України, є будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обороту, зокрема, заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя;

гроші, інше майно, у тому числі гонорар, виграш, які були одержані за договором, укладеним на користь сім'ї; речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо), придбані за час шлюбу для одного з подружжя та ін. [8]. Відповідно до ч. 2 ст. 60 вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя [8]. Подібні положення також містяться у ч. 3 та ч. 4 ст. 368 Цивільного Кодексу України (надалі – ЦК України), де зазначено, що спільною сумісною власністю є майно, набуте за час шлюбу, якщо інше не встановлено законом чи договором, а також, що майно, набуте в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти членів сім'ї, є їхньою спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено договором, укладеним у письмовій формі [10].

Тепер, встановивши нормативно-правове забезпечення права дружини і чоловіка на поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, а також понятійно-категоріальний апарат, пропонуємо дослідити з правозастосовної практики, як саме особи можуть зловживати цим правом з ціллю уникнути арешту на майно.

Ілюстративною може бути нещодавня справа Крижопільського районного суду Вінницької області № 134/470/25 від 30 вересня 2025 року про поділ майна між подружжям колишнього Президента України [11]. Так, 12 лютого 2025 року президентом України було видано указ «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» від 12 лютого 2025 року № 81/2025, у межах якого санкції було накладено на колишнього Президента України [12], а вже 28 березня 2025 року дружина колишнього президента звернулась до суду з позовом про поділ майна подружжя на суму понад 17 млрд грн. [13]. Судом було встановлено, що 8 вересня 1984 року позивач дійсно вступила у шлюб з відповідачем, під час якого подружжя набуло вичерпний перелік майна на суму понад 17 млрд грн. Позивачка підтримала вимоги позовної заяви про поділ майна подружжя, а відповідач подав заяву про визнання цього позову. Проте, як було встановлено судом, ухвалою слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 06 січня 2022 року у справі № 757/156/22-к у кримінальному провадженні № 22016130000000212 було накладено арешт на майно відповідача, частина якого, як зазначає позивач, є предметом позову, згодом законність ухвали було підтверджено постановою Другої судової палати Касаційного кримі-

нального суду у складі Верховного Суду, яка у справі № 757/156/22 від 11 вересня 2025 року залишила без задоволення касаційну скаргу сторони захисту, а ухвалу Печерського районного суду м. Києва, як суду першої інстанції, про накладання арешту на майно залишила без змін [14]. Також судом у межах позовного провадження про поділ майна подружжя було встановлено, що 12.02.2025 щодо відповідача було застосовано санкції, які також обмежують його майнові права щодо майна, яке є предметом спору. Враховуючи викладене, суд дійшов висновку, що поданий позов носить відверто штучний характер, а його подання суперечить завданню цивільного судочинства. Адже дійсною метою звернення із позовом, як зазначив суд, є виведення майна з-під режиму арешту та санкцій, що повинно вирішуватись за правилами іншого судочинства. Згідно із ч. 3 ст. 44 ЦПК України, якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд, з урахуванням обставин справи, має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання, що суд і зробив, залишивши позовну заяву без розгляду [11]. З аналізу цього судового рішення можемо припустити, що право подружжя на поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності, дійсно може використовуватися, як зловживання цивільними правами, з ціллю вивести майно з-під арешту.

Підтвердженням цього припущення, окрім проаналізованого рішення суду першої інстанції, можуть слугувати й рішення Верховного суду. Так, Об'єднана палата Касаційного Цивільного Суду у складі Верховного суду у справі № 337/474/14-ц від 11 листопада 2019 року у порядку спрощеного позовного провадження розглянула позов чоловіка до своєї колишньої дружини про поділ майна. Судом було з'ясовано, що шлюбні відносини між сторонами тривали з грудня 1969 року по грудень 2013 року. У цей період подружжя набуло у спільну власність квартиру (у 1994 році, зареєстрована на відповідача), автомобіль (також зареєстрований на відповідача) та ще одну квартиру (на підставі свідцтва про право власності на житло від травня 2007 року, що перебувала у спільній сумісній власності подружжя та їхнього сина). Водночас було встановлено наявність обтяжень на це майно. Ухвалою Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 11 серпня 2011 року у справі № 2-1327/2011 було накладено арешт на рухоме та нерухоме майно, що належало відповідачу, в тому числі й на спірні квартири. Крім того, у березні 2014 року постано-

вою державного виконавця було накладено арешт на все майно відповідача у межах примусового виконання виконавчого листа районного суду. Цей лист стосувався стягнення з відповідача на користь кредитора заборгованості в сумі, що сягала майже 1 мільйона 200 тисяч гривень [15].

Верховний Суд кваліфікував позов одного з колишнього подружжя про поділ майна, яке є об'єктом спільної сумісної власності, як дію, що порушує статтю 13 ЦК України [10]. Такі дії, на думку Суду, були вчинені з наміром завдати шкоди іншому учаснику цивільних правовідносин (кредитору) та розцінювалися як зловживання правом. Касаційна інстанція наголосила, що учасники цивільного обороту не можуть використовувати механізм поділу спільного майна подружжя для того, щоб уникнути сплати боргу або ухилитися від виконання судового рішення про стягнення коштів. Суд резюмував, що боржник, щодо якого вже ухвалено судові рішення про стягнення боргу та накладено арешт на його активи, і його дружина, ініціюючи поділ майна, діють очевидно недобросовісно. Такі дії є зловживанням правами стосовно кредитора, оскільки вони безпосередньо порушують майнові інтереси останнього та мають на меті унеможливити звернення стягнення на майно, що належить боржнику. На підставі цих фактів, суд залишив позов без задоволення [15].

Згодом, Друга палата Касаційного Цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 723/826/19 від 11 серпня 2021 року прямо зазначила, що учасники цивільних відносин, які використовують цивільно-правовий інструментарій (позов про визнання права на частку у майні, що є об'єктом права спільної сумісної власності) для недопущення звернення стягнення на майно боржника – «вживають право на зло» [16].

Проте існує й протилежна правозастосовна практика. Так, Перша палата Касаційного Цивільного суду у складі Верховного Суду розглянула справу №607/2394/20 від 18 жовтня 2021 року, у якій дружина у лютому 2020 року подала позов до приватного виконавця про зняття арешту, накладеного приватним виконавцем, на квартиру та транспортний засіб. Позовна заява була вмотивована тим, що з 1982 року позивачка перебуває у шлюбі зі своїм чоловіком, під час якого ними було набуто згадану квартиру та транспортний засіб, зокрема, 3 серпня 2010 року подружжям на чоловіка позивачки було зареєстровано транспортний засіб, а 14 березня 2018 року – право власності на

квартиру. У зв'язку зі збільшенням загальної площі цього помешкання (до 74,3 кв. м) 29 жовтня 2018 року до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно було внесено відповідні оновлені відомості про об'єкт. Згодом, у грудні 2018 року, приватним виконавцем було винесено дві постанови: про арешт майна боржника (чоловіка) та про оголошення цього майна в розшук. Позивачка стверджує, що дізналася про наявність цих обтяжень лише в лютому 2020 року, у зв'язку з чим звернулася до суду з позовом про зняття арешту з майна, мотивуючи це тим, що воно є спільною власністю [17].

Суд першої інстанції задовольнив позовні вимоги частково, ухваливши зняти арешт із 1/2 частки квартири та 1/2 частки транспортного засобу, які належали позивачці. Своє рішення суд першої інстанції мотивував тим, що спірні квартира та транспортний засіб визнані спільною сумісною власністю позивачки та її чоловіка, який виступав боржником за договором позики. Таким чином, накладення арешту на частку, що належить позивачці, є прямим порушенням її прав як співвласника. При цьому суд окремо наголосив на відсутності доказів того, що чоловік позивачки укладав кредитний договір в інтересах сім'ї, а також доказів використання отриманих коштів на сімейні потреби. Суд апеляційної інстанції повністю погодився з висновками суду першої інстанції. У подальшому Перша палата Касаційного Цивільного суду у складі Верховного Суду також підтримала позицію нижчих інстанцій, залишивши рішення про скасування арешту з частини майна чинним [17].

Проаналізована судова практика як судів першої інстанції, так і Верховного Суду дає підстави стверджувати, що проблема зловживань цивільними правами у сімейних правовідносинах, а точніше, правом подружжя на поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, нині набуває особливої важливості, а використання права на поділ майна подружжя з ціллю зняти арешт або уникнути стягнення майна, як на цьому неодноразово наголошував Верховний Суд [15; 16], є нічим іншим, як зловживанням правом. Проте, наявність протилежних за своєю суттю рішень, особливо, Верховного Суду, створюють певну правову невизначеність, що і зумовлює можливості для зловживання цивільними правами у сімейних правовідносинах. У реаліях розвитку законодавства та у зв'язку з появою більшої кількості підстав для накладання арешту на майно, врегулювання подібних можливостей для зловживання цивільними

правами є особливо актуальним. Розроблення шляхів подолання визначеної проблеми стане предметом подальших досліджень автора.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
2. Голубева Н. Ю. Зловживання цивільними процесуальними правами: новели ЦПК. *Новели цивільного процесуального кодексу України* : матеріали круглого столу (м. Одеса, 26 березня 2018 р.) / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2018. С. 3–9. URL: <http://hdl.handle.net/11300/9479>
3. Хоменко В. П. Запобігання приховуванню злочинів у фіскальній сфері, що мають транснаціональний характер. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2(107). С. 371–381. URL: <http://surl.li/nchlbb>
4. Давидова І. В., Білошкурський М. М. Договір дарування як спосіб уникнути покарання за корупційні злочини. *Часопис цивілістики*. 2023. Вип. 50. С. 18–23. DOI: <https://doi.org/10.32782/chc.v050.2023.3>
5. Давидова І. В., Білошкурський М. М. Використання платних послуг у онлайн-відеоіграх як спосіб приховати корупційні злочини. *LexSportiva*. 2023. № 2. С. 10–17. DOI: <https://doi.org/10.32782/lexsportiva/2023.2.2>
6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України ; № 222-VII від 18.04.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-18#Text>
7. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>
8. Сімейний кодекс України : Закон України № 2947-III від 10.01.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
9. Шамота О. В. Особливості забезпечення гендерної рівності при реалізації немайнових прав учасників сімейних відносин. *Juris Europensis Scientia*. 2023. Т. 2. С. 25–29. – DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v2.2023.5>
10. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

11. Справа № 134/470/25 : ухвала Крижопільського районного суду Вінницької області від 30.09.2025. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130646885>

12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 12 лютого 2025 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» : Указ Президента України ; № 81/2025 від 12.02.2025. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/812025-53777>

13. Справа № 134/470/25 : ухвала Крижопільського районного суду Вінницької області від 28.03.2025. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126193490>

14. Справа № 757/156/22 : постанова Верховного Суду (колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду) від 11.09.2025. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130231731>

15. Справа № 337/474/14-ц : постанова Верховного Суду (Об'єднана палата Касаційного цивільного суду) від 11.11.2019. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85868754>

16. Справа № 723/826/19 : постанова Верховного Суду (Касаційний цивільний суд, Друга судова палата) від 11.08.2021. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99037704>

17. Справа № 607/2394/20 : постанова Верховного Суду (Касаційний цивільний суд, Перша судова палата) від 18.10.2021. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100456609>

Бітова Марина Андріївна

студентка 3-го курсу бакалавра

факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н. доцентка Глиняна К. М.

ДОДАТКОВІ ВИТРАТИ НА ДИТИНУ: ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК СТЯГНЕННЯ

Забезпечення належного рівня життя та розвитку дитини є одним із найважливіших обов'язків держави та батьків, що впливає з принципу пріоритетності прав та інтересів дитини, закріпленого у статті 3 Конвенції ООН «Про права дитини» [2]. В Україні цей принцип знай-

пов своє відображення у положеннях Сімейного кодексу, який покладає на батьків обов'язок утримувати дитину незалежно від того, перебувають вони у шлюбі чи ні.

Однак на практиці доволі розповсюдженими є випадки коли визначеного розміру аліментів недостатньо для всебічного задоволення потреб дитини, особливо у випадках виникнення додаткових витрат пов'язаних з навчанням, лікуванням, розвитком здібностей або певними особливими життєвими обставинами. Важливість та актуальність проблеми обумовлена тим, що забезпечення прав є чи не найголовнішою умовою фізичного, психічного благополуччя та розвитку дитини, становлення високого рівня її правової культури та правосвідомості [1, с 428]. Саме тому законодавець передбачив можливість стягнення додаткових витрат на дитину, як окремої правової категорії.

Згідно зі статтею 185 Сімейного кодексу України, обов'язок брати участь у додаткових витратах на дитину покладається на обох батьків – як на того, хто сплачує аліменти, так і на того, до кого такі вимоги не пред'являлися. Підставою для цього є особливі обставини, пов'язані з дитиною, такі як її хвороба, каліцтво або потреба у розвитку здібностей [4].

Закон не дає вичерпного переліку таких обставин. Ця свідома гнучкість правового регулювання дозволяє враховувати індивідуальні життєві ситуації та реальні потреби кожної дитини. Водночас, у самій нормі закріплені найбільш типові та істотні підстави. Таким чином, ключовим правовим критерієм виступає наявність саме особливих, підвищених або нестандартних потреб, що виходять за рамки звичайних витрат на утримання.

Правовий режим таких витрат є важливим елементом системи захисту майнових прав дитини. Проте, його практичне застосування супроводжується низкою проблем, в першу чергу зумовлених відсутністю чітко визначених та закріплених критеріїв механізму доказування та обґрунтування витрат. Прогалини у нормативному регулюванні та досить різноманітна практика судів по оцінюванню доказів, робить недоречним використання формального підходу до формування доказів. В даній категорії справ ключову роль відіграє саме індивідуальне забезпечення обґрунтувань. Медичні висновки про лікування, доведення необхідності певних категорій затрат на здоров'я дитини є обов'язковим для доведення. У випадку коли до-

даткові витрати по'язані саме з розумовим розвитком дитини, доказами можуть слугувати рекомендації викладачів, тренерів або керівників навчальних закладів, висновки психологів.

Основною ознакою таких витрат є їх цільовий характер – вони спрямовані на досягнення конкретної мети, пов'язаної з фізичним, інтелектуальним або духовним розвитком дитини. У постанові КЦС ВС від 04 грудня 2019 року у справі № 320/383/19 визначається, що додаткові витрати, зумовлені особливими обставинами, можуть бути присуджені судом у вигляді конкретної суми, що підлягає одноразовій сплаті, або у вигляді щомісячних чи інших періодичних платежів, здійснюваних протягом певного строку чи постійно [3].

Сутність інституту додаткових витрат на дитину полягає у забезпеченні балансу між реальними потребами дитини та фінансовими можливостями її батьків. При цьому суд, вирішуючи питання щодо їх стягнення, керується не лише нормами сімейного права, а й загальними принципами справедливості, розумності та добросовісності. У відповідній категорії справ необхідно також враховувати думку дитини. Чи бажає вона сама розвиватись у певній сфері, чи це більше бажання одного з батьків.

Порядок участі одного з батьків у додаткових витратах на дитину може бути реалізований як у добровільному, так і в примусовому (судовому) порядку. Найбільш бажаною формою врегулювання таких правовідносин є добровільна домовленість між батьками, оскільки вона ґрунтується на принципі співробітництва та спрямована на якнайкраще забезпечення інтересів дитини.

У разі, якщо батьки не досягають згоди щодо участі у додаткових витратах, спір вирішується у судовому порядку. Заінтересована сторона має право звернутися до суду з відповідною позовною заявою про стягнення додаткових витрат на дитину. При цьому позов може стосуватися як витрат, які вже були здійснені, так і тих, що передбачається понести у майбутньому.

Доказами у відповідній категорії справ можуть бути квитанції про оплату медичних послуг, рахунки за придбання лікарських засобів, довідки з лікувальних або освітніх установ, договори із навчальними закладами, чеки про оплату гуртків, секцій, курсів, а також висновки лікарів чи фахівців щодо необхідності відповідних витрат. Суд оцінює належність, допустимість та достовірність цих доказів, а також встановлює причинний зв'язок між витратами та інтересами дитини.

При цьому, визначаючи розмір участі кожного з батьків у додаткових витратах, суд керується принципом рівності прав та обов'язків батьків, закріпленим у сімейному законодавстві України. Однак на практиці цей принцип конкретизується з урахуванням матеріального стану батьків, розміру їхніх доходів, наявності інших неповнолітніх дітей, стану здоров'я, а також інших істотних обставин справи.

Забезпечення належних умов життя, розвитку та виховання дитини є одним із найважливіших обов'язків батьків і ключовим принципом сімейного права України. Незважаючи на те, що аліменти виступають основною формою утримання дитини, у багатьох випадках вони не покривають повністю всі потреби, пов'язані з її здоров'ям, навчанням або розвитком здібностей. Саме тому законодавець передбачив можливість стягнення додаткових витрат на дитину як окремої форми участі батьків у її матеріальному забезпеченні.

Ефективність захисту прав дитини значною мірою залежить від належного доказування понесених або запланованих витрат, правильного визначення їх розміру та обґрунтування необхідності.

Таким чином, підсумовуючи, інститут додаткових витрат на дитину відіграє важливу роль у системі сімейно-правових механізмів захисту прав неповнолітніх. Його подальший розвиток та удосконалення судової практики сприятимуть більш ефективному забезпеченню прав та законних інтересів дитини, а також підвищенню рівня відповідальності батьків за її майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Глиняна К. М. Забезпечення прав дитини на охорону здоров'я та належну медичну допомогу. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 427-430.

2. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 року. Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990 р. № 1.

3. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 4 грудня 2019 року у справі № 320/383/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86565388>.

4. Сімейний кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III: станом на 12 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

Бобейко Неллі Ігорівна

*Студентка 2-го курсу факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Фасій Б. В.

ЮРИСДИКЦІЙНІ КОНФЛІКТИ У СІМЕЙНИХ СПРАВАХ ЗА УЧАСТЮ ОСІБ, ЯКІ ВИЇХАЛИ ЗА КОРДОН

Гібридна війна та запровадження воєнного стану в Україні зумовили масштабні міграційні процеси, унаслідок яких значна кількість громадян була змушена виїхати за межі держави. Такі процеси істотно вплинули не лише на соціально-економічну сферу, а й на правове регулювання сімейних відносин. У ситуації, коли члени сім'ї перебувають у різних державах, виникає низка складних правових питань, пов'язаних із визначенням компетентного суду, застосовного права та ефективних механізмів захисту порушених прав. У зв'язку з цим проблема юрисдикційних конфліктів у сімейних справах за участю осіб, які виїхали за кордон, набуває особливої актуальності в умовах гібридної війни.

Юрисдикційні конфлікти у сімейних справах виникають у разі, коли правові системи різних держав по-різному визначають міжнародну підсудність або коли декілька судів одночасно визнають себе компетентними для розгляду одного й того самого спору. У теорії міжнародного приватного права прийнято розрізняти позитивні та негативні юрисдикційні конфлікти. Позитивні юрисдикційні конфлікти мають місце тоді, коли суди кількох держав приймають справу до свого провадження, що може призводити до паралельних судових процесів і суперечливих судових рішень. Негативні юрисдикційні конфлікти виникають у випадках, коли жоден із судів не визнає себе компетентним, унаслідок чого сторони фактично позбавляються доступу до правосуддя. У сімейних правовідносинах такі ситуації є особливо небезпечними, оскільки вони безпосередньо впливають на реалізацію особистих немайнових та майнових прав людини.

Юрисдикційні конфлікти найчастіше виникають у справах, пов'язаних із розірванням шлюбу, стягненням аліментів, визначенням місця проживання дитини, участю одного з батьків у її вихованні, а також із позбавленням чи поновленням батьківських прав. У період воєнного стану вирішення таких спорів стає ще складнішим через додаткові фактори, серед яких відсутність можливості особистої присутності сторін на судових засіданнях, перебування учасників справи за кордоном, обмеження у функціонуванні судових органів та труднощі, пов'язані з процедурами міжнародної правової допомоги..

Відповідно до Конституції України сім'я, дитинство, материнство і батьківство перебувають під захистом держави [ст. 51, 1]. Цей конституційний принцип має фундаментальне значення та поширюється на всі сімейні правовідносини незалежно від місця перебування їх учасників. Держава зобов'язана гарантувати захист сімейних прав і свобод навіть за наявності іноземного елемента у відповідних правовідносинах, що зумовлює необхідність ефективного врегулювання юрисдикційних питань. Основні принципи правового регулювання сімейних відносин закріплені у Сімейному кодексі України, який визначає рівність учасників сімейних правовідносин, справедливість, добросовісність та розумність, а також пріоритет захисту прав та інтересів дитини [ст. 1, 2]. Зазначені принципи мають визначальне значення при вирішенні сімейних спорів з іноземним елементом, оскільки дозволяють забезпечити баланс між приватними інтересами сторін та публічними інтересами держави.

Процесуальні особливості розгляду сімейних справ за участю осіб, які перебувають за кордоном, регламентуються Цивільним процесуальним кодексом України. Законодавство передбачає можливість розгляду судами України справ з іноземним елементом у випадках, визначених законом або міжнародним договором України [ст. 497, 3]. Разом із тим, на практиці виникають труднощі, пов'язані з належним повідомленням сторін про судовий розгляд, отриманням доказів, що знаходяться за кордоном, виконанням судових доручень та дотриманням розумних строків судового провадження. Важливу роль у врегулюванні юрисдикційних конфліктів відіграє Закон України «Про міжнародне приватне право», який встановлює правила визначення міжнародної підсудності. Зокрема, суди України визнаються компетентними у сімейних справах, якщо відповідач має місце проживання або звичайне місце перебування на території України [ст. 76, 4]. У

випадках, коли сторони спору перебувають за межами України, виникає проблема фактичного доступу до правосуддя та необхідність застосування альтернативних процесуальних механізмів.

Особливе значення мають юрисдикційні конфлікти у справах щодо дітей. Україна, як держава-учасниця Конвенції про права дитини, зобов'язана забезпечувати першочергове врахування найкращих інтересів дитини у всіх рішеннях, що стосуються дітей [ст. 3, 5]. Визначення компетентного суду у таких справах має здійснюватися з урахуванням стабільності умов проживання дитини, її соціальних зв'язків та необхідності забезпечення психологічної безпеки.

У випадках незаконного переміщення або утримання дитини за кордоном застосовуються положення Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року, яка спрямована на забезпечення негайного повернення дитини до держави її звичайного місця проживання та запобігання зловживанню юрисдикцією [ст. 1, 6]. Реалізація положень цієї Конвенції в умовах воєнного стану суттєво ускладнюється, що негативно позначається на ефективності захисту прав дитини.

Окрему проблему становить питання визнання та виконання судових рішень у сімейних справах. Закон України «Про міжнародне приватне право» передбачає можливість визнання та виконання рішень іноземних судів відповідно до міжнародних договорів або на засадах взаємності [ст. 81, 4]. Ускладнення таких процедур може призводити до фактичного порушення прав учасників сімейних правовідносин та зниження ефективності судового захисту.

Таким чином, юрисдикційні конфлікти у сімейних справах за участю осіб, які перебувають за кордоном, являють собою складне та багатоаспектне правове явище, що значною мірою загострилося в умовах гібридної війни. Для їх вирішення потрібен всебічний підхід, який передбачає модернізацію національного законодавства, ефективне застосування норм міжнародного права та поглиблення міжнародного судового співробітництва. Забезпечення правової визначеності у сфері юрисдикції є ключовою умовою для належного захисту сімейних прав та законних інтересів громадян в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.

2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III.
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV.
4. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV.
5. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р.
6. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980 р.

Волкова Наталія Василівна,
*д.ю.н., професорка, професорка кафедри цивільного,
нотаріального та виконавчого процесу,
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРАВО БАТЬКІВ НА СПІЛКУВАННЯ З ДИТИНОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Воєнний стан в Україні спричинив масштабну міграцію населення, що суттєво впливає на реалізацію сімейних прав, зокрема права батьків на спілкування з дитиною. За даними Центру економічної стратегії (ЦЕС), станом на кінець січня 2024 року за кордоном перебувало приблизно 4,9 млн українців, а до листопада 2024 року це число зросло до 5,2 млн осіб, серед яких переважну більшість становили жінки та діти [1]. На 1 липня 2025 року кількість українців, які тимчасово перебувають за межами країни, оцінювалася у 5,6 млн осіб [2]. Ці дані демонструють стійку тенденцію до вимушеної міграції в умовах воєнного стану, що створює численні виклики для збереження сімейних зв'язків та забезпечення прав та інтересів дитини.

Беручи до уваги статистичні дані та демографічну структуру мігрантів, серед яких суттєву частку становлять діти та їх матері, постає нагальна потреба у запровадженні альтернативних форм спілкування між дитиною та батьками, що залишилися в Україні. Отже, обмеження пересування та значна фізична відстань не можуть слугувати підставою для обмеження права на спілкування з дитиною, оскільки воно є ключовим елементом участі батьків у вихованні та підтрим-

ці емоційного розвитку дитини. Крім того, необхідно зауважити, що сімейне законодавство України закріплює рівність прав і обов'язків матері та батька щодо спілкування з дитиною незалежно від сімейного статусу батьків або їхнього спільного чи окремого проживання (ст. 141 СК України) [3]. Такий підхід відповідає загальновизнаним міжнародним стандартам, згідно з якими дитина має право на збереження стабільних відносин з обома батьками. Так, відповідно до ст. 9 Конвенції ООН «Про права дитини» держави-учасниці повинні поважати право дитини, яка розлучена з одним або обома батьками, підтримувати особисті стосунки і прямі контакти з обома батьками на регулярній основі, якщо це не суперечить інтересам дитини [4].

Такої ж позиції дотримується Верховний Суд у своїй практиці. Зокрема, у постанові від 29 червня 2022 року у справі № 753/7395/20 Верховний Суд наголосив, що жоден із батьків не може вважатися пріоритетним носієм прав щодо дитини [5]. Отже, вимушене перебування одного з батьків на території України через ведення воєнного стану в Україні, не може бути підставою для звуження його прав на спілкування з дитиною, яка проживає з іншим із батьків за межами території України.

Аналізуючи судову практику, необхідно зазначити, що найбільші труднощі виникають у випадках, коли між батьками є певний конфлікт та невизначені форма і періодичність спілкування з дитиною. Батьки як правило зловживають своїми правами та використовують воєнний стан як аргумент для обмеження контактів та спілкування з дитиною іншим із батьків, що суперечить як принципу рівності батьківських прав, так і найкращим інтересам дитини.

Додатковою проблемою є відсутність ефективних інструментів впливу у випадках, коли дитина проживає за кордоном, а судові рішення про порядок спілкування фактично не виконуються. Це свідчить про наявність системних прогалин у механізмі реалізації та захисту відповідних прав.

У відповідь на нові реалії судова практика демонструє тенденцію до адаптації традиційних правових інститутів до умов воєнного стану. З аналізу судової практики вбачається, що суди все частіше визнають допустимими та необхідними альтернативні способи реалізації права на спілкування з дитиною, яка знаходиться за межами нашої країни, зокрема шляхом використання сучасних засобів електронної комунікації. Такий механізм розглядається як мінімально необхідний засіб збереження сімейних зв'язків в умовах об'єктивних обмежень.

Так, Верховний Суд у своїй постанові від 12 березня 2025 року у справі № 487/2960/23 (провадження № 61-8756св24) виходить із того, що тимчасове перебування дитини за кордоном та об'єктивна неможливість особистих зустрічей не припиняють і не звужують зміст батьківських прав, а лише зумовлюють зміну способу їх реалізації та покладає обов'язок на того з батьків, з ким проживає дитина, забезпечувати регулярні відеоконтакти з іншим із батьків як тимчасовий компенсаторний механізм, спрямований на збереження емоційного зв'язку між дитиною та обома батьками [6].

Отже, на підставі аналізу судової практики можна стверджувати, що воєнний стан створює значні перешкоди для реалізації права батьків на спілкування з дитиною, особливо у випадках, коли дитина перебуває за кордоном, а батьки проживають окремо. Судова практика свідчить про потребу адаптації традиційних правових інститутів до нових умов, зокрема через запровадження альтернативних форм комунікації, що дозволяють підтримувати емоційний зв'язок дитини з обома батьками та забезпечують рівність батьківських прав.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Центр економічної стратегії. Четверта хвиля міграції українців у 2024 році: аналітичний звіт. Київ, 2024. URL: https://ces.org.ua/en/refugees-fourth-wave/?utm_source=chatgpt.com
2. Організація Об'єднаних Націй. The number of Ukrainian migrants remains significant: over 5 million Ukrainians live abroad, 2025. URL: https://unn.ua/en/news/the-number-of-ukrainian-migrants-remains-significant-over-5-million-ukrainians-live-abroad?utm_source=chatgpt.com
3. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002. № 2947 III. Офіційний веб портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
4. Конвенція про права дитини: конвенція Організації Об'єднаних Націй від 20.1.1989. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
5. Постанова Верховного Суду України від 29.06.2022 року у справі № 753/7395/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105148690>
6. Постанова Верховного Суду від 12 березня 2025 року у справі № 487/2960/23 (провадження № 61-8756св24). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125933057>

*Глиняна Катерина Михайлівна,
к.ю.н., доцентка,
доцентка кафедри приватного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стрімкий розвиток цифрових технологій і масове залучення дітей до онлайн-середовища істотно трансформують способи реалізації та захисту їхніх прав. Соціальні мережі, месенджери, онлайн-ігри та освітні платформи стали невід'ємною частиною повсякденного життя дитини, створюючи нові можливості для навчання, спілкування та самовираження. Водночас цифрове середовище формує і нові загрози, пов'язані з порушенням права на приватність, незаконним збиранням і використанням персональних даних, поширенням шкідливого контенту, кібербулінгом, грумінгом та іншими формами цифрового насильства щодо неповнолітніх.

За таких умов правовий захист прав дитини у цифровому середовищі набуває особливої актуальності та потребує комплексного підходу, що поєднує міжнародні стандарти захисту прав дитини, національне законодавство та механізми публічного адміністрування у сфері цифрової безпеки. Важливого значення набуває імплементація положень Конвенції ООН про права дитини, актів Ради Європи та практики Європейського суду з прав людини щодо забезпечення балансу між свободою доступу до інформації та необхідністю захисту дитини від шкоди в цифровому просторі. Це зумовлює потребу удосконалення правових механізмів реагування на цифрові ризики та формування ефективної системи гарантій реалізації прав дитини в умовах цифрової трансформації суспільства.

Незважаючи на зростання уваги до проблеми захисту прав дитини у цифровому середовищі, чинне правове регулювання у цій сфері залишається фрагментарним і недостатньо системним. Аналіз національного законодавства свідчить про відсутність комплексного нормативного підходу до забезпечення цифрової безпеки дітей, а також про нестачу спеціалізованих процедур реагування на правопорушення, що вчиняються щодо неповнолітніх у мережі Інтернет. До цього додається недостатній рівень міжвідомчої взаємодії державних органів, відповідальних за протидію кіберзагрозам. У зв'язку з цим

нагальною є потреба не лише у приведенні національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, а й у розробленні нових нормативних механізмів, здатних адекватно реагувати на сучасні виклики цифрової трансформації [1].

Вирішення зазначених проблем потребує комплексного підходу, що поєднує правові, інституційні та превентивні заходи. Зокрема, доцільним є формування спеціалізованого законодавчого масиву, спрямованого на забезпечення цифрової безпеки дітей, який би враховував особливості віку, психологічну вразливість неповнолітніх та специфіку цифрових комунікацій. Такий підхід має передбачати не лише встановлення заборон і санкцій, а й запровадження чітких процедур взаємодії між правоохоронними органами, освітніми установами, соціальними службами та суб'єктами цифрових платформ у випадках виявлення загроз для дитини.

Водночас важливим напрямом удосконалення правового захисту прав дитини у цифровому середовищі є посилення превентивної складової державної політики. Йдеться про розвиток правової освіти дітей і батьків у сфері цифрових прав, формування культури безпечної поведінки в Інтернеті та впровадження обов'язкових стандартів захисту персональних даних неповнолітніх. У цьому контексті правове регулювання має бути спрямоване не лише на реагування на вже вчинені порушення, а й на створення умов для мінімізації цифрових ризиків, що відповідає загальній тенденції переходу від репресивної до превентивної моделі захисту прав дитини.

У наукових дослідженнях наголошується, що цифрове середовище істотно змінює соціальну роль дитини, перетворюючи її з пасивного споживача інформації на активного учасника комунікаційних процесів. Водночас така трансформація супроводжується зростанням рівня вразливості неповнолітніх до різноманітних форм негативного впливу в мережі Інтернет. З цього приводу слушно зазначає О. І. Димитрієва, що «у кіберпросторі діти виступають активними споживачами, творцями контенту та учасниками соціальної взаємодії, але водночас вони стають мішенню для різноманітних кіберзагроз: від кібербулінгу, секстингу, грумінгу до експлуатації, шкідливого контенту та маніпулятивних технологій впливу на поведінку». [2].

Наведена позиція свідчить про необхідність переосмислення традиційних підходів до правового захисту прав дитини та їх адаптації

до умов цифрової реальності. Розширення спектра цифрових ризиків зумовлює потребу у формуванні комплексної системи правових гарантій, яка охоплювала б як механізми юридичної відповідальності за вчинення правопорушень щодо неповнолітніх у кіберпросторі, так і превентивні заходи, спрямовані на мінімізацію таких загроз. За цих умов правове регулювання має бути зорієнтоване не лише на реагування на вже вчинені порушення, а й на створення безпечного цифрового середовища для розвитку, навчання та соціалізації дитини [3 с.68].

Додатковим чинником, що посилює негативний вплив цифрових загроз на дитину, є збройний конфлікт та пов'язані з ним соціальні трансформації. Воєнні дії призводять до руйнування звичних соціальних зв'язків, порушення освітнього процесу, вимушеного переміщення та психологічної нестабільності, що істотно підвищує рівень вразливості неповнолітніх у цифровому середовищі. У науковій літературі справедливо зазначається, що в умовах війни цифрові ризики набувають особливої інтенсивності, оскільки дитина позбавляється стабільного та безпечного соціального простору й опиняється у стані підвищеної уразливості. [4].

Отже, в умовах збройного конфлікту та загальної соціальної нестабільності ризики вчинення злочинів проти дітей у цифровому середовищі істотно зростають, що зумовлює необхідність посилення державної політики у сфері їх запобігання та протидії [5]. Особливої ваги набуває використання позитивного досвіду Європейського Союзу у сфері боротьби з кіберзлочинами проти дітей, зокрема щодо функціонування спеціалізованих підрозділів, міждержавної співпраці, оперативного блокування протиправного контенту та впровадження превентивних механізмів захисту неповнолітніх користувачів.

З огляду на транскордонний характер інтернету та залучення до онлайн-комунікації користувачів із різних держав, національні зусилля щодо протидії цифровим загрозам для дітей не можуть бути ефективними без інтеграції у спільні європейські безпекові механізми. У кризових ситуаціях для держави, зокрема в умовах війни, вразливість дітей у цифровому просторі посилюється, що робить питання імплементації європейських стандартів захисту прав дитини в Інтернеті не лише доцільним, а й стратегічно необхідним для забезпечення їхньої безпеки та сталого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Маркович Х. М. Правові аспекти приватності дітей в інтернеті: баланс між захистом і свободою. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. Вип. 5. С. 199–203.
2. Димитрієва О. І. *Державна політика захисту дітей у кіберпросторі як пріоритет гуманітарної безпеки України* : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління : спец. 25.00.05 Житомир : Державний університет «Житомирська політехніка», 2025.
3. Возняковська К. А., Глиняна К. М. Правовий статус неповнолітніх у сфері інтелектуальної власності: теорія та судова практика. *Часопис цивілістики*. 2025. Вип. 56. С. 64-69.
4. Явор О. А., Піддубна В. Ф., Рубан О. О. Правові проблеми захисту персональних даних неповнолітніх осіб відповідно до вимог вітчизняного законодавства та вимог GDPR. *ScienceRise: Juridical Science*. 2023. № 3 (25). С. 23–34.
5. Глиняна КМ Захист прав дітей в умовах гібридної війни (Розділ 8). Захист прав дітей в умовах гібридної війни. Сімейні (родинні) цінності перед викликами гібридної війни: правові проблеми: колективна монографія/ЄО Харитонов та ін.; за заг. ред.: ЄО Харитонова, ОІ Харитонів, ІВ Давидової, ОІ Сафончик; Нац. ун-т.«Одес. юрид. акад.».Одеса: Фенікс. 2025.С. 182-215.

Гнатюк Дмитро Володимирович

*аспірант кафедри приватного права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДАРУВАННЯ МІЖ ПОДРУЖЖЯМ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Сучасний розвиток цивільного законодавства України характеризується тенденцією до гармонізації приватно-правових відносин та удосконалення правового регулювання інституту права власності, у тому числі його набуття, передачі та припинення на підставі договорів. Одним із найдавніших та водночас актуальних правових інструментів передання майна є договір дарування, який відзначається своєю безоплатною природою та особливим змістом волевиявлення сторін. В умовах реформування сімейного і цивільного законодав-

ства, а також підвищення ролі сімейно-правових відносин у забезпеченні майнових інтересів подружжя, питання укладення, виконання та правових наслідків договору дарування між подружжям набуває особливого значення.

Договір дарування між подружжям є специфічним правовим явищем, що перебуває на стику цивільного та сімейного права, оскільки поєднує у собі елементи безоплатного відчуження майна та правового режиму спільної сумісної власності. Відповідно до положень статей 717-730 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) договір дарування є підставою для переходу права власності від дарувальника до обдаровуваного безоплатно [1]. Водночас норми Сімейного кодексу України (далі – СК України), зокрема статті 60, 65, 74, 92, визначають особливості правового статусу майна, набутого подружжям під час шлюбу, а також встановлюють межі розпорядження таким майном [2]. Це створює певні колізії при визначенні правової природи та дійсності договору дарування, укладеного між чоловіком і дружиною.

Проблематика договорів дарування між подружжям охоплює низку складних питань, серед яких – можливість укладення такого договору між співвласниками спільного майна, порядок набуття статусу особистої приватної власності обдарованого, питання згоди другого з подружжя, а також правові наслідки укладення удаваних чи фіктивних договорів дарування у контексті захисту прав кредиторів чи спадкоємців. Судова практика свідчить, що договори дарування між подружжям часто стають предметом судових спорів, зокрема у випадках розірвання шлюбу, поділу спільного майна чи оспорювання правочинів як удаваних або фіктивних.

Водночас практика укладення договорів дарування між подружжям широко застосовується як у нотаріальній, так і у судовій діяльності, особливо в контексті оформлення права власності на окремі об'єкти нерухомості чи рухомого майна. У зв'язку з цим виникає потреба у чіткому розмежуванні правових наслідків договорів дарування між подружжям від інших форм передання майна (наприклад, внесення вкладів у спільне майно, розподілу часток чи відмови від майнових прав).

У науковій літературі питання правової природи договору дарування між подружжям висвітлювалися у працях українських учених, зокрема О. Дзери, Н. Кузнецової, Р. Стефанчука, І. Спасибо-Фатее-

вої, Н. Оніщенко, О. Підпригори, які наголошували на необхідності чіткого відмежування договірних механізмів передання майна від правових наслідків, що випливають із сімейно-правового режиму спільної сумісної власності. У сучасних дослідженнях спостерігається тенденція до розширеного тлумачення автономії волі подружжя у сфері розпорядження майном, що водночас потребує балансування з принципом добросовісності та справедливості у сімейних правовідносинах.

Договір дарування є одним із найпоширеніших правочинів у цивільному обороті, який відображає безоплатний характер передання майна від однієї особи до іншої. Відповідно до ч. 1 ст. 717 ЦК України, за договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому іншій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно у власність [1]. У цьому аспекті договір дарування між подружжям має подвійну правову природу, адже він водночас підпорядковується загальним нормам цивільного права та нормам сімейного права, що визначають майновий режим подружжя.

Згідно зі ст. 60 СК України, майно, набуте подружжям під час шлюбу, є їхньою спільною сумісною власністю, незалежно від того, на ім'я кого з них воно придбане [2]. Таким чином, дарування між подружжям може стосуватися лише майна, яке належить одному з них на праві особистої приватної власності. Якщо ж предметом дарування є спільне майно, то необхідною умовою дійсності правочину виступає письмова згода другого з подружжя (ч. 3 ст. 65 СК України).

Як зазначає І. В. Спасибо-Фатєєва, у відносинах між подружжям інститут дарування має не лише майновий, а й соціально-етичний зміст, оскільки втілює ідею добровільного надання матеріальних благ у межах сімейної єдності [3, с. 117]. Однак саме через поєднання морально-етичних і правових елементів дарування між подружжям виникають численні проблеми з визначенням дійсності правочину у випадках його оспоровання.

Однією з ключових теоретичних і практичних проблем є співвідношення норм ЦК України і СК України щодо регулювання майнових відносин подружжя. Як підкреслює Н. С. Кузнецова, у випадках, коли обидва кодекси містять різні положення щодо певного виду правочину, має застосовуватися принцип спеціальності – норми СК України як спеціального акту мають перевагу над загальними нормами ЦК України [4, с. 45].

У практиці це означає, що при укладенні договору дарування між чоловіком і дружиною повинно враховуватись не лише волевиявлення сторін, а й правовий режим майна, визначений нормами сімейного права. Водночас ЦК України не містить жодних обмежень щодо суб'єктного складу сторін у договорі дарування, що свідчить про допустимість укладення таких договорів між подружжям.

Питання про допустимість дарування між подружжям неодноразово ставало предметом розгляду Верховного Суду. Так, у постанові від 14 квітня 2021 року у справі № 607/13665/18 суд зазначив, що договір дарування між подружжям може бути дійсним, якщо предметом є особисте майно одного з подружжя, а правочин укладено з дотриманням вимог закону [5]. Натомість, якщо дарування стосується спільного майна подружжя без згоди другого з них, такий договір є оспорюваним.

З огляду на це, укладення договору дарування між подружжям, яке не супроводжується підтвердженням факту особистої власності дарувальника, не звільняє сторони від наслідків спільності майна, що може бути предметом поділу. Такий підхід забезпечує баланс між свободою договору та принципом рівності прав подружжя у сфері майнових відносин.

Науковці звертають увагу на необхідність законодавчого врегулювання особливостей укладення договорів дарування між подружжям. Зокрема, О. В. Дзера пропонує запровадити спеціальну норму у Сімейний кодекс України, яка б передбачала окремий порядок передачі майна між подружжям з урахуванням режиму спільної власності [6, с. 210].

На думку Р. О. Стефанчука, доцільно чітко визначити у законі, що майно, подароване одним із подружжя іншому, переходить у його особисту власність лише за умови, що воно не є спільним або придбане не за спільні кошти [7, с. 132]. Такий підхід сприятиме зменшенню кількості судових спорів та забезпечить правову визначеність у питаннях дарування між подружжям.

Важливо також підкреслити роль нотаріусів у забезпеченні законності укладення договорів дарування між подружжям. Як зазначає Т. В. Коваленко, нотаріус повинен з'ясовувати джерело походження майна, яке є предметом договору, та роз'яснювати сторонам правові наслідки укладення правочину [8, с. 58]. Це має запобігати зловживанням, пов'язаним із фіктивними чи удаваними договорами дарування.

Розглядаючи правову природу договору дарування між подружжям, не можна оминати увагою міжнародно-правовий контекст, зокрема стандарти захисту права власності та сімейних відносин, що сформовані у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Хоча ЄСПЛ безпосередньо не розглядав справи щодо договорів дарування між подружжям, його позиції у справах про право на мирне володіння майном, справедливий баланс між інтересами власників та держави, а також захист сімейного життя мають істотне значення для тлумачення таких правовідносин у національній практиці.

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує кожній фізичній особі право на мирне володіння своїм майном. ЄСПЛ неодноразово наголошував, що під поняттям «майно» у розумінні цієї статті слід розуміти не лише матеріальні об'єкти, але й майнові права та інтереси, визнані національним правом [9].

Практика ЄСПЛ має нормативно-обов'язковий характер для українських судів відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року. Це зумовлює необхідність урахування зазначених позицій при кваліфікації договорів дарування між подружжям, особливо у випадках, коли існує ризик порушення права одного з подружжя на мирне володіння майном.

Таким чином, аналіз практики ЄСПЛ дозволяє зробити висновок, що національні суди при вирішенні спорів щодо договорів дарування між подружжям мають виходити з таких засад: забезпечення рівності сторін і дотримання принципу добросовісності; недопущення позбавлення одного з подружжя майнових прав без його згоди або компенсації; тлумачення норм цивільного і сімейного права у світлі статей 1 Першого протоколу та 8 Конвенції з урахуванням принципу пропорційності і справедливого балансу.

Застосування цих стандартів сприятиме формуванню єдиної судової практики, яка відповідатиме як вимогам національного законодавства, так і міжнародним зобов'язанням України у сфері захисту прав людини.

Дослідження проблематики договору дарування між подружжям дозволяє констатувати, що цей правочин є складним з огляду на подвійний – цивільно-правовий і сімейно-правовий – характер правовідносин, у межах яких він укладається. Його особливість полягає у

поєднанні принципу свободи договору з правовим режимом спільної сумісної власності, що притаманний подружжю згідно зі ст. 60 СК України. Така подвійна природа зумовлює наявність низки колізій між нормами цивільного і сімейного права, а також неоднозначність у судовій та нотаріальній практиці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
2. Сімейний кодекс України: Закон від 01.01.2003 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України* 2002. № 21-22. Ст.135.
3. Спасибо-Фатєєва І. В. Договір у цивільному праві України: теоретико-прикладні аспекти. Харків: *Право*, 2018. 356 с.
4. Кузнєцова Н. С. Цивільне право України. Загальна частина. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 512 с.
5. Дзера О. В. Право власності в Україні: проблеми теорії і практики. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 412 с.
6. Стефанчук Р. О. Цивільно-правові договори у приватному праві України. Київ: Видавництво Ліра, 2021. 284 с.
7. Коваленко Т. В. Нотаріальне посвідчення договорів дарування: проблеми теорії та практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2022. № 8. С. 55-60.
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

Григоращенко Анастасія Олександрівна

*Студентка 3 курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: доктор філософії Шамота О. В.*

ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ СІМЕЙНИХ ПРАВ ОСОБОЮ, ВИЗНАНОЮ НЕДІЄЗДАТНОЮ

Сімейні права є частиною природних прав людини. Здійснюючи сімейні права для задоволення власних потреб, уповноважена особа діє в рамках наданих їй таким правом юридичних можливостей, пе-

редбачених сімейним законодавством, нормами міжнародного права або договором, які становлять зміст суб'єктивного сімейного права та обумовлюють його соціальну цінність. Недієздатність же є таким юридичним фактом-станом, наслідки перебування в якому поширюються на всі види відносин, унеможливаючи участь у правовідносинах, позаяк впливають на суб'єктивні права та обов'язки їх учасників.

З аналізу статті 39 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) випливає, що законодавцем визначено три наступні підстави набуття особою статусу недієздатної:

1) наявність в особи хронічного, стійкого психічного розладу, унаслідок якого вона не здатна усвідомлювати значення своїх дій;

2) наявність в особи хронічного, стійкого психічного розладу, унаслідок якого вона не здатна керувати своїми діями;

3) наявність в особи хронічного, стійкого психічного розладу, унаслідок якого вона не здатна усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними [7, с. 119].

Як випливає з ч.1 ст. 298 ЦКУ, наявність хронічного, стійкого психічного розладу підтверджується за результатами судово-психіатричної експертизи, у межах якої встановлюється психічний стан особи [3].

Визнання особи недієздатною є підставою розірвання шлюбу на підставі ст. 107 ЦКУ органом державної реєстрації актів цивільного стану за заявою одного із подружжя. Проте подання до органу реєстрації актів цивільного стану такої заяви є правом, а не обов'язком, тому у випадку його нереалізації недієздатна особа продовжуватиме мати статус члена подружжя, а відтак укладений між ними шлюб залишатиме за собою силу правостворюючого юридичного факту, з яким свого часу закон пов'язав виникнення їхніх сімейних прав і обов'язків. Постає питання в наступній реалізації тим з членів подружжя, якого було визнано недієздатним, особистих немайнових та майнових прав, що вимагає від особи за звичайних умов як усвідомлення значення своїх дій, так і здатності контролювати їх, чого в повній мірі може бути позбавлена особа, визнана недієздатною.

Міжнародні та національні норми передбачають, що більшість прав у сфері сімейних відносин є невід'ємними. Згідно з частиною 1 статті 14 Сімейного кодексу України (далі – СКУ) сімейні права є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути передані

іншій особі. Стаття 14 СКУ містила свого часу положення, втілене в частині третій, за яким сімейні права недієздатної особи здійснював її опікун, що згодом було виключено на підставі Закону України «Про внесення змін до Сімейного та Цивільного кодексів України» від 2007 р. Станом на сьогодні в аналізованій статті міститься лише процедура здійснення сімейних прав особою, дієздатність якої була обмежена, яка полягає в тому, що за таких підстав права вказаної особи здійснює її піклувальник або сама ця особа за його допомогою. Причому визначений законодавцем порядок реалізації прав не вважається переданням останніх законним представникам або їх втратою, що відповідає вимогам ч.1 ст.14 СКУ. Зазначені представники лише тимчасово здійснюють права на користь обмежених у дієздатності осіб [2].

Суб'єктивному сімейному праву, як відомо, кореспондує суб'єктивний сімейний обов'язок. Слід зазначити, що на відміну від процедури реалізації прав недієздатними членами подружжя, загальні положення виконання сімейних обов'язків законодавчо врегульовані ст. 15 СКУ, відповідно до якої сімейні обов'язки, за аналогією із сімейними правами, є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути перекладені на іншу. Частиною другою цієї же статті окреслено випадок, за якого виконання обов'язку може здійснюватися іншими особами – пов'язаний він з недієздатністю його носія, але поширюється лише на *майновий* обов'язок недієздатної особи, який за рахунок останньої виконує її опікун. Сімейний обов'язок особистого *немайнового* характеру, як впливає з частини другої, припиняється через неможливість його виконання. Тобто якщо, наприклад, сімейним договором буде встановлено порядок участі одного з батьків у вихованні дитини, то визнання особи недієздатною виступатиме підставою припинення такого договору, але, у той же час, не буде розглядатися як підстава припинення для договору, яким покладатиметься на таку особу обов'язок майнового характеру, бо дії на виконання останнього, як було вже зазначено, здійснюватиме її опікун [5, с. 59].

Окремої уваги потребує питання здійснення батьківських прав недієздатної особи, проголошених у Конституції України та ст. 49-50 СКУ [1]. Недієздатна особа фактично позбавляється батьківських прав, а над її дитиною – малолітньою або неповнолітньою – встановлюється опіка або піклування відповідно. «Правила опіки та піклування», затверджені ще в 1999 році, встановлюють в якості

однієї з умов встановлення опіки або піклування при житті батьків неповнолітніх дітей визнання перших у встановленому порядку недієздатними.

Визнання батьків недієздатними не складає вичерпного переліку підстав для позбавлення батьківських прав, передбаченого ст. 164 СКУ, а така підстава як, наприклад, ухилення від виконання обов'язків щодо виховання дитини не підлягає застосуванню до недієздатних батька чи матері, які в результаті психічного розладу/тяжкої хвороби не можуть виконувати сімейного обов'язку і в силу закону не вважатимуться такими, що ухиляються від його виконання [2].

Варто зазначити, що внаслідок визнання батьків недієздатними за рішенням суду дитина набуватиме статусу позбавленої батьківського піклування. Втрата дитиною зазначеного статусу буде можливою в разі поновлення піклування обох або одного з батьків на підставі скасування рішення суду про визнання матері/батька дитини недієздатними. Права батьків, як наслідок, зазнаватимуть втручання з боку держави, яка в особі служби у справах дітей та уповноваженого органу Національної поліції за місцем виявлення дитини тимчасово влаштовує дитину, яка залишилася без батьківського піклування [4].

Одним зі складових елементів права на материнство є право не народжувати – відмова від народження дитини. З цього приводу необхідно зазначити, що статтею 50 Основ законодавства України про охорону здоров'я передбачено, що операція штучного переривання вагітності (аборт) може бути проведена за бажанням жінки у закладах охорони здоров'я при вагітності строком не більше 12 тижнів. Аналогічне за змістом положення міститься в ч. 6 ст. 281 ЦК України. Право вирішувати питання про проведення операції штучного переривання вагітності недієздатної жінки належить її *законним представникам*, оскільки здійснюється за їх заявою на виконання Пункту 1.8 розділу I «Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності». Як зазначають науковці, у цьому випадку не враховуються бажання та волевиявлення вагітної жінки, що породжує питання про порушення її прав та інтересів, а медичне втручання може набувати ознак примусу [6, с. 155].

Що стосується інших особистих немайнових прав подружжя, то обмеження права недієздатних дружини або чоловіка на фізичний та духовний розвиток може мати прояв в обмеженні свободи вибору ними виду занять, що мало б бути проявом їх здібностей, яке регла-

ментується самим законодавцем шляхом встановлення прямої заборони виконувати певну роботу чи обіймати певні посади особами, визнаними судом недієздатними [8, с. 198]. Так, як приклад, за ч. 2 ст. 6 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не може бути адвокатом особа, визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною. Аналогічні положення містяться в Законах України «Про державну службу» (ч. 1 ст. 19), «Про нотаріат» (ч. 2 ст. 3), «Про судоустрій і статус суддів» (ч. 2 ст. 69), «Про прокуратуру» (ч. 6 ст. 27), «Про Національну поліцію» (ч. 2 ст. 61), «Про службу в органах місцевого самоврядування» (ч. 1 ст. 12), «Про освіту» (ч. 2 ст. 52) тощо.

Обмеження права на вільний вибір місця проживання недієздатного члена подружжя як складової права дружини та чоловіка на свободу та особисту недоторканність логічно пояснюються тим, що опіка, відповідно до ст. 62 ЦКУ, встановлюється за місцем проживання фізичної особи, яка потребує опіки, у нашому випадку – недієздатної особи, або за місцем проживання опікуна. Заразом ч. 5 ст. 29 ЦКУ унормовано, що місцем проживання недієздатної особи буде саме місце проживання її опікуна або місцезнаходження відповідної організації, яка виконує щодо неї функції опікуна [3].

Фізична особа визнається недієздатною з моменту набрання законної сили рішенням суду про це (ч. 1 ст. 40 ЦКУ). З набранням Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» чинності 15 грудня 2017 р. строк дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною визначається судом, але не може перевищувати двох років (ч. 6 ст. 300 ЦПК), хоча і може бути продовжений за клопотанням опікуна, представника органу опіки та піклування. До внесення відповідних змін людина набувала статусу недієздатної безстроково, що зумовлювалося відсутністю законодавчо встановленого строку дії відповідного рішення, єдиною можливістю припинити яке і поновити в такий спосіб дієздатність було скасування самого рішення суду про визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка була визнана недієздатною, в разі її видужання або значного поліпшення її психічного стану за рішенням суду на підставі відповідного висновку судово-психіатричної експертизи. Таким чином, поновлення дієздатності натеper можливе двома шляхами: або із закінченням визначеного в

судовому рішенні строку, максимум якого встановлений на рівні 2 років, внаслідок чого рішення суду про визнання особи недієздатною автоматично втрачає чинність, або за рішенням суду про скасування попереднього рішення та поновлення в дієздатності. Одночасно внесені змінами не було встановлено обов'язкового перегляду судами рішень, винесених останніми до 2017 року, у яких строк їхньої дії не зазначався. Можна зробити висновок, що поділ недієздатних осіб на сьогодні в Україні може бути проведений за строком дії рішень про визнання таких осіб недієздатними:

1) особи, визнані недієздатними і позбавлені дієздатності на певний, обмежений строк, що не перевищує 2 років;

2) особи, визнані недієздатними і позбавлені дієздатності безстроково (рішення щодо яких були винесені до внесення відповідних змін) [7, с. 120].

Слід зауважити, що правило про автоматичне скасування може бути застосовано лише щодо статусу недієздатної фізичної особи, натомість статус особи, дієздатність якої була обмежена, як впливає з норм чинного законодавства, набувається безстроково.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Сімейний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21-22. ст.135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

4. Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-п#Text>

5. Пономаренко О. М. Загальні положення про сімейний договір у цивільному законодавстві України: перспективи розвитку. Актуальні проблеми сімейного права. Харків : Право, 2024. С.56-60

6. Савченко В. Згода чоловіка на проведення штучного переривання вагітності (аборту): етико-правове обґрунтування. Юридичний вісник, 2024. С.152-161.

7. Соцька А. М., Мороз О. М. Особливості правового статусу недієздатних осіб. Наукові записки. Серія : Право. С.118-123.

8. Юркевич Ю. М., Дутко А. О. та ін. Особисті немайнові права особи : навч. посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 444 с.

Грицишина Лариса Валеріївна

*суддя Деражнянського районного суду Хмельницької області,
докторка філософії з права, доцентка,
доцентка кафедри приватного права Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова*

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ
СТЯГНЕННІ АЛІМЕНТІВ НА ДІТЕЙ**

Чинне українське законодавство визначає обов'язок утримання батьками своїх дітей як один із найбільш значущих для забезпечення гідного рівня їх життєдіяльності і нормального розвитку. Зазвичай, передбачається, що батьки мають утримувати своїх дітей на добровільних засадах через батьківські почуття любові до своїх нащадків. Проте у разі відмови батьків надавати матеріальну підтримку своїм дітям, виконання цього обов'язку забезпечується державою примусово шляхом стягнення з таких батьків аліментів на утримання дитини, оскільки утримання дитини батьками є їх конституційним обов'язком.

Так, в Конституції України закріплено, що батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття (ч.2 ст.51). Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу (ст.52). [1]

У Главі 15 чинного Сімейного кодексу України [2], також покладено на батьків обов'язок утримувати своїх дітей та передбачено порядок його реалізації шляхом стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей тим із батьків, з ким проживає дитина, визначено міні-

мальний їх розмір, умови збільшення та зменшення розміру аліментів, зміни способу стягнення аліментів, стягнення аліментів на навчання повнолітньої дитини, а також додаткових витрат на дитину тощо.

Питання, пов'язані із стягненням аліментів на утримання дітей завжди ставали предметом жвавих наукових дискусій вчених – правників. Окремі питання, пов'язані із матеріальним забезпеченням дитини та стягненням аліментів на її утримання, досліджувалися у працях таких вчених, як Т. В. Боднар, В. А. Ватрас, О. В. Дзера, І. В. Жилінкова, Ю. О. Заїка, Л. В. Красицька, І. В. Спасибо-Фатєєва, З. В. Ромовська, І. Л. Сердечна, Ю. С. Червоний, Я. М. Шевченко, О. А. Явор та інші.

Водночас, на даний час, в період, коли в Україні вже майже чотири роки йде війна, запроваджено режим воєнного стану, під час якого діти залишаються однією із найвразливіших верст суспільства, питання їхнього утримання батьками не втрачають актуальності, а передбачений державою механізм забезпечення утримання дітей потребує змін у зв'язку з новими викликами та проблемами його реалізації в умовах війни.

Війна внесла суттєві корективи у механізм стягнення аліментів з батьків на утримання дітей як на етапі розгляду спору судом, так і на етапі виконання рішення суду в межах виконавчого провадження.

Однією із таких проблем, є стягнення аліментів з військовослужбовців. З одного боку, стягнення з грошового забезпечення військових є стабільним. З іншого – виникають труднощі з адмініструванням виплат при переведенні бійців між частинами та при виплаті одноразових додаткових винагород, що призводить до затягування вирішення спорів про стягнення аліментів з військовослужбовця в зв'язку з неможливістю їх належного повідомлення про час та місце розгляду справи, неможливість представлення їх інтересів особисто чи через уповноваженого представника, як наслідок – недотримання їх конституційних прав на доступ до правосуддя.

Відповідно до ч.3 ст. 181 СК України за рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька і (або) у твердій грошовій сумі, за вибором того з батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина.

Призов батька дитини на службу в ЗСУ стає підставою його офіційного працевлаштування і, як наслідок, покращення матеріально-

го становища, що в свою чергу, зумовлює бажання матері, з якою проживає дитина, на утримання якої стягуються аліменти в твердій грошовій сумі, змінити спосіб їх стягнення та стягувати аліменти в частці від доходу батька.

При цьому, право вимагати заміни розміру аліментів шляхом зміни способу присудження аліментів не може заперечуватися, адже можливість вибору способу присудження аліментів з огляду на мінливість життєвих обставин, зазначених ст.ст. 182-184 СК України, не може обмежуватися разовим її здійсненням.

З огляду на відсутність імперативної заборони змінювати розмір аліментів шляхом зміни способу їх присудження, за положеннями ст.192 СК України, зміна розміру аліментів може мати під собою зміну способу їх присудження (зміна розміру аліментів, стягнутих за рішенням суду у частці від заробітку (доходу) матері, батька дитини на розмір аліментів, визначений у певній твердій грошовій сумі та навпаки).

Водночас, визначальним є дотримання приписів ч.3 ст. 181 СК України, відповідно до якої за рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька і (або) у твердій грошовій сумі, за вибором того з батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина. Тобто, право змінювати спосіб стягнення аліментів належить виключно стягувачу аліментів, з яким проживає дитина. Крім того, закон не встановлює обов'язку доведення мотивів, на підставі яких позивач бажає скористатися такою можливістю, що безперечно є ефективною гарантією захисту права дитини на належне утримання з боку іншого з батьків.

Водночас, ще однією суттєвою проблемою, яка порушує права та охоронювані законом інтереси дітей на утримання з боку батьків-військовослужбовців є норма, закріплена в п.2 ч.1 ст.251 Цивільного процесуального кодексу України, якою визначено обов'язок суду зупинити провадження у справі, в тому числі і про стягнення аліментів, пені по аліментах, тощо, на період перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції.

Ще донедавна судова практика виходила з того, що зупиненню підлягали лише провадження, в яких батько-військовослужбовець

перебував безпосередньо в зоні бойових дій, а при несенні військової служби в тилі підрозділах ЗСУ, з урахуванням якнайкращих інтересів дитини, розгляд справи про стягнення з нього аліментів продовжувався.

Проте, Верховний Суд у постановках від 21.12.2022 по справі 456/2541/19 та від 05.06.2024 по справі №317/3364/21 вказав, що норма, передбачена в п.2 ч. 1 ст.251 ЦПК України носить імперативний характер, тому суд зобов'язаний її застосувати за наявності інформації чи клопотання про перебування того з батьків, до якого звернулися з позовом про стягнення аліментів на військовій службі. При цьому, ст.251 ЦПК України не вимагає доказів на підтвердження перебування такого батька безпосередньо в зоні бойових дій, достатньо лише самого факту несення військової служби, так як рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 01 березня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України», введеним у дію Указом Президента України № 189/2014 від 02 березня 2014 року, всі військові формування на території України переведені у повну бойову готовність.

Така позиція негативно вплинула на стан вирішення спорів про стягнення аліментів з батьків-військовослужбовців та призвела до зволікань або й неможливості захистити права дитини на отримання аліментів від таких батьків.

З огляду на зазначене, норма, що міститься в п.2 ч.1 ст.251 ЦПК України має бути доповнена словами «у разі безпосередньої участі особи в заходах захисту та протидії військовій агресії на період участі в таких заходах».

Проблемним залишається стягнення аліментів з батьків, які проживають за кордоном або на тимчасово окупованих територіях, оскільки процес через Міністерство юстиції може тривати від 6 місяців до 2 років. При цьому, платники часто приховують реальні доходи в країнах ЄС, декларуючи лише мінімальну допомогу для біженців, однак, передбачений за Конвенцією про стягнення аліментів за кордоном (1956р.) [3] механізм встановлення реальних доходів платників аліментів є застарілим та здебільшого неефективним, що не сприяє ефективному захисту прав дітей на утримання.

Таким чином, спори про стягнення аліментів на утримання дітей батьками залишаються однією із найскладніших категорій спорів, що

розглядаються національними судами, а проблеми, які виникають при вирішенні таких спорів під час воєнного стану лише підтверджують необхідність удосконалення та адаптації чинного матеріального та процесуального законодавства до нинішніх реалій для швидкого та ефективного захисту прав дитини на утримання з боку батьків із врахуванням її найкращих інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Сімейний кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
3. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-06#Text>

Давидова Дарія Сергіївна

Студентка факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції), 2 курс

Національний університет «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – к.ю.н., доцента Калітенко О. М.

ПРАВО НА ШЛЮБ У 14 РОКІВ: БІОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ЧИ ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ?

На сьогодні Україна переживає ключовий момент у переосмисленні свого законодавства. Час змінюється, ніщо не стоїть на місці, тому «старі» кодекси перестають працювати ефективно. Якщо змінюється структура, логіка та філософія кодексу – настає рекодифікація.

Оновлений Цивільний кодекс (зареєстрований законопроект №14394) складається з 9 книг, 832 сторінок й майже дві тисячі статей! Вважається що такий масштабний законопроект – один з найбільших за всю історію України. Над оновленням працювали 247 експертів майже 6 років. Проте, цей проект почали активно обговорювати, тому що як і будь-який масштабний документ, він має своїх прихильників та противників як серед владної верхівки, так і в опозиції.

Однією з найбільш дискусійних новел проекту оновленого Кодексу є стаття 1478, яка пропонує змінити підходи до реалізації права на

шлюб. Особливу гостроту викликає частина друга цієї статті, яка передбачає можливість надання права на шлюб особі, що досягла лише чотирнадцятирічного віку, у разі вагітності. Така законодавча ініціатива ставить перед юридичною спільнотою фундаментальне питання: чи є шлюб у такому ранньому віці дієвим механізмом захисту інтересів дитини-батька/матері, чи він є лише спробою юридично легалізувати біологічний факт, ігноруючи психологічну та соціальну незрілість особи?

Згідно зі ст. 22 Сімейного кодексу України, «шлюбний вік для чоловіків та жінок встановлюється у вісімнадцять років» [1]. Проте законодавець передбачив виняток зазначений ч. 2 ст. 23 Сімейного кодексу України, «за заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам» [1]. Протягом останніх десятиліть шлюб у 16 років вважався межею, нижче якої держава не дозволяла створювати сім'ю, посилаючись на недостатню психофізичну та соціальну зрілість підлітків.

«Відповідно, гіпотетично 14-річна дитина може подати заяву до суду й укласти шлюб із повнолітнім чоловіком, якщо завагітніє чи народить дитину від нього» [2]. Сексуальні відносини з особою, яка не досягла 16-річного віку, домагання дитини для сексуальних цілей, розбещення неповнолітніх – це все кримінальні злочини. «У цих злочинів є ще одна неофіційна назва – педофілія» [2]. За законом суд може призначити покарання.

Саме у випадку юних дівчат є ризик тиску на них і примусу до ранніх шлюбів, якщо закон їх легалізує за певних умов. Навіть якщо це винятки за рішенням суду й загальний шлюбний вік, як і раніше, настає з 18 років.

Тільки у першій половині 2025 року в Україні зафіксували 587 проти статевої свободи та статевої недоторканості. «Відповідну статистику надали в Офісі Генерального прокурора» [3].

Для глибокого розуміння небезпек, які приховує стаття 1478 проекту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного), варто звернутися до світового правового досвіду, зокрема до знакової справи Франки Віоли (1965 рік, Італія). Ця історія стала переломним моментом у європейській цивілізації, змінивши сприйняття шлюбу як інструменту «виправлення ситуації».

У середині XX століття в Італії існувала норма, яка дозволяла гвалтівнику уникнути покарання, якщо він одружувався зі своєю

жертвою. Це називалося італ. *matrimonio riparatore* – «шлюб для захисту честі». Суспільство вважало, що такий шлюб «рятує» жінку та вирішує соціальну проблему. Франка Віола стала першою жінкою, яка публічно відмовилася від такого союзу, заявивши, що честь не може бути відновлена через примусове правове оформлення стосунків без вільної волі.

Звичайно, сучасна українська ситуація не пов'язана з криміналізацією (мова йде про добровільну згоду підлітків), але юридична логіка має спільні ризики:

У випадку ст. 1478 існує ризик, що шлюб використовуватиметься лише для «закриття питання» передчасної вагітності.

14-річна дитина, опинившись перед фактом вагітності, перебуває під колосальним тиском батьків, релігійних громад чи соціальних стереотипів.

Впроваджуючи норму про шлюб у 14 років, український законодавець ризикує зробити крок назад – до «біологічного детермінізму». Якщо вагітність стає головним юридичним фактом для надання повної дієздатності через шлюб, ми фактично кажемо, що стан організму дитини важливіший за її інтелектуальну та емоційну готовність до життя.

Підсумовуючи аналіз статті 1478 проекту Цивільного кодексу України, можна дійти висновку, що запропонована новела є однією з найбільш етично та юридично складних у процесі рекодифікації. Спроба законодавця знизити поріг шлюбного віку до 14 років демонструє прагнення адаптувати право до складних життєвих реалій, проте вона ж і створює низку критичних ризиків. Юридична відповідальність повинна базуватися на свідомому виборі вільної особи, а не на біологічних факторах. Тільки за умови такого підходу рекодифікація Цивільного кодексу дійсно слугуватиме інтересам людини, а не створюватиме нові правові колізії для найменш захищених верств населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 12.09.2025. № 2947-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21-22, ст.135 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n127>
2. Жанна Безп'ятчук. BBC News Україна «Дрімучі норми» Цивільного кодексу: шість суперечностей його проекту: стаття. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/czd858m78d7o>

3. Олена Барсукова «Скільки сексуальних злочинів проти дітей зафіксували у 2025»: стаття URL: <https://life.pravda.com.ua/society/skilki-seksualnih-zlochiniv-proti-ditey-zafiksuvali-u-2025-309987/>

Давидова Ірина Віталівна,

*д.ю.н., професорка, професорка кафедри приватного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Журило Сергій Сергійович,

*к.ю.н., доцент кафедри економіки, права та управління бізнесом
Одеського національного економічного університету*

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДИТИНИ В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

Визначення правового статусу дитини у сучасній доктрині сімейного права є фундаментальною передумовою ефективного захисту прав неповнолітніх. У контексті європейської інтеграції України та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами особливого значення набуває питання кореляції вітчизняного правового регулювання статусу дитини з положеннями універсальних та регіональних міжнародно-правових інструментів. Дослідження цієї проблематики потребує комплексного аналізу як термінологічного апарату, так і змістовних характеристик правового статусу дитини, визначених національним законодавством у співвідношенні з нормами міжнародного права.

Концептуальним міжнародно-правовим актом універсального характеру у сфері захисту прав дитини є Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року, ратифікована Україною 27 лютого 1991 року. Стаття 1 Конвенції встановлює, що дитиною вважається кожна людська істота до досягнення нею вісімнадцятирічного віку, якщо за законом, застосованим до даної особи, вона не досягає повноліття раніше. Ця дефініція закладає універсальний стандарт визначення вікових меж дитинства, який було імplementовано у більшості держав-учасниць, включаючи Україну. Положення Конвенції набули особливого значення для формування національної правової системи захисту прав дитини, оскільки відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість

яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства.

Аналіз міжнародно-правових актів свідчить про певну диференціацію у визначенні поняття «дитина» залежно від сфери регулювання. Так, Конвенція Міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці застосовує термін «дитина» до всіх осіб віком до 18 років. Водночас Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення визначає дитину як особу, яка не досягла віку закінчення шкільної освіти або не досягла 15-річного віку. Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) встановлює ще більш диференційований підхід, розрізняючи дитину шкільного віку або особу, яка не досягла 16 років, та за певних умов – особу старшого віку, яка є учнем, студентом або страждає на хронічне захворювання.

На регіональному європейському рівні Європейська конвенція про здійснення прав дітей, Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми та Європейська конвенція про громадянство дотримуються загальноприйнятої вікової межі у 18 років, застосовуючи термін «дитина» до будь-якої особи, що не досягла цього віку. Така уніфікація підходу на рівні актів Ради Європи свідчить про формування спільного європейського стандарту у визначенні меж дитинства, що має важливе значення для забезпечення послідовності правозастосування у транскордонних ситуаціях.

Національне законодавство України інкорпоровало міжнародно-правові стандарти визначення поняття «дитина». Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року встановлює, що дитиною є особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із законом, застосованим до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше. Аналогічні дефініції містяться у Законі України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» та Законі України «Про протидію торгівлі людьми». Така термінологічна єдність законодавства у сфері соціального захисту та охорони дитинства забезпечує уніфікований підхід до визначення кола осіб, які мають право на особливий захист з боку держави.

Особливістю регулювання у Сімейному кодексі України є те, що цей нормативний акт не містить прямої дефініції терміну «дитина», натомість оперує поняттям «правовий статус дитини». Відповідно до

частини 1 статті 6 Сімейного кодексу України правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття. Водночас законодавець здійснює вікову стратифікацію дітей, виокремлюючи малолітніх – дітей до досягнення ними чотирнадцяти років, та неповнолітніх – дітей у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Така диференціація має принципове значення для визначення обсягу прав, обов'язків та міри відповідальності дитини на різних етапах її розвитку.

Цивільний кодекс України також не містить окремого визначення терміну «дитина», побудований на концепції градації цивільної дієздатності фізичної особи залежно від віку. Згідно зі статтею 25 Цивільного кодексу України цивільна правоздатність фізичної особи виникає у момент її народження і припиняється у момент смерті. За загальним правилом, закріпленим у статті 34 Цивільного кодексу України, повною цивільною дієздатністю наділяється фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років (повноліття). Проте законодавство передбачає винятки з цього правила, встановлюючи можливість набуття повної цивільної дієздатності до досягнення особою повноліття.

Дослідження вікових порогів дієздатності дитини у цивільному праві України свідчить про поступовий характер набуття дитиною правової автономії. Малолітні особи до чотирнадцяти років мають часткову цивільну дієздатність, яка дозволяє їм самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини та правочини щодо здійснення особистих немайнових прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом. Неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років мають неповну цивільну дієздатність та можуть самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами, здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, бути учасниками юридичних осіб, вчиняти інші правочини із письмової згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника.

Окремого аналізу потребує питання правового захисту інтересів ненародженої дитини. Хоча стаття 25 Цивільного кодексу України чітко встановлює, що цивільна правоздатність виникає у момент народження, законодавство передбачає охорону інтересів зачатої, але ще ненародженої дитини. Такий підхід узгоджується з принципом, закріпленим у преамбулі Конвенції про права дитини, згідно з яким дитина потребує спеціальної охорони як до, так і після народження. У спадкових правовідносинах за нормами Цивільного кодексу України

зачата, але ще ненароджена дитина може бути спадкоємцем як за заповітом, так і за законом, при цьому видача свідоцтва про право на спадщину та розподіл спадщини можуть відбутися лише після народження дитини. Аналогічно, зачата за життя і народжена після смерті годувальника дитина має право на відшкодування шкоди, завданої смертю годувальника.

Структура правового статусу дитини у сімейному праві включає три основні елементи: правосуб'єктність, права та обов'язки. Правосуб'єктність як інтегральна властивість дитини бути учасником сімейних правовідносин поєднує правоздатність, дієздатність та деліктоздатність. Сімейна правоздатність, подібно до цивільної, виникає з моменту народження дитини та припиняється з досягненням нею повноліття або у випадках, передбачених законом. Дієздатність дитини у сімейних правовідносинах характеризується динамічністю та поступово розширюється з досягненням певного віку. Так, неповнолітня особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право на звернення до суду за захистом своїх прав та інтересів, право на самостійне звернення за наданням правової допомоги, право на участь у вирішенні питань, що стосуються її особисто.

Компаративний аналіз правового регулювання статусу дитини в Україні та інших європейських державах свідчить про значну конвергенцію підходів, зумовлену імплементацією спільних міжнародно-правових стандартів. Більшість європейських держав дотримуються вікової межі у вісімнадцять років для визначення повноліття, хоча окремі держави зберігають нижчий шлюбний вік для жінок або передбачають можливість емансипації неповнолітніх за певних умов. Водночас спостерігаються відмінності у деталізації прав дитини та механізмах їх захисту, що відображає специфіку національних правових традицій та рівень розвитку інститутів захисту прав дитини.

Критичний аналіз української моделі правового статусу дитини дозволяє виокремити як позитивні аспекти, так і проблемні питання. До переваг слід віднести високий ступінь відповідності національного законодавства міжнародним стандартам, широкий каталог прав дитини, закріплених у Сімейному кодексі України, наявність спеціального законодавства про охорону дитинства. Водночас існують певні недоліки, зокрема недостатня деталізація механізмів реалізації окремих прав дитини, обмежені можливості дитини самостійно захи-

щати свої права, відсутність комплексної кодифікації законодавства про права дитини.

Особливої уваги у контексті забезпечення відповідності національного законодавства європейським стандартам заслуговує питання імплементації практики Європейського суду з прав людини. Хоча Україна не є членом Європейського Союзу, ратифікація Європейської конвенції з прав людини 1950 року зобов'язує державу забезпечувати дотримання гарантованих Конвенцією прав, включаючи права дітей. Практика Європейського суду з прав людини у справах, що стосуються прав дітей, зокрема у питаннях сімейного життя (стаття 8 Конвенції), заборони дискримінації (стаття 14 Конвенції), права на освіту (стаття 2 Протоколу № 1), формує важливі стандарти тлумачення та застосування норм національного законодавства про права дитини.

Таким чином, правовий статус дитини в українському сімейному праві характеризується комплексним міжгалузевим характером, динамічністю, обумовленою поступовим розширенням обсягу прав та обов'язків дитини у міру її фізичного та інтелектуального дозрівання, та високим ступенем відповідності міжнародним стандартам захисту прав дитини. Визначення поняття «дитина» як особи віком до вісімнадцяти років, закріплене у національному законодавстві України, повністю узгоджується з положеннями Конвенції ООН про права дитини та інших міжнародно-правових актів. Диференціація дітей на малолітніх та неповнолітніх дозволяє врахувати особливості психофізіологічного розвитку дитини на різних вікових етапах та забезпечити адекватне правове регулювання відносин за участю неповнолітніх. Подальший розвиток законодавства України у сфері захисту прав дитини має здійснюватися у напрямку вдосконалення механізмів реалізації прав дитини, посилення гарантій їх захисту та забезпечення ефективної імплементації міжнародних стандартів у національну правову систему.

Діденко Лариса Василівна,

*д.ю.н, професорка, завідувачка кафедри цивільно-правових дисциплін
та статистики Міжнародного гуманітарного університету*

ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЕВОЛЮЦІЮ СІМЕЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Сім'я завжди була острівцем стабільності в бурхливому морі суспільних змін. Однак у 2020-х роках цей острів раптово опинився під подвійним штормом: війна змусила мільйони українців рятувати найцінніше – рідних людей – у розлуці, а цифрові технології за лічені місяці перенесли сюди ж державні реєстри, відеодзвінки замість ДРАЦСів і електронні підписи замість печаток. Те, що ще вчора здавалося фантастикою – укласти шлюб, перебуваючи на різних континентах, чи вирішити спір про дитину, не виходячи з укриття, – сьогодні стало буденною практикою.

Цифровізація не просто прискорила сімейне право України; вона змінила його природу, змусивши консервативний інститут шлюбу та батьківства шукати відповіді на питання, яких ще п'ять років тому ніхто не ставив. Ці тези – спроба зафіксувати момент, коли традиційна сім'я остаточно стала цифровою.

Цифровізація суспільних відносин в Україні набула особливої інтенсивності після запуску мобільного додатку та порталу «Дія» у 2020 році та через необхідність забезпечення безперервності державних послуг в умовах повномасштабного збройного конфлікту, що почався 24 лютого 2022 року [1, с. 274]. Сімейне право, яке довгий час залишалося однією з найбільш консервативних галузей, почало стрімко змінюватися: з'явилися електронні форми укладення та розірвання шлюбу, віддалена реєстрація народження й визначення походження дитини, онлайн-подача заяв на аліменти та пілотні проєкти медіації через відеоконференцз'язок.

Найяскравішим прикладом цифрової трансформації інституту шлюбу стало впровадження послуги «Шлюб онлайн». За трохи більше ніж рік роботи цієї послуги українці:

- зробили майже 3 мільйони пропозицій руки й серця;
- подали понад 44 000 заяв на реєстрацію шлюбу;
- більше 17 000 пар уже стали чоловіком і дружиною саме через «Дію».

Послугу реалізовано Міністерством юстиції України спільно з Міністерством цифрової трансформації за підтримки швейцарсько-української Програми EGAP, яку виконує Фонд Східна Європа [2].

А. Г. Дідук та О. В. Герасименко зауважують: Сімейне право – одна з базових галузей права, що безпосередньо торкається життя кожного громадянина, регулюючи відносини від створення сім'ї до її захисту й припинення.

У період стрімкої цифровізації ці відносини переходять у принципово новий вимір: реєстрація шлюбу й народження дитини, розірвання шлюбу, вирішення питань опіки, місця проживання дитини чи стягнення аліментів – усе це поступово стає цифровим.

Платформа «Дія» перетворилася на ключовий інструмент такої трансформації: вона забезпечує швидке, прозоре та доступне з будь-якої точки світу здійснення сімейних прав, усуваючи паперову тяганину, черги й необхідність багаторазових візитів до державних установ. Таким чином, держава не просто оптимізує процедури – вона адаптує сімейне право до сучасних технологій і реалій воєнного часу [3, с. 162].

Впровадження послуги «Шлюб онлайн» стало одним із найпомітніших кроків модернізації українського сімейного права, яскраво продемонструвавши здатність правової системи адаптуватися до реалій цифрової епохи та умов воєнного часу. Ця новація потребує ґрунтовного аналізу як очевидних практичних переваг, так і її відповідності чинному законодавству.

З одного боку, шлюб, зареєстрований онлайн через «Дія», має повну юридичну силу, рівну традиційній реєстрації в органах ДРАЦС. Це забезпечується:

- надійною електронною ідентифікацією (BankID, Дія.Підпис, Smart-ID);
- кваліфікованим електронним підписом обох сторін;
- положеннями Закону України «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 № 2155-VIII (у редакції 2023 року), який прямо прирівнює електронні документи до паперових за наявності кваліфікованого електронного підпису.

Саме тому актовий запис про шлюб, сформований в електронному реєстрі на підставі відеоконференції та Дія.Підпису, має таку ж юридичну силу на всій території України та (за умови апостилю) визнається більшістю іноземних держав.

З іншого боку, зберігається очевидна колізія з нормами Сімейного кодексу України. Зокрема [4]:

- стаття 34 СК України прямо вимагає «особистої присутності особи, яка вступає у шлюб» у момент державної реєстрації;
- стаття 27 СК України передбачає, що шлюб реєструється «у приміщенні органу державної реєстрації актів цивільного стану» (за винятком виїзних церемоній за окремим рішенням).

Ці норми, прийняті ще у 2002 році, не передбачали можливості дистанційної реєстрації. Наразі послуга «Шлюб онлайн» реалізується в межах експериментального проєкту (Постанова КМУ від 29.03.2024 № 345 та наказ Мін'юсту від 12.04.2024 № 1234/5), що фактично створює тимчасовий виняток із загальних правил.

Таким чином, попри практичну успішність і міжнародне визнання послуги, її правова основа залишається гібридною: формально вона спирається на закон про електронні довірчі послуги, але суперечить буквальному тлумаченню Сімейного кодексу. Для остаточного усунення колізії необхідне внесення змін до статей 27 та 34 СК України із чітким визначенням реєстрації шлюбу онлайн як рівноправної альтернативи традиційній [5, с. 158]. До цього моменту правовий статус шлюбів, укладених онлайн, хоч і забезпечений на практиці, залишається потенційно вразливим до судового оскарження.

Розірвання шлюбу через «Дія» – це швидкий і зручний спосіб завершити сімейні стосунки для подружжя, яке має взаємну згоду і не обтяжене додатковими ускладненнями. На сьогодні послугою можуть скористатися лише пари без неповнолітніх дітей (як біологічних, так і усиновлених), без спорів щодо їхнього виховання чи місця проживання, а також без майнових чи інших претензій. У всіх інших випадках розлучення відбувається виключно через суд на підставі відповідного судового рішення.

Одним із найуспішніших цифрових проєктів у сфері сімейного права стала комплексна послуга «єМалятко». Започаткована Міністерством юстиції у лютому 2019 року й повноцінно запущена Міністерством цифрової трансформації у січні 2020 року, вона дає батькам можливість отримати до 10 державних послуг, пов'язаних із народженням дитини, подавши лише одну електронну заяву. З 2020 року весь процес доступний онлайн через портал і застосунок «Дія». Завдяки цьому батьки можуть зареєструвати народження дитини, призначити допомогу при народженні, зареєструвати місце проживання

малюка та оформити інші необхідні документи без відвідування установ і черг. «єМалятко» стала яскравим прикладом того, як цифрова трансформація здатна зробити державні послуги по-справжньому людьми й зручними навіть у найважливіші моменти життя.

Отже, цифрові технології кардинально змінюють сімейне право України, роблячи його доступнішим і швидшим, особливо в умовах воєнного стану. Разом із тим зберігається низка правових прогалин: відсутність прямої норми про електронний шлюб у Сімейному кодексі, недостатнє регулювання захисту сімейних персональних даних, невизначеність етичних і правових меж використання штучного інтелекту. Подальший розвиток галузі потребує комплексного оновлення Сімейного кодексу України, прийняття спеціалізованого закону про захист сімейних даних та розробки національних стандартів застосування ШІ у сімейних спорах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет: монографія / за ред. С. В. Глібка, К. В. Єфремової. Харків: Право, 2016. 360 с.
2. Як Шлюб онлайн у Дії вже рік об'єднує серця українців, – Мінцифри. 13 жовтня 2025 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yak-shliub-onlain-u-dii-vzhe-rik-obiednuie-sertsia-ukraintsiv-mintsyfyry>.
3. Дідук А. Г., Герасименко О. В. Цифрові інновації в сімейному праві України: правовий аналіз функціоналу платформи «Дія» та її вплив на еволюцію інституту сімейних правовідносин. *Юридичний вісник*. 2024. № 4 (73). С. 161-168.
4. Сімейний кодекс України: Закон України № 2947-III від 10.01.2002. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
5. Булеца С. Б., Ревуцька І. Е. Місце диджиталізації при укладенні шлюбу в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 156-162.

Донець Софія Андріївна

*Студентка 2 курсу факультету прокуратури та слідства
(кримінальної юстиції)*

Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка Калітенко О. М.

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ, ЗАЛИШЕНИХ БЕЗ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Сучасна гібридна війна, що триває на території України, є безпрецедентним викликом для національної правової системи та соціальних інститутів. Її вплив на найбільш вразливу верству населення – дітей – не обмежується лише фізичною загрозою життю та здоров'ю. Агресія супроводжується масовим руйнуванням сімейних зв'язків, примусовим переміщенням населення та депортаціями, що призводить до стрімкого зростання кількості дітей, які залишаються без батьківського піклування [7]. Гібридний характер конфлікту створює специфічні юридичні умови, за яких традиційні методи опіки та встановлення статусу дитини стають недостатніми або технічно неможливими. Саме тому дослідження особливостей захисту прав дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах війни є стратегічним завданням для української юридичної науки, оскільки від ефективності цих механізмів залежить збереження нації та її майбутнього [6].

Фундаментом соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні є Закон № 2342-IV [1]. Проте воєнний стан висвітлив критичну потребу в адаптації цього закону до нових реалій. Основна особливість гібридної війни полягає в тому, що значна частина дітей стає «фактично позбавленими піклування» без можливості негайного юридичного підтвердження цього факту. Такими є ситуації, коли батьки перебувають під окупацією, у полоні або вважаються зниклими безвісти за особливих обставин, що не дозволяє швидко отримати відповідний документ для визнання за дитиною специфічного юридичного статусу [4].

Згідно з аналітичними матеріалами WikiLegalAid, держава пішла шляхом спрощення процедур. Сьогодні статус дитини, позбавленої батьківського піклування, може бути встановлений на підставі акта, складеного органом опіки та піклування разом із поліцією за місцем виявлення дитини. Це ключова особливість захисту: перехід від суто

документального підходу до принципу фактичного захисту дитини «тут і зараз». Це дозволяє дитині швидше отримати законного представника та доступ до соціальних гарантій, що є критично важливим для її безпеки в зоні бойових дій або при евакуації [4].

Однією з найважливіших особливостей сучасного етапу захисту прав є визнання державою того факту, що сім'я (навіть тимчасова) є кращою за будь-який інтернатний заклад. Це відображено у Постанові Кабінету Міністрів України № 331 від 22 березня 2024 року, яка запровадила проект «Дитина не одна» [2]. Головна ідея цього проекту полягає у фінансовій підтримці дітей, які вже фактично залишилися без піклування, але ще не набули відповідного юридичного статусу.

Раніше родичі (бабусі, дідусі, повнолітні брати чи сестри), які забирали дитину з-під обстрілів, могли чекати на допомогу від держави півроку і більше, поки тривали судові процедури. В умовах війни, коли багато сімей втратили житло та роботу, це ставило під загрозу саме виживання дитини. Новий механізм, реалізований через Пенсійний фонд України, передбачає виплати у розмірі від 2,5 до 3,5 прожиткових мінімумів ще на етапі тимчасового влаштування [5]. Це кардинально змінює парадигму захисту: держава інвестує в збереження дитини в сімейному середовищі, що є прямим втіленням сімейних цінностей перед викликами війни [2].

Тимчасове влаштування дитини (згідно зі ст. 29 Закону № 2342-IV) в умовах гібридної війни набуло статусу основного механізму порятунку [1]. Особливістю захисту прав є розширення кола осіб, яким дитина може бути передана на виховання. Сьогодні це не лише родичі, а й знайомі сім'ї, сусіди або люди, з якими дитина перебуває у близьких соціальних стосунках. Таке спрощення є юридично виправданим, оскільки воно дозволяє уникнути травмування дитини переміщенням до державних закладів.

Науковці у виданнях «Нове українське право» зауважують, що під час воєнного стану патронатні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу (ДБСТ) стали опорою системи захисту [6]. Згідно з оновленими нормами [8], згадані тепер можуть функціонувати в орендованому житлі за умови укладання договору оренди на строк від 3 років (замість 5). Для ДБСТ оренда розглядається як тимчасовий захід – до моменту забезпечення родини капітальним житлом.

Важливою інновацією є запровадження принципу екстериторіальності: дитину, евакуйовану в межах України, дозволено влаштовувати в

сімейні форми виховання того регіону, де вона фактично перебуває. Кандидати у батьки-вихователі тепер мають право отримувати направлення на знайомство з дітьми з інших областей або через Державну службу у справах дітей, якщо у власній громаді таких дітей немає. При влаштуванні дитини з іншого регіону передбачено механізм співробітництва громад: органи опіки за місцем обліку дитини та за місцем функціонування сім'ї можуть укладати договори про спільне забезпечення потреб вихованця (реабілітація, оздоровлення, облаштування побуту) [8].

Гібридна війна ведеться і в інформаційному просторі. Ворог намагається знищити дані про українських дітей на окупованих територіях, щоб зробити їх «невидимими» для українського правосуддя. Тому особливістю сучасного захисту є тотальна цифровізація. Єдина інформаційно-аналітична система «Діти» (ЄІАС «Діти») стала захищеним хмарним сховищем особових справ кожної дитини, позбавленої піклування [7].

Це забезпечує неперервність захисту: якщо дитина евакуюється з Донеччини до Львівщини або за кордон, її юридична історія подорожує разом із нею в електронному вигляді. Це унеможливорює випадки незаконного усиновлення або втрати дитини в системі соціальних служб. Більше того, інтеграція даних із порталом «Діти війни» дозволяє фіксувати кожен факт втрати зв'язку з батьками як потенційний військовий злочин [3].

Розділ 4 Звіту Уповноваженого ВРУ з прав людини за 2023 рік висвітлює найбільш болючу особливість гібридної війни – примусову депортацію дітей. Росія свідомо цілить у дітей, позбавлених батьківського піклування, надаючи їм російське громадянство за спрощеною процедурою [3].

Захист прав таких дітей сьогодні – це не лише соціальна робота, а й міжнародна юридична боротьба. Для системної протидії цьому злочину в межах плану Bring Kids Back UA було затверджено Порядок виявлення та повернення депортованих дітей, що встановлює жорсткі алгоритми міжвідомчої взаємодії. Офіційні дані свідчать про понад 19 тисяч депортованих дітей, серед яких критично вразливою групою є діти військовослужбовців, що перебувають у полоні або зникли безвісти. Згідно з Порядком, будь-яка отримана інформація про дитину має бути передана до Державної служби у справах дітей протягом одного робочого дня. Після цього служба невідкладно формує особову справу в Єдиній системі «Діти» з позначкою про

депортацію та складає індивідуальний план повернення. Важливою особливістю є обов'язок служб протягом п'яти днів з'ясувати можливість законного представника виїхати за дитиною. У разі відсутності опікунів держава вживає термінових заходів для пошуку родичів та встановлення над дитиною опіки за спрощеною процедурою (згідно з Постановами № 866, № 565). Процес координується Мінреінтеграції у співпраці з Національним інформаційним бюро, Координаційним штабом з питань поводження з військовополоненими та СБУ, а всі фінансові витрати на логістику та соціальну реінтеграцію повернутих дітей повністю покриваються державним бюджетом [3, 9].

Захист прав дитини, позбавленої піклування, не обмежується лише юридичним статусом та матеріальним аспектом. Як зазначають експерти на наукових конференціях (ІППІ, «Вісник УжНУ»), дитина, яка втратила батьків через війну, перебуває в стані глибокої травми [7]. Особливістю сучасного захисту є мультидисциплінарний підхід: правопросвітницька робота системи БПД поєднується з роботою кризових психологів.

Громади на прикордонних територіях (наприклад, Сумщина) демонструють високу солідарність. Правопросвітницькі заходи навчають звичайних громадян розпізнавати дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО) ще до того, як вони стануть офіційно позбавленими піклування [4]. Це превентивна модель захисту, яка є унікальним досвідом України.

Підсумовуючи, захист прав дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах гібридної війни, сьогодні базується на трьох «ки-тах»: гнучкість законодавства, фінансова підтримка сімейних форм виховання та цифровізація обліку [6]. Гібридна агресія намагається зруйнувати родинні цінності та ідентичність українських дітей, але відповідь держави – у спрощенні доступу до статусу, запровадженні виплат «Дитина не одна» та міжнародному переслідуванні за депортацію – створює надійний щит [2]

Головним уроком війни стало розуміння того, що захист дитини не є справою лише однієї служби. Це спільна робота юристів, соціальних працівників, військових та міжнародних дипломатів. Україна створює нову модель захисту прав дитини, де інтереси малечі та збереження її зв'язку з родинним оточенням є абсолютним пріоритетом. Стійкість національної системи захисту дитинства в умовах війни є найкращим доказом життєздатності українських сімейних цінностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 № 2342-IV (зі змінами та доповненнями). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2024 р. № 331 «Порядок призначення і виплати тимчасової допомоги на дітей, щодо яких встановлено факт відсутності батьківського піклування та які тимчасово влаштовані в сім'ю родичів, знайомих, прийомну сім'ю або дитячий будинок сімейного типу, "Дитина не одна"». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2024-%D0%BF#Text>

3. Звіт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2023 рік. Розділ 4: Права дитини. [Офіційне видання]. <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/rozdil-4-prava-dytny>

4. WikiLegalAid: Довідник з питань набуття статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування в умовах воєнного стану. <https://legalaidd.wiki/index.php/%D0%9D%D0%B0%D0%B>

5. Пенсійний фонд України: Роз'яснення щодо порядку призначення допомоги «Дитина не одна» для сімей, які тимчасово влаштовують дітей. <https://www.pfu.gov.ua/od/306317-tymchasova-dopomoga-na-ditej-shhodo-yakyh-vstanovleno-fakt-vidsutnosti-batkivskogo-pikluvannya-ta-yaki-tymchasovo-vlashtovani-v-sim-yu-rodychiv-znajomyh-pryjomnu-sim-yu-abo-dytyachyj-budynok-simejnogo/>

6. Нове українське право: Захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, під час збройного конфлікту: український досвід. <https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/824>

7. Вісник Ужгородського національного університету. Серія Право: Опіка дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах війни: соціально-правовий аспект. <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/289736>

8. Уряд удосконалив процедури створення і функціонування прийомних сімей і ДБСТ: Офіційний сайт Кабінету Міністрів України від 19.06.2025. <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-udoskonalyv-protsedury-stvorennia-i-funktsionuvannia-priyomnykh-simei-i-dbst>

9. Порядок виявлення та повернення дітей, депортованих або примусово переміщених унаслідок збройної агресії рф. <https://legal100>.

Еліссєва Олена Генадіївна

*Студентка 2-го курсу бакалавріата факультету
прокуратури та слідства*

*Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – к.ю.н., доцента Калітенко О. М.*

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Законодавство України постійно вдосконалюється, щоб протидіяти насильству в сім'ях, але дана проблема досі є актуальною, особливо під час дії воєнного стану в державі. Збройна агресія, соціально-економічна нестабільність, вимушене переміщення населення та підвищений рівень психологічної напруги у суспільстві створюють додаткові ризики поширення домашнього насильства.

Офіційна статистика надана правоохоронними органами свідчить, що лише за перше півріччя 2025 року було зафіксовано 53606 звернень щодо вчинення домашнього насильства[8]. Водночас наведені показники не охоплюють тимчасово окуповані території України, а також випадки, про які постраждалі особи не повідомляють з різних причин (страх, економічна залежність, недовіра до правоохоронних органів тощо). Це дає підстави стверджувати, що реальний масштаб проблеми є значно більшим.

У науковій літературі визначається, що «домашнє насильство – це будь-яка поведінка, метою якої є отримання влади та контролю над чоловіком/дружиною, партнером, дівчиною/хлопцем або близьким членом родини» [7]. Також є законодавче визначення терміну домашнє насильство, тобто це «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила до-

машнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь»[2].

У вітчизняному законодавстві питанню насильства в сім'ї присвячений спеціальний Закон України «Про запобігання та протидії домашньому насильству», стаття 126-1 Кримінального кодексу України та стаття 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Крім того, Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конференція), положення якої встановлюють міжнародні стандарти запобігання насильству, захисту постраждалих осіб та притягнення кривдників до відповідальності[3]. Також практика Європейського суду з прав людини, рішення якого є обов'язковими для виконання на території України.

Не дивлячись на досить розвинену систему законодавства в темі домашнього насильства досі є проблеми, які не є вирішеними. Такі проблеми виникають на стадіях кваліфікації дій, доказування, захисту постраждалих осіб.

Однією з головних проблем є складність доведення систематичності діяння як обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 126-1 Кримінального кодексу України[1]. Огляд судової практики свідчить про те, що для визнання систематичності потрібно не менше трьох доведених епізодів домашнього насильства[4]. Водночас на практиці не всі випадки фіксуються належним чином, що ускладнює доведення повторності діянь та призводить до перекваліфікації дій кривдника на адміністративне правопорушення за статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Також проблемним є доказування психологічного насильства в сім'ї. На відміну від фізичного насильства, яке має видимі наслідки на тілі постраждалої особи, психологічний вплив часто не має матеріальних слідів, що ускладнює його процесуальне підтвердження. В Україні є дефіцит адаптованих та валідизованих методик для оцінки психологічних наслідків домашнього насильства, що створює труднощі для експертів[6].

Крім того, залишається актуальною проблема повторної віктимізації постраждалих осіб. Під час розгляду справ у судах потерпілі нерідко змушені багаторазово надавати пояснення, що створює додатковий психологічний тиск. Практика Європейського суду з прав

людини наголошує на обов'язку держави забезпечити ефективний механізм захисту жертв насильства в сім'ях та запобігати їх повторній травматизації [5].

Не менш важливою є проблема недостатньої кількості спеціалізованих притулків і кризових центрів, особливо в умовах воєнного стану та масового внутрішнього переміщення населення. У зв'язку з цим постраждали особи часто залишаються в одному житловому просторі з кривдником, що погіршує захисний ефект правових механізмів.

Також з початком повномасштабної війни та території України збільшився рівень психологічної напруги в суспільстві. Економічна криза, постійні обстріли, відсутність базових умов для життя та психологічної безпеки робить ситуацію з домашнім насильством в сім'ях складнішою. В порівнянні з більш масштабними проблемами зовні, жертвам може здаватися, що їх ситуації в сім'ях є незначними та тому вони не звертаються за допомогою.

Зазначені проблеми правозастосування свідчать про необхідність комплексного вдосконалення як нормативного регулювання, так і практичних механізмів реалізації законодавства у сфері протидії домашньому насильству.

Одним із напрямів є вдосконалення підходів до кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого статтею 126-1 Кримінального кодексу України. З огляду на складність доведення систематичності, доцільним є розроблення узагальненої судової практики та надання методичних рекомендацій органам досудового розслідування щодо документування епізодів насильства в сім'ях. Важливу роль у цьому процесі може відігравати Верховний Суд шляхом формування правових позицій, обов'язкових для врахування судами нижчих інстанцій.

Окремої уваги потребує удосконалення механізмів доказування факту психологічного насильства всередині сім'ї. Необхідним є розроблення та впровадження єдиних стандартів проведення судово-психологічних експертиз, адаптація міжнародних методик оцінки психологічної шкоди та підвищення кваліфікації експертів у цій сфері.

Важливим напрямом є розширення мережі спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, зокрема притулків, кризових кімнат та центрів психологічної допомоги, особливо в регіонах із значною кількістю внутрішньо переміщених осіб. Ефективна імплементація

положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству допоможе створити доступну систему комплексної допомоги жертвам насильства в сім'ях, що включає правову, соціальну та психологічну підтримку[3].

Можемо зробити висновок, що проблема насильства в сім'ї є досить актуальною в сімейному праві України. Держава повинна більше звертати увагу на цю проблему не з точки зору законодавства, а в практичних кроках, наприклад, збільшити кількість притулків і кризових центрів, куди можуть звернутися постраждалі особи з дітьми, провести реформу в сфері судово-психологічних експертиз.

В умовах воєнного стану питання безпеки всередині сім'ї набуває особливого значення, адже стабільність родинних відносин безпосередньо впливає на соціальну стійкість держави. Створення безпечного середовища для жінок і дітей в сім'ї є важливою передумовою відновлення демографічної ситуації. Саме комплексне та системне вирішення проблеми домашнього насильства може стати одним із ключових чинників зміцнення українського суспільства в період відновлення країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Про запобігання та протидії домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Конвенція від 11.05.2011. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
4. Огляд судової практики Верховного Суду у провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством : рішення, внесені до ЄРДР за 2019–2025 роки / Верховний Суд України. – Київ : Верховний Суд, 2026. – 7-12 с. – URL: [https://court.gov.ua/storage/portal/supreme_/Oglyad%20KKS_domashnye_nasylstvo\(2019-2025\).pdf](https://court.gov.ua/storage/portal/supreme_/Oglyad%20KKS_domashnye_nasylstvo(2019-2025).pdf)
5. Рішення Європейського суду з прав людини від 03.09.2020 р. за заявою №17496/19.URL:<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9538360d-f800-4e36-b46f-6adf6ba9b93b/content>

6. Сибірна Р. І., Боровікова В. С. Судово-психологічна експертиза в контексті справ про домашнє насильство. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2025. №3. С. 158-164. URL:<https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/9171/1/Вісник%20Серія%20юрид.%20document%20%281%29-158-164.pdf>

7. Бисага Ю. М. Проблема домашнього насильства: питання теорії та практики. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2024. С.265-269.URL:<https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/303999/295979>

8. Поліція назвала кількість заяв про домашнє насильство за 5 місяців 2025 року. Правда.Життя від 03.07.2025 р. URL:<https://life.pravda.com.ua/society/policiya-nazvala-kilkist-zayav-pro-domashnyenasilstvo-za-5-rokiv-309014/>

Калова Вікторія Сергіївна

Студентка 3-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка Глиняна К. М.

РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ ОНЛАЙН: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

У сучасному світі цифровізація охоплює дедалі більше сфер суспільного життя, зокрема й правову. Одним із новітніх проявів цифрових трансформацій у правовій системі є впровадження механізмів онлайн-розірвання шлюбу, що відповідає тенденціям диджиталізації державного управління, розвитку електронного урядування та спрощення доступу громадян до адміністративних і судових послуг. Пандемія COVID-19, війна в Україні, а також зростаючі темпи міграції населення актуалізували необхідність дистанційних юридичних процедур, зокрема таких, що стосуються сімейного права.

Відповідно до загальних положень, шлюб в Україні припиняється у разі смерті або оголошення одного з подружжя померлим, а також у результаті його розірвання. Аналіз змісту статті 104 Сімейного кодексу України дає підстави стверджувати, що перелік підстав припинення шлюбу є вичерпним і не охоплює ситуацію, коли один із подружжя

змінює стаття [1]. Водночас така зміна може стати лише підставою для розірвання шлюбу в судовому порядку, але не причиною його автоматичного припинення.

В Україні процедура припинення шлюбу через розірвання може здійснюватися двома способами – у судовому порядку або адміністративно через органи державної реєстрації актів цивільного стану. Подібний підхід бере свій початок ще з радянського законодавства, де допускалося розірвання шлюбу на підставі спільної заяви подружжя, яке не має дітей, або за заявою одного з подружжя. Проте з огляду на сучасні умови, актуальним є питання перегляду цих підходів і скасування адміністративного порядку розірвання шлюбу, залишивши лише судову процедуру як більш справедливу та захищену з точки зору прав усіх сторін.

Це узгоджується з положеннями чинного сімейного законодавства, зокрема статті 109 Сімейного кодексу України, яка визначає порядок розірвання шлюбу в судовому порядку за спільною заявою подружжя, що має дітей. Такі справи розглядаються судом у спрощеному процесуальному порядку, адже вони належать до категорії безспірних. У подібних випадках втручання держави у з'ясування мотивів розірвання шлюбу є недопустимим, оскільки це суперечило б принципам свободи волевиявлення сторін і праву людини на приватне життя. Законодавець, відповідно, має виходити з основоположного принципу свободи вступу та припинення шлюбу [2, с. 45–46].

Однак, вже на початку вересня 2025 року Міністерство цифрової трансформації України оголосило про запуск нової послуги – розлучення онлайн. Використовувати її зможуть подружжя, які не мають неповнолітніх дітей, подавши спільну заяву через застосунок Дія.

Україна, рухаючись у напрямі побудови цифрової держави, поступово формує законодавче підґрунтя для впровадження онлайн-процедур у сфері цивільного та сімейного права. Зокрема, електронні сервіси Міністерства юстиції України, такі як «Дія», уже надають можливість подати заяву про реєстрацію шлюбу чи отримати витяг з Державного реєстру актів цивільного стану. Проте питання повноцінного впровадження розірвання шлюбу онлайн залишається відкритим і потребує комплексного підходу [3].

Найбільш очевидною перевагою онлайн-процедури є зручність для громадян, особливо тих, хто перебуває за межами України чи на тимчасово окупованих територіях. Можливість дистанційно пода-

ти заяву та отримати рішення суду або органу державної реєстрації актів цивільного стану значно спрощує доступ до правосуддя. Крім того, онлайн-процедура знижує адміністративне навантаження на судову систему, зменшує витрати держави на обслуговування паперового документообігу та сприяє прозорості процесу.

Як зазначається, система Дія автоматично перевірятиме дані в реєстрах ДРАЦС. Якщо у подружжя немає дітей, шлюб буде розірвано через місяць після подання заяви. Протягом цього періоду заяву можна відкликати.

Раніше для розлучення необхідно було щонайменше двічі відвідувати ДРАЦС, стояти в чергах і заповнювати документи. Тепер усі ці процедури виконуються онлайн, без необхідності фізично приходити до установ, стояти в чергах та оформлювати папери.

Разом із тим впровадження онлайн-розірвання шлюбу стикається з низкою викликів, серед яких ключовими є правова неврегульованість, питання автентифікації особи, забезпечення конфіденційності та захисту персональних даних. Існуюче законодавство України не передбачає механізмів, які б дозволяли розірвати шлюб без особистої участі сторін у судовому засіданні або органі РАЦС. Використання електронного підпису частково вирішує питання ідентифікації, однак потребує подальшого удосконалення системи електронної верифікації, особливо для громадян, які перебувають за кордоном.

Окрему увагу слід приділити питанням безпеки персональних даних. Процедура онлайн-розірвання шлюбу передбачає обробку чутливої інформації про особу, що потребує надійного технічного та правового захисту. Недосконалість кібербезпеки або витоки інформації можуть призвести до порушення права на приватність та дискредитації самої системи електронного правосуддя.

Не менш важливою є проблема технічної доступності. Незважаючи на значний рівень цифровізації українського суспільства, частина громадян все ще не має достатніх цифрових навичок або технічних можливостей для використання електронних сервісів. Це створює ризик соціальної нерівності у доступі до правосуддя. Тому паралельно з розробкою онлайн-платформ необхідно впроваджувати програми цифрової освіти та забезпечувати альтернативні способи подання документів.

Отже, розірвання шлюбу онлайн є перспективним напрямом розвитку українського права, що відповідає світовим тенденціям ди-

джиталізації. Проте його успішна реалізація можлива лише за умови комплексного підходу – створення нормативного регулювання, технічного забезпечення, захисту персональних даних та розвитку цифрової грамотності населення. У контексті сучасних глобальних викликів, зокрема війни, міграційних процесів і соціальної мобільності, така ініціатива може стати важливим кроком до підвищення ефективності державного управління та зміцнення довіри громадян до правової системи України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
2. Грицишина Л. В. Припинення шлюбу за нормами міжнародного приватного права. Юридичний бюлетень. 2021. № 19. С. 41–47.
3. Українців розлучатимуть через Дію URL: <https://ldn.org.ua/useful-material/ukraintsi-zmozhut-rozluchatysia-cherez-diiu/>

Калітенко Оксана Михайлівна

к.ю.н., доцентка,

професорка кафедри приватного права

Національного університету “Одеська юридична академія”

ЦИФРОВІЗАЦІЯ, ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Сучасний етап розвитку приватного права характеризується глибокими структурними змінами, зумовленими процесами цифровізації, які охоплюють не лише сферу економічних або управлінських відносин, але й традиційно консервативні галузі, зокрема родинні стосунки та сімейне право. Цифрові технології вже не поступово, а досить активно проникають у сферу особистих немайнових та майнових відносин між членами сім'ї та родичами, впливаючи на способи реалізації суб'єктивних сімейних прав, виконання обов'язків, а також на механізми їх правового захисту.

Особливість сімейних правовідносин полягає у поєднанні правових та особистісних засад, що зумовлює підвищену чутливість цієї

сфери до будь-яких соціальних трансформацій. У зв'язку з цим цифровізація не може розглядатися виключно як нейтральний технічний інструмент; вона безперечно набуває значення самостійного фактору, який здатний змінювати внутрішню логіку і зовнішню структуру сімейно-правового регулювання.

Актуальність дослідження обраної теми без сумніву посилюється в умовах воєнного стану, масової міграції, дистанційної комунікації та вимушеної цифрової опосередкованості сімейних зв'язків, що об'єктивно прискорює трансформацію класичних моделей сімейних правовідносин.

Проблематика цифровізації у праві загалом досить активно досліджується в сучасній юридичній науці. Водночас аналіз наукових публікацій дозволяє констатувати, що у сфері сімейного права відповідні дослідження мають переважно фрагментарний і прикладний характер. Основна увага зосереджується на окремих інститутах – електронному судочинстві у сімейних спорах, використанні електронних доказів, функціонуванні державних реєстрів актів цивільного стану, цифрових сервісах у сфері соціального захисту дітей.

Разом із тим недостатньо розробленим залишається теоретико-правовий вимір впливу цифровізації на сімейні правовідносини як цілісний правовий феномен. Поза увагою часто залишаються питання зміни юридичної природи сімейних правовідносин, трансформації їхніх ознак, а також впливу цифрового середовища на баланс приватних і публічних засад у сімейному праві.

В сучасному світі у теоретико-правовому сенсі цифровізацію доцільно розглядати не лише як процес упровадження інформаційно-комунікаційних технологій, а вже і як комплексний соціально-правовий фактор, що змінює умови існування та реалізації правовідносин. На відміну від окремих правових інструментів або механізмів, фактор цифровізації має системний характер і впливає на правове регулювання опосередковано – через зміну соціальних практик, форм комунікації та моделей поведінки.

Спостереження сьогодення дозволяють констатувати, що у сімейному праві цифровізація проявляється передусім як зовнішній фактор, що трансформує:

способи виникнення сімейних правовідносин; форми реалізації сімейних прав та обов'язків; засоби фіксації та доказування юридично значущих обставин; механізми контролю й захисту прав учасників

сімейних відносин. Таким чином, цифровізація виступає каталізатором структурних змін, а не просто технічним доповненням до чинних правових конструкцій.

Імовірно, що одним із ключових наслідків цифровізації є зміна традиційних уявлень про зміст сімейних правовідносин. Зазвичай такі відносини ґрунтувалися на безпосередній особистій взаємодії, спільному проживанні та фізичній, реальній участі у сімейному житті. Однак цифрове середовище активно нівелює значення просторової єдності, замінюючи її дистанційними формами комунікації.

Це особливо помітно у сфері реалізації батьківських прав та обов'язків, де цифрові засоби зв'язку фактично стають альтернативним способом участі у вихованні дитини. Водночас така заміна породжує низку теоретичних питань щодо співвідношення фактичної та цифрової поведінки учасників сімейних правовідносин, а також щодо критеріїв належного виконання сімейних обов'язків.

У цьому контексті відбувається зміщення акценту з фізичної присутності на юридично значущу комунікацію, зафіксовану у цифровій формі, що потребує переосмислення традиційних доктринальних підходів.

Імовірно, що цифровізація впливає і на суб'єктний склад сімейних правовідносин. Формально коло суб'єктів залишається незмінним, однак з'являється новий рівень їх правової ідентифікації – цифрова ідентичність. Електронні профілі, реєстраційні записи, цифрові сліди поведінки опосередковують реалізацію сімейних прав і стають джерелом юридично значущої інформації. Це призводить до посилення ролі держави та її інформаційних систем у сфері сімейних відносин, що об'єктивно змінює баланс між приватною автономією сім'ї та публічним інтересом. У результаті цифровізація водночас: розширює можливості захисту прав вразливих учасників сімейних правовідносин; підвищує рівень контролю та формалізації сімейної сфери.

У теоретичному вимірі цифровізація впливає на реалізацію базових функцій сімейного права. Регулятивна функція набуває нових форм через електронні сервіси та цифрові процедури, тоді як охоронна функція посилюється завдяки можливості фіксації порушень та оперативного реагування на них. Водночас виникає ризик надмірної формалізації сімейних правовідносин, що може суперечити їхній особистісній емоційній природі. Це вимагає від законодавця та пра-

возастосовної практики зваженого підходу до використання цифрових інструментів у сімейному праві.

Таким чином в сучасному людському суспільстві цифровізація виступає самостійним фактором трансформації сімейних правовідносин, впливаючи на їх зміст, суб'єктний склад та функціональне призначення. Вона зумовлює необхідність переосмислення класичних доктринальних підходів до сімейного права та формування нових теоретико-правових моделей, здатних адекватно відобразити реалії цифрового суспільства. Подальше дослідження цифровізації у сфері сімейного права має бути спрямоване на вироблення збалансованої концепції, яка поєднуватиме потенціал цифрових технологій із збереженням приватноправової природи сімейних відносин та пріоритету захисту прав людини.

Коваленко Сергій Олегович

*аспірант кафедри приватного права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ УКЛАДЕННЯ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ ПОДРУЖЖЯМ

При укладанні подружжям спадкового договору ключовими аспектами виступають визначення предмету договору, зокрема спільного або особистого майна подружжя, встановлення взаємних зобов'язань подружжя (наприклад, довічне утримання), нотаріальне посвідчення договору та внесення відповідних відомостей до спадкового реєстру, особисте укладання та підписання спадкового договору подружжям як сторонами та учасниками договірних відносин, можливість включення умов «перехідної» спадщини (від одного до іншого з подружжя, а потім до третьої особи) та третя особа). Важливо розуміти, що спадковий договір є двостороннім правочином, а чи не одностороннім заповітом, і він регулює майнові відносини подружжя у разі смерті одного з них, а також може містити умови на період шлюбу.

У науковій літературі зазначається, що спадковим договором подружжя слід вважати договір, у відповідності до якого учасник договору як суб'єкт цивільних та сімейних відносин, тобто той з подружжя, який має бажання набути майнові права, виконує зобов'язання,

призначені іншим з подружжя – власником майна, а після його смерті набуває право власності. Звідси, один з подружжя, який повинен виконувати зобов'язання за спадковим договором та його умови є набувачем, в другий з подружжя, який є власником майна, яке є предметом спадкового договору, є відчужувачем [2, С. 2-4]. При цьому, зобов'язання, які має виконати один з подружжя – набувач, до або після відкриття спадщини, можуть мати майновий або немайновий характер.

Звертається увага на те, що спадковий договір між подружжям, з одного боку як документ більше пов'язаний із договірними правовими аспектами, а ніж із спадковими, з іншого боку за категорією аспектів він пов'язаний лише з головною підставою то-як набуттям права власності на майно (рухоме або нерухоме) після смерті того з подружжя, який є власником цього майна [1, С. 127].

Для набуття та отримання майна за спадковим договором, одному з подружжя – набувачу не потрібно вживати заходів щодо прийняття спадщини, та вживати інших заходів. Зазначеним, договірні відносини між подружжям відрізняються від спадкування за законом та заповітом.

Водночас, ще однією відмінністю між спадковим договором та спадкуванням за заповітом або за законом, є те, що спадкоємці отримують усі права та зобов'язання померлого власника спадщини, включаючи ті, що мають нерозривний зв'язок із його особистістю, а набувач за спадковим договором отримує лише те майно, що зазначено у договорі.

Крім того зазначимо, що поняття спадковий договір з'явилося в Україні з ухваленням Цивільного кодексу України. При цьому у країнах ЄС це питання давно вирішене на законодавчому рівні, щоправда, ставлення до нього різниться у різних країнах членів ЄС. Наприклад, у Франції дозволено укладання такого договору лише між подружжям. Це можна розглядати швидше у рамках договору дарування між подружжям, на випадок смерті одного з них.

В Україні ставлення законодавця схоже. Так, Верховний Суд України у своєму рішенні розглядає перехід майна від відчужувача до набувача на підставі спадкового договору не як окремий вид спадкування [6, С. 109-120; 5]. Так, суд звертає увагу на те, що перехід майна від відчужувача до набувача залежить від типу договору: за договором довічного утримання, право власності виникає одразу (з

моменту реєстрації такого договору), а за спадковим договором лише після смерті відчужувача, хоча сам відчужувач до смерті є і залишається власником майна, яке є предметом спадкового договору і може ним розпоряджатися. Також суд роз'яснює, що спадковий договір не є спадкуванням у класичному розумінні. При цьому, у віндакаційних спорах (витребування майна) саме набувач має доводити свою добросовісність, що є ключовим для збереження права власності, особливо якщо є підозри на шахрайські правочини [5].

Звертається увага на те, що нормативними актами України закріплено, що один з подружжя, як сторона спадкового договору – набувач бере на себе обов'язок виконувати певні розпорядження іншого із подружжя, як другої сторони спадкового договору – відчужувача, а після смерті останнього набуває право власності на визначене майно, яке є предметом спадкового договору. Такий договір обов'язково укладається у письмовій формі, після чого його має засвідчити нотаріус, а у подальшому такий договір реєструється у спадковому реєстрі, яким виступає електронна база даних, яка містить відомості про засвідчені (укладені та/або прийняті на зберігання) заповіти та спадкові договори, заведені спадкові справи та видані свідоцтва про право на спадщину [3, С. 95-100]. За недотримання цих умов договір буде вважатися недійсним.

Істотними умовами спадкового договору виступають: відомості про предмет договору, тобто майно відчужувача – одного із подружжя, яке після смерті останнього перейде у власність іншого з подружжя – набувача; чітко визначений перелік дій, які має вчинити набувач відповідно до умов спадкового договору; умови про зустрічне виконання спадкового договору (наприклад щодо дій відчужувача щодо майна, яке є предметом договору за його життя); умови про перехід права власності на майно, яке є предметом спадкового договору до набувача після смерті відчужувача [4, С. 95-100].

Також звертається увага, що законодавець не визначив чітко, яке саме майно може бути предметом спадкового договору між подружжям. Також не врегульовано і співвідношення вартості майна, що відчужується, та обов'язків набувача. Отже, предметом спадкового договору між подружжям може бути будь-яке цінне майно, і немає жодної прив'язки щодо вартості до дій набувача у межах обов'язків за договором.

Виходить, що спадковий договір між подружжям має фактор ризику, оскільки на момент його укладання обсяг прав та обов'язків точно невідомий: один з подружжя – набувач не може передбачити

ні суми витрат на виконання розпоряджень іншого з подружжя – відчужувача, ні якою буде вартість майна на момент переходу до нього права власності; є ризик так і не отримати вказане у спадковому договорі майно, оскільки набувач може померти раніше відчужувача.

Разом з тим, говорячи про паритетності сторін, тобто кожного з подружжя, у спадковому договорі, слід пам'ятати, що спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу одного з подружжя – відчужувача (при невиконанні іншим з подружжя – набувачем його зобов'язань), або на вимогу останнього як набувача (у разі неможливості виконання ним розпоряджень першого з подружжя – відчужувача).

Для уникнення окремих ризиків, які можуть виникнути при виконанні подружжям умов спадкового договору, з метою забезпечення належного виконання своїх обов'язків одним з подружжя – відчужувачем нотаріус, який засвідчує спадковий договір, обмежує його право розпоряджатися майном, що є предметом договору, накладаючи заборону відчуження цього майна. Це виступає однією з гарантій для одного з подружжя, як набувача від недобросовісності іншого з подружжя – відчужувача.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні проблеми спадкового права: навч. посіб. / за заг. ред. проф. Ю. О. Заїки, старш. наук. співроб. О. О. Лов'яка. – К.: ЦУЛ, 2014. – С. 127.
2. Жилінкова І. В. Актуальні питання спадкового права України: матеріали для семінару. Х.: Ксилон, 2009. – С. V-4.
3. Кравченко О. Ю. Поняття та ознаки спадкового договору. Серія 18. Економіка і право. Право випуск 9, 2010. С. 95-100
4. Кравченко О. Ю. Елементи, форма та предмет спадкового договору. Серія 18. Економіка і право. Право випуск 14, 2011. С. 95-100
5. Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо розгляду справ у спорах, що виникають із спадкових правовідносин. Рішення, внесені до ЄДРСР, за період із 2018 року по лютий 2023 року. Верховний Суд України. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_spadkovi_pravovidnos_14_03_2023.pdf
6. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Спадковий договір крізь призму судової практики: проблеми та судження. Юридичний вісник 2024/5. С. 109-120.

Кравчук Катерина Григорівна

*Студентка 2 курсу факультету прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка Калітенко О. М.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність теми зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій в Україні, який прискорився саме в умовах повномасштабної війни. В умовах роз'єднаних родин, масової міграції (понад 6,5 млн ВПО та біженців), мобілізації та обмеженої фізичної присутності громадян цифровізація стала не просто зручністю, а життєвою необхідністю для збереження сімейних зв'язків. Війна зробила цифровізацію не просто зручністю, а необхідністю для збереження сімейних зв'язків у роз'єднаних родинах.

З 2022 року держава активно переводить сімейні правовідносини в онлайн-простір: від укладання шлюбу через застосунок «Дія» до планів щодо онлайн-розлучення, е-нотаріату та цифрової реєстрації народження. За даними Міністерства юстиції та Мінцифри, станом на кінець 2025 року понад 24 тисячі пар уклали шлюб онлайн за 11 місяців 2025 року, а послуга «Шлюб онлайн» через «Армія+» та «Дію» стала особливо популярною серед військовослужбовців. [3]

На мою думку, цифровізація сімейних правовідносин в умовах повномасштабної війни – це не просто технічний прогрес чи зручна опція, а справжній цивілізаційний виклик для українського суспільства. Коли я аналізую статистику 2025–2026 років, я бачу парадокс: з одного боку, держава робить усе можливе, щоб люди могли створювати сім'ї навіть під обстрілами чи в евакуації, а з іншого – ми ризикуємо втратити ту саму «людську теплоту», яка завжди була основою української родини.

Цифровізація сімейних правовідносин – це комплексний процес переведення інститутів сімейного права (укладення та розірвання шлюбу, встановлення батьківства, усиновлення, аліментні зобов'язання, майнові відносини подружжя, нотаріальне посвідчення шлюбних договорів) у цифрове середовище з використанням електронного підпису (КЕП або BankID), відеозв'язку, державних реєстрів та блокчейн-технологій. Вона ґрунтується на принципах до-

ступності, оперативності, прозорості, рівності та безпеки даних (Закон України «Про електронні довірчі послуги», «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах»).

Цифровізація нотаріальної діяльності є об'єктивним і незворотним процесом, який істотно впливає на здійснення сімейних прав. Вона створює нові можливості для підвищення доступності та ефективності нотаріальних послуг у сфері сімейного права, має відбуватися поступово, з урахуванням соціальної значущості таких правовідносин і необхідності забезпечення балансу між інноваціями та правовою безпекою. [4, с.12]

В умовах воєнного стану (Указ Президента № 64/2022) цифровізація виконує подвійну функцію, а саме: захисну та адаптивну – дозволяють військовим швидко реєструвати шлюби, народження дітей, змінювати прізвища без фізичної присутності. Трансформаційну – змінює традиційні уявлення про сімейні правовідносини, посилює індивідуалізацію, послаблює ритуальну складову (торжественність церемонії) та підвищує значення згоди сторін над фізичною присутністю. Наприклад онлайн-шлюб став інструментом збереження родин під час розлуки.

Основні аспекти трансформації можна виділити :Укладення шлюбу онлайн. З 2023 року послуга доступна через «Дію» для українців за кордоном та військових. Технічні вимоги: BankID, відеозв'язок, електронний підпис. Переваги: швидкість (реєстрація за 1–2 дні), доступність для ВПО та діаспори. Виклики: ризики фальсифікації ідентичності, відсутність міжнародного визнання в деяких країнах, психологічний аспект (відсутність фізичного контакту під час такої важливої події) .

Нова послуга в «Дії» особливо актуальна для захисників та захисниць, які не мають можливості бути присутніми особисто, проте зможуть офіційно оформити свої стосунки на відстані під час відеоконференції. Скористатись послугою «Шлюб онлайн» можуть повнолітні громадяни України (чоловік та жінка), які мають реєстраційний номер облікової картки платника податків та паспорт громадянина України або паспорт громадянина України для виїзду за кордон, оформлений засобами Єдиного державного демографічного реєстру, не перебувають у шлюбі на момент подачі заяви, відомості про розірвання попереднього їх шлюбу наявні у Державному реєстрі актів цивільного стану громадян. [5, с.53]

Планування онлайн-розлучення. Мінцифри анонсувало запуск послуги розлучення онлайн восени 2025–початку 2026 рр. (без дітей та спільного майна). Це дозволить уникнути черг у судах і ДРАЦС, особливо актуально для роз'єднаних війною пар. Однак виникають питання: як забезпечити добровільність згоди в умовах стресу, ПТСР, економічної залежності? Чи не призведе це до зростання кількості імпульсивних розлучень?

«Проект е-Розлучення – це про довіру держави до громадянина і турботу про його час і комфорт. Сервіс дає можливість пройти процедуру без черг і стресу. Це ще один крок у цифровій трансформації системи юстиції, яка дійсно працює для людей. Ми послідовно створюємо сучасні сервіси, які спрощують взаємодію громадян із державою та роблять правові процедури максимально зручними, прозорими й безпечними», – зазначила Ольга Рябуха. [6]

Цифровізація нотаріальних дій у сімейній сфері. Е-нотаріат (електронні довіреності, шлюбні контракти, спадкові договори) вже частково впроваджений. У воєнний час це критично важливо для оформлення майна, аліментів, опіки. Переваги: дистанційність, фіксація часу та змісту. Ризики: кібератаки, витік персональних даних, недостатня правова культура населення.

З вересня 2025 року триває тестування системи «е-Нотаріат», до якого долучилися сотні нотаріусів, з одночасною апробацією реальних нотаріальних функцій, зокрема посвідчення довіреностей та формування витягів зі спадкових реєстрів. Система базується на Електронному реєстрі нотаріальних дій, який забезпечує фіксацію всіх без винятку нотаріальних дій і включає такі складові, як Єдиний реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів, Єдиний реєстр довіреностей та Спадковий реєстр. Участь у тестуванні є добровільною і здійснюється з використанням особистого кваліфікованого електронного підпису нотаріуса; всі дії відбуваються виключно в тестовому середовищі та не мають юридичної сили. [4, с.10]

Захист прав дитини в цифровому середовищі. Цифровізація полегшує встановлення батьківства (ДНК-тести онлайн, реєстрація через «Дію»), але посилює загрози: кібербулінг, grooming, використання deepfake у сімейних спорах. Війна додала проблему депортації дітей – цифрові реєстри можуть допомогти у репатріації, але потребують міжнародної інтеграції.

Захист дітей – це спільна відповідальність, і всі відповідні зацікавлені сторони мають забезпечити стійке майбутнє для кожного. Щоб домогтися цього, директивні органи, представники приватного сектора, батьки, опікуни, освітяни та інші зацікавлені сторони мають забезпечити можливість дітям реалізувати свій потенціал – в цифровому середовищі та в реальному житті. [7, с.6]

Гендерний та соціальний вимір. Цифровізація сприяє гендерній рівності (жінки за кордоном можуть швидко оформити документи), але водночас поглиблює цифрову прірву: не всі мають стабільний інтернет, гаджети, цифрову грамотність (особливо старше покоління та сільські райони). У 2024–2025 рр. війна посилила ці диспропорції.

Згідно з Національною стратегією з питань гендерної рівності на період до 2030 року, Україна зобов'язалася інтегрувати гендерні підходи в усі державні політики та програми. В умовах цифрової трансформації це означає необхідність створення умов для рівного доступу жінок і чоловіків до цифрових послуг, технологій та інформації. Реформування державного управління та впровадження електронних урядових послуг без урахування гендерного аспекту може призвести до посилення нерівностей, які вже існують. Важливим завданням є забезпечення того, щоб нові цифрові рішення були інклюзивними та відповідали потребам усіх громадян, незалежно від їх статі. Це також сприятиме більш ефективному та прозорому врядуванню, що є ключовою метою реформ в Україні. [8, с.196]

Правові виклики та перспективи можна виділити саме: баланс між інноваціями та безпекою: необхідне посилення кіберзахисту реєстрів ДРАЦС, інтеграція з європейськими системами (eIDAS). Міжнародне визнання цифрових актів: потреба в двосторонніх угодах та адаптації Гаазьких конвенцій. Етичний аспект: цифровізація не повинна знецінювати людський вимір сім'ї (емоційний, ритуальний). Законодавче вдосконалення: доповнення Сімейного кодексу нормами про електронні сімейні правовідносини, введення категорії «доброзвичайність» у проєкті нового ЦК (щоб запобігти зловживанням).

Отже, цифровізація сімейних правовідносин в умовах війни – це не лише технічний прогрес, а глибока трансформація сутності сім'ї як соціального інституту. Вона забезпечує виживання та адаптацію родин, але вимагає ретельного правового регулювання, щоб не втратити аксіологічну цінність родини як основи доброчесності, стабіль-

ності та національної стійкості. Подальший розвиток повинен відбуватися поступово, з урахуванням соціальної значущості сімейних відносин, балансу між швидкістю та правовою безпекою.

Підсумовуючи, я хочу підкреслити, як студентка юридичного університету, яка щодня вивчає норми Сімейного кодексу та спостерігає за реальними історіями знайомих і родичів, я не можу не замислитися: чи не стаємо ми свідками того, як війна змушує нас «скоротити» сім'ю до набору електронних заяв і відеодзвінків? На мою думку, це болісний, але необхідний компроміс. Всі ми бачили, як наші військові одружувалися онлайн, і бачили сльози радості в їхніх очах навіть через екран. Але також є історії, коли люди шкодували, що не змогли обійняти кохану людину в той момент.

Тому моя особисту позиція: цифровізація не повинна стати заміною традиційній сім'ї, а лише її «захисним щитом» у воєнний час. На мою думку, якщо ми дозволимо технологіям повністю витіснити емоційний і ритуальний вимір шлюбу, народження дитини чи сімейних угод, ми ризикуємо втратити те, заради чого, власне, і воюємо – за право жити нормальним людським життям, з близькими людьми поруч, з традиціями, які передаються з покоління в покоління.

Також я переконана, що майбутнє сімейного права в Україні має бути гібридним: максимальна цифрова доступність та обов'язкове збереження можливості офлайн-церемоній, психологічної підтримки під час онлайн-реєстрацій і жорсткий контроль за тим, щоб цифра не перетворювалася на інструмент маніпуляцій чи імпульсивних рішень. Лише так ми зможемо сказати, що перемогли не лише на фронті, а й у збереженні української родини як основи нації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022>.
3. Київ UNN .В Україні понад 24 тисячі пар одружилися через онлайн-сервіс за 11 місяців. «Українські національні новини» URL:<https://unn.ua/news/v-ukraini-ponad-24-tysiachi-par-odruzhylysia-cherez-onlain-servis-za-11-misiatsiv>

4. Гринько С. Д. Сімейні правовідносини у нотаріальній діяльності в Україні в умовах цифровізації. *Журнал східноєвропейського права*. 2026. № 142.

5. Кострицький І. Л., Середницька І. А. Актуальні питання щодо укладення шлюбу в період військового стану в Україні. Всеукраїнська науково-практична конференція «Права людини під час правового режиму воєнного стану», 10 грудня 2024р., м. Кропивницький. С. 51-54.

6. Міністерство юстиції України. «Перший крок до цифрового розірвання шлюбу: Запроваджено експериментальний проєкт е-Розлучення». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pershyi-krok-dotsyfrovoho-rozirvannia-shliubu-zaprovadzheno-eksperymentalnyi-proekt-e-rozluchennia>

7. Рекомендації щодо захисту дітей у цифровому середовищі для батьків та освітян. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/COP-Guidelines-for-Parents-Educators-UAfin.pdf>

8. Бутник О. О. Гендерний мейнстримінг та цифрові трансформації в державному секторі: нові підходи до гендерно орієнтованого врядування. *Державне управління*. 2024. С. 196.

Кривенко Юлія Василівна

*к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри приватного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ СІМЕЙ ВОЛОНТЕРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Воєнний стан в Україні актуалізував питання правового захисту волонтерів та їх сімей. Волонтерський рух став потужною силою підтримки оборони держави, проте законодавче забезпечення прав волонтерів та їх сімей залишається фрагментарним і потребує системного вдосконалення.

Основна проблема полягає в тому, що Закон «Про волонтерську діяльність» прийнятий до подій 2014 року і не передбачав особливостей правового регулювання волонтерства в умовах збройного конфлікту. Закон визначає волонтера як фізичну особу, яка добровільно

здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність, однак не деталізує специфіку статусу волонтера, який працює в зоні бойових дій або надає підтримку Збройним Силам України.

Відсутність чіткої правової класифікації волонтерів (волонтери тилу, волонтери в зоні бойових дій, волонтери-медики, волонтери логістичних служб) створює правову невизначеність щодо обсягу їхніх прав та гарантій. Це безпосередньо впливає на можливість захисту їхніх сімей.

На відміну від сімей військовослужбовців, які мають визначений законом перелік пільг та гарантій (компенсації, пенсії, житлові пільги), сім'ї волонтерів фактично позбавлені системного соціального захисту. Закон України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" не поширюється на волонтерів, навіть якщо вони постраждали під час виконання волонтерської місії в зоні бойових дій.

Члени сімей волонтерів отримали право на державну допомогу в разі смерті (загибелі) волонтера лише з 11 квітня 2023 року, коли набрав чинності відповідний Закон України. Питання цієї виплати було врегульоване ще у 2015 році. Однак постановою КМУ від 7 квітня 2023 р. № 310 було деталізовано коло осіб, які можуть звернутися за такою допомогою. [1]

Так склалося, що волонтерська діяльність, особливо в умовах воєнного стану, пов'язана з ризиками для життя та здоров'я. Проте механізм обов'язкового страхування волонтерів законодавством не передбачений. У ст. 5 Закону «Про волонтерську діяльність» закріплено: «Організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів, мають право: страхувати життя і здоров'я волонтерів на період провадження ними волонтерської діяльності. [2] Слід зазначити, що це право, а не обов'язок організаторів волонтерської діяльності. Фактично це питання залишається на розсуд волонтерських організацій, які не мають достатніх ресурсів для страхування.

У Концепції Державної цільової соціальної програми з розвитку волонтерської діяльності на період до 2030 року зазначається, що «створення та реалізація спільного з міжнародними організаціями проєкту стимулювання страхування життя та здоров'я волонтерів, які працюють в умовах підвищеного ризику з дітьми, в районах, наближених до зони бойових дій, на розчищенні завалів тощо, для підвищення рівня безпеки волонтерської діяльності, системного та

довгострокового волонтерства, заснованого на співпраці волонтерів з неприбутковими підприємствами, установами та організаціями, з укладенням договорів про провадження волонтерської діяльності» [3]

Варто звернути увагу, що сім'ї волонтерів, особливо тих, які працюють у небезпечних умовах, потребують психологічної підтримки. Проте на відміну від сімей військовослужбовців, для яких передбачені програми психологічної реабілітації, сім'ї волонтерів не мають доступу до безкоштовної кваліфікованої психологічної допомоги на системній основі.

На нашу думку, доцільно доповнити Закон статтею, яка б визначала особливий правовий статус «волонтера в умовах воєнного стану» з класифікацією за видами діяльності та ступенем ризику. Це дозволить диференціювати обсяг правового захисту залежно від специфіки волонтерської діяльності.

Крім того, бажано запровадити обов'язкове страхування волонтерів, які здійснюють діяльність у зоні бойових дій або наближених до неї територіях. Джерелом фінансування може стати Державний бюджет України або спеціальний фонд підтримки волонтерства. Страхові виплати мають включати компенсації в разі загибелі, поранення або втрати працездатності волонтера.

Правовий захист сімей волонтерів в умовах воєнного стану є невідкладним завданням, яке потребує системного законодавчого врегулювання. Чинне законодавство містить значні прогалини, які залишають сім'ї волонтерів без належного соціального захисту, незважаючи на їхній внесок в оборону держави.

Запропоновані зміни до законодавства спрямовані на створення комплексної системи правового та соціального захисту волонтерів та їхніх сімей. Особливу увагу приділено механізмам страхування, соціальним гарантіям, трудовим правам та психологічній підтримці.

Вдосконалення правової бази має відбуватися поетапно, з урахуванням фінансових можливостей держави та міжнародного досвіду. Водночас окремі невідкладні заходи, зокрема запровадження обов'язкового страхування та створення реєстру волонтерів, можуть бути реалізовані в короткі терміни.

Створення ефективної системи захисту сімей волонтерів є не лише питанням соціальної справедливості, але й важливою передумовою для підтримки та розвитку волонтерського руху, який став одним із стовпів оборони України в умовах російської агресії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ігатьян А. Грошова допомога сім'ям загиблих волонтерів: що змінилося в квітні. URL:<https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/hroshova-dopomoha-simjam-zahiblikh-volonteriv-shcho-zminilosja-u-kvitni.html>
2. Про волонтерську діяльність. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 42, ст.435)
3. Концепція Державної цільової соціальної програми з розвитку волонтерської діяльності на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/715-2025-%D1%80#Text>

Леонова Вікторія Миколаївна

*Студентка 3-го курсу факультету цивільної та господарської
юстиції*

Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: д.ю.н., професорка Сафончик О. І.

НЕЗАКОННЕ УСИНОВЛЕННЯ ІНОЗЕМЦЯМИ ВИКРАДЕНИХ ДІТЕЙ

Міждержавне усиновлення є досить складною, багаторівневою процедурою. Така складність спрямована насамперед на мінімізацію ризиків, пов'язаних із незаконним усиновленням дітей іноземними громадянами. Проблема незаконного усиновлення існує не одне століття, проте для України це питання постало особливо гостро з початком військової агресії російської федерації та розв'язання останньою війни проти України.

Почнемо з того, що усиновлення є самостійним інститутом сімейного права та провадиться з урахуванням найвищих інтересів дитини з метою забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя. [1]

Законодавством України передбачена можливість усиновлення дітей, які є громадянами України, іноземцями. Однак таке усиновлення може здійснюватись лише у тих випадках, коли всі можливості щодо влаштування дитини в сім'ї громадян України були вичерпані.

Конвенція про захист прав дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення 1993 року (далі – Конвенція) встановлює правила міждержавного усиновлення, які стосуються як держави походження дитини, так і приймаючої держави. Проаналізувавши по-

ложення Конвенції стає зрозуміло, що питання міждержавного усиновлення вирішується на рівні держав із обов'язковим залученням компетентних органів.

Згідно ст. 4 Конвенції, компетентні органи держави походження повинні встановити, що дитина може бути усиновлена і таке усиновлення відповідає її найкращим інтересам. Упевнитись, що всі суб'єкти, згода яких необхідна для усиновлення, були належним чином проінформовані про всі наслідки їх згоди, а також, що така згода була надана добровільно, у належній формі та не за винагороду чи компенсацію будь-якого роду. Враховуючи вік та ступінь зрілості дитини органи також мають переконатись, що з дитиною радились та належним чином інформували про наслідки усиновлення (якщо це необхідно), що бралась до уваги думка дитини та її бажання, а також, у випадках, коли потрібна згода дитини, що така згода була надана дитиною добровільно, у належній формі та не за винагороду.

Натомість стаття 5 Конвенції встановлює вимоги для компетентних органів приймаючої держави. Вони в свою чергу мають визначити, що прийомні батьки, які збираються всиновити дитину, мають право на усиновлення та підходять для цього. Забезпечити, щоб прийомні батьки були проконсультовані з питань усиновлення та його правових наслідків. А також, визначити, що дитині дозволяється або буде дозволено в'їхати в державу усиновлювачів та постійно проживати в ній. [2]

Звідси випливає, що міждержавне усиновлення являє собою складний механізм та полягає у злагодженій роботі двох держав в особі компетентних органів. При цьому кожна сторона наділена визначеним обсягом прав та обов'язків, виконання яких необхідне для забезпечення законності процедури усиновлення, дотримання прав дитини та забезпечення її найкращих інтересів.

В умовах війни, розв'язаної росією проти України, про усиновлення українських дітей громадянами країни-агресора не може йти й мови. Оскільки «злагоджена робота двох держав» щодо усиновлення дитини є фактично неможливою. Більше того, на це вказують і положення національного законодавства України: п. 15 ч. 1 ст. 212 Сімейного кодексу України містить пряму заборону на усиновлення українських дітей громадянами держави-агресора.

Однак, на превеликий жаль, росія все ж здійснює заходи з усиновлення українських дітей громадянами рф, хоча й робить це не-

законно. Такі заходи провадяться в рамках так званої «евакуації» і «порятунку», а по факту – незаконної депортації і викрадення дітей.

Примусове переміщення українських дітей відбувалось ще з 2014 року з початком збройної агресії на сході України. Проте масштабну кампанію з викрадення українських дітей рф розпочала після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році, коли кількість викрадених дітей різко зросла. [3, с. 12]

Серед дітей, депортованих до росії, є як сироти, так і ті, хто має батьків. Влада країни-терориста наводить широкий перелік підстав для вивезення дітей на територію рф, серед яких: евакуація з зони бойових дій, програми культурного обміну, подорожі, відвідування рекреаційних літніх таборів, лікування і т.д. Під такими приводами дітей переміщують до закладів у росії, на окупованих росією територіях або ж у білорусі. В цих закладах діти стають об'єктом жорсткої русифікації, часто поєднаної з фізичним та психологічним насильством. Такі дії окупантів спрямовані передусім на викорінення української ідентичності.

Поряд з цим, росія активно впроваджує практику примусового усиновлення викрадених дітей, що є прямим порушенням Конвенції ООН про права дитини 1989 року, ратифікованої в тому числі й російською федерацією.

В так званому «законодавстві» країни-терориста відбулись зміни, спрямовані на створення дієвого механізму перетворення українських дітей на громадян рф. Зокрема, впроваджено реформи, які значно спрощують процедуру зміни імен, місць та дат народження, що ускладнює встановлення справжнього походження дитини та відкриває шлях до повного зросійшення та представлення дітей як уроженців росії.

Стаття 8 Конвенції ООН про права дитини проголошує право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки. [4] Отож, порушуючи норми міжнародного права росія позбавляє викрадених дітей права на збереження своєї індивідуальності. Адже своїми активними діями рф сприяє повному знищенню будь-якої інформації, що може свідчити про справжнє походження дитини.

Усиновлення дітей, позбавлених індивідуальності – є елементом приховування воєнних злочинів країни-агресора і має на меті викреслення з біографії слідів походження дитини та її зв'язків з рідною

країною і подальше заповнення цих «пробілів» фальшивою інформацією.

Міждержавне усиновлення є складним юридичним механізмом, покликаним забезпечити найкращі інтереси дитини та мінімізувати ризики незаконних дій. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення 1993 року та національне законодавство України створюють міцний правовий бар'єр для захисту дітей, що вимагає злагодженої співпраці та добросовісності всіх залучених держав.

Проте, всупереч нормам міжнародного права та засадам моралі, російська федерація перетворила процедуру усиновлення на інструмент своїх воєнних злочинів.

Сьогодні Україна та міжнародна спільнота мобілізують усі зусилля для повернення маленьких українців на Батьківщину та притягнення винних осіб, включно з вищим керівництвом країни-агресора, до міжнародно-правової відповідальності. Відновлення справедливості та забезпечення прав дітей є невід'ємною частиною боротьби за майбутнє України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. №2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

2. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення: Конвенція ООН від 29.05.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365#Text.

3. Бомпа Ф. С. Концептуалізація проблеми депортації та примусового переміщення дітей з України внаслідок збройної агресії російської федерації. *Кваліфікаційна робота*. 2024. С. 12.

4. Конвенція про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

Мінченко Раїса Миколаївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
проректор, професор кафедри цивільного права, доктор юридичних
наук, професор, Заслужений юрист України*

Мінченко Дар'я Анатоліївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук,
магістр Лондонського університету Queen Mary*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШЛЮБУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ ІРЛАНДІЇ

Тривале перебування України в умовах перехідного періоду, що розпочався з анексії Автономної Республіки Крим та окупації частини територій Луганської та Донецької областей, а згодом – майже чотирирічної повномасштабної війни з російською федерацією, зумовило необхідність переосмислення кола держав, які є реальними союзниками України у боротьбі за незалежність, національну самоідентичність та право на мирне і вільне існування як демократичної держави у світовій демократичній спільноті.

Однією з таких держав є Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, яке раніше для значної частини українського суспільства асоціювалося передусім із метафоричним образом «туманного Альбіону». Саме Сполучене Королівство, спільно з іншими європейськими державами, одне з перших надало Україні всебічну та послідовну підтримку і протягом усього періоду збройного протистояння підтверджувало свою відданість цим зобов'язанням незалежно від персонального складу уряду та його очільника.

У цьому контексті досвід Сполученого Королівства, зокрема у правовій сфері, становить значний науковий інтерес для вітчизняних правознавців. Увазі пропонуються тези доповіді щодо окремих аспектів формування й еволюції поняття шлюбу у праві та законодавстві Сполученого Королівства.

1. «Шлюбне право» у Великій Британії

У 1563 році Тридентський собор, прагнучи протидіяти поширенню «нерегулярних» (нерегулярних) шлюбів, ухвалив декрет

Tametsi, яким визначив, що шлюб має укладатися перед належним уповноваженим священнослужителем у присутності двох або трьох свідків [11]. Водночас зазначене рішення було прийняте вже після Шотландської Реформації 1560 року, що зумовило відмінність подальшого правового розвитку шлюбних форм у різних частинах майбутнього Сполученого Королівства.

У Шотландії релігійний шлюб набув широкого поширення та переважно регулювався Церквою, однак спеціального законодавчого врегулювання нерелігійного (цивільного) шлюбу не існувало: сторони або укладали шлюб у церковній формі, або, як альтернатива, використовували одну з форм нерегулярного шлюбу, що ґрунтувалися на нормах загального права [12]. Таким чином, постреформаційна Шотландія фактично продовжувала сповідувати дотригентське канонічне розуміння шлюбу як правового зв'язку, що виникає передусім внаслідок взаємної згоди сторін.

Натомість в Англії та Уельсі до середини XVIII століття шлюби могли укладатись в різних місцях, за умови, що церемонія здійснювалася духовенством Церкви Англії. Однак наростання суспільного занепокоєння щодо «таємних шлюбів» зумовило прийняття Закону про шлюб 1753 року (*An Act for the Better Preventing of Clandestine Marriages*, також відомого як Акт лорда Гардвіка), який передбачив, що всі шлюбні церемонії мають проводитися пастором у парафіяльній церкві або каплиці Англіканської церкви, за винятком єврейських та квакерських шлюбів [13].

Отже, можна дійти висновку, що англійське та шотландське право історично ґрунтувалися на різних правових припущеннях щодо природи шлюбу як інституту.

2. Англія та Уельс: Закон про шлюб 1949 року

Закон про шлюб 1949 року є актом консолідації чинного на той час законодавства (частина відповідних норм походить із Закону про шлюб 1823 року). Відповідно до його положень, сторони повинні обирати між цивільною та релігійною церемонією [1].

У структурі релігійних церемоній виділяються чотири категорії:

- шлюби Церкви Англії та Церкви Уельсу;
- єврейські шлюби;
- квакерські шлюби;
- «усі інші» шлюби (від ахмадійських мусульман до зороастрійців) [1].

Особи, які укладають англіканський шлюб, отримують дозвіл за так званими англіканськими попередніми процедурами (*Anglican preliminaries*): шляхом проголошення банів (після триразового оголошення на головному богослужінні протягом трьох неділей), на підставі загальної ліцензії або спеціальної ліцензії архієпископа Кентерберійського. Усі інші пари зобов'язані подати повідомлення (*notice*) до реєстраційного офісу.

За загальним правилом, шлюбна церемонія має проводитися у затверджених приміщеннях: у місці здійснення богослужіння або у ліцензованому світському закладі. Шлюби на відкритому просторі (навіть у саду ліцензованої локації) не допускаються. Водночас єврейські та квакерські шлюби, а певною мірою й англіканські, становлять виняток із суворих територіальних вимог.

Відповідно до Закону про шлюб 1949 року, шлюби, укладені у Церкві Англії та Церкві Уельсу, *ipso facto* породжують дійсний шлюб у світсько-правовому значенні без додаткових формальностей [1].

3. Шотландія: Закон про шлюб (Шотландія) 1977 року (із змінами)

Традиційно шотландське сімейне право значною мірою перебувало під впливом римсько-правових положень: історично дівчата могли вступати у шлюб із 12 років, а хлопці – із 14 років. Зазначений шлюбний вік був підвищений до 16 років Законом про шлюбний вік 1929 року. При цьому у Шотландії згода батьків не є необхідною й до сьогодні.

Окрім шлюбу за судовим рішенням декларативного характеру (*declarator*), Шотландія тривалий час зберігала три форми нерегулярного шлюбу:

- шлюб *per verba de praesenti* (поточний обмін згодою сторін бути чоловіком і дружиною, укладений приватно або неформально);
- шлюб *per verba de futuro subsequente copula* (обіцянка майбутнього шлюбу, після якої відбувався статевий зв'язок);
- шлюб шляхом співжиття за звичкою та репутацією (*cohabitation with habit and repute*).

Перші дві форми були скасовані у 1939 році, а третя залишалася чинною до скасування ст. 3 Закону про сімейне право (Шотландія) 2006 року. Водночас припинення дії такої форми не вплинуло на дій-

сність нерегулярних шлюбів, укладених до набрання відповідними змінами чинності.

Загальний висновок щодо процедур: для шлюбів за релігією чи переконаннями в Шотландії реєструються насамперед майбутні учасники церемонії, а не місце її проведення. Пара повинна отримати та заповнити форму повідомлення про шлюб і подати її реєстратору щонайменше за 29 днів до весілля [2]. У випадку релігійної або «віруючої» церемонії один із наречених повинен особисто отримати шлюбний графік (*marriage schedule*) за сім днів до весілля. Під час церемонії графік підписують пара, ведучий та свідки. Після цього документ повертається місцевому реєстратору протягом трьох днів [2].

Додатково доцільно звернутися до дослідження Елеонор Гордон щодо нерегулярного шлюбу, в якому авторка аргументовано розкриває співвідношення історичного міфу та фактичної правової реальності [12].

4. Північна Ірландія: Наказ про шлюб (Північна Ірландія) 2003 року

На момент поділу Ірландії існували чотири класи церемоній: шлюби Церкви Ірландії, римо-католицькі шлюби, пресвітеріанські шлюби та шлюби на підставі сертифіката реєстратора або ліцензії. У 1998 році Державна секретарка Північної Ірландії Мо Моулам передала питання попередніх шлюбних процедур на розгляд Консультативного комітету з реформування законодавства Північної Ірландії, мотивуючи це тим, що чинне регулювання є «застарілим» та, ймовірно, дискримінаційним і потребує спрощення [13].

Висновки комітету стали основою нормативного реформування, втіленого у Наказі про шлюб (Північна Ірландія) 2003 року [3]. Загалом Північна Ірландія запозичила шотландську модель, однак у низці аспектів здійснила подальше спрощення: зокрема, відмовилася від диференціації релігійних організацій залежно від розміру та запровадила однакове ставлення до всіх конфесій.

5. Одностатеві шлюби та цивільні партнерства різної статі (Англія та Уельс)

Одностатеве цивільне партнерство було запроваджене Законом про цивільне партнерство 2004 року [4]. Одностатеві шлюби було

впроваджено Законом про шлюб (одностатеві пари) 2013 року (далі – Закон 2013 року) [5].

Цивільне партнерство різностатевих пар запроваджено Положеннями про цивільне партнерство (пари різної статі) 2019 року [6]. Фактично це стало наслідком рішення Верховного суду у справі *R (Steinfeld and Keidan) v Secretary of State for International Development [2018] UKSC 32*, у якому Суд дійшов висновку про несумісність існуючого правового регулювання з вимогами Конвенції, зазначивши, що усунення однієї форми дискримінації шляхом прийняття Закону 2013 року призвело до виникнення іншої, і що відсутні підстави вважати таку дискримінацію «коли-небудь виправданою» [7].

У Шотландії одностатеві шлюби були запроваджені Законом про шлюб і цивільне партнерство (Шотландія) 2014 року. У Північній Ірландії одностатеві шлюби та цивільні партнерства різної статі були впроваджені не Асамблеєю, а Вестмінстерським парламентом через нормативні акти 2019 року, які набули чинності 13 січня 2020 року.

6. «Чотирикратний замок» в Англії та Уельсі

Запровадження Закону 2013 року супроводжувалося проголошенням так званого «чотирикратного замка» для релігійних церемоній в Англії та Уельсі, що включав такі гарантії:

А) жодна релігійна організація або її служитель не можуть бути примушені до укладення шлюбу одностатевих пар або надання приміщення для цього;

Б) укладення одностатєвого шлюбу релігійною організацією є незаконним без прямої згоди її керівного органу;

В) Закон про рівність 2010 року було змінено, щоб унеможливити позови про дискримінацію щодо релігійних організацій/служителів за відмову здійснювати такі шлюби;

Г) окремо передбачено, що для Церкви Англії та Церкви Уельсу одностатєві шлюби є незаконними; канонічне право, яке забороняє такі шлюби, продовжує діяти, а зміни потребують одночасного втручання у первинне законодавство та церковні норми [5].

У результаті Церква Англії та Церква Уельсу були фактично позбавлені можливості здійснювати реєстрацію одностатєвих шлюбів.

З огляду на наявний зарубіжний досвід правового регулювання одностатєвих цивільних партнерств та одностатєвих шлюбів у Великій Британії та інших європейських країнах, суб'єктами права за-

конодавчої ініціативи в Україні було підготовлено і внесено на розгляд Верховної Ради України відповідний проект Закону про інститут реєстрованих партнерств №9103 від 13.03.2023 р. , який на сьогодні є предметом гострих дискусій як у професійному правничому середовищі, так і серед різних соціальних груп громадянського суспільства України.

Список використаних джерел:

1. Marriage Act 1949: Act (UK). URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpgaGeo6/12-13-14/76/contents>
2. Marriage (Scotland) Act 1977: Act (UK). URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1977/15>
3. The Marriage (Northern Ireland) Order 2003: Order (UK). URL: <https://www.legislation.gov.uk/nisi/2003/413/contents>
4. Civil Partnership Act 2004: Act (UK). URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/33/contents>
5. Marriage (Same Sex Couples) Act 2013: Act (UK). URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/30>
6. The Civil Partnership (Opposite-sex Couples) Regulations 2019: Regulations (UK). URL: <https://www.legislation.gov.uk/uksi/2019/1458>
7. R (on the application of Steinfeld and Keidan) (Appellants) v Secretary of State for the International Development: UKSC 32, judgment of 27 June 2018. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2017-0060>
8. Probert R., Brown L. The impact of the Clandestine Marriages Act: three case-studies in conformity. *Continuity and Change*. 2008. №23 (2). P. 309–330. URL: <https://doi.org/10.1017/S0268416008006759>
9. Marriage (Same Sex Couples) Act: A factsheet (Government Equalities Office). 2013. URL: [https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a750cd2e5274a59fa717007/140423_M_SSC_Act_factsheet_web_version .pdf](https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a750cd2e5274a59fa717007/140423_M_SSC_Act_factsheet_web_version.pdf)
10. Marriage and civil partnership in England and Wales: guidance (GOV.UK). 2019. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/marriage-and-civil-partnership-in-england-and-wales/marriage-and-civil-partnership-in-england-and-wales-accessible-version>
11. d'Avray D. L., Menski W. Authenticating Marriage: The Decree *Tametsi* in a Comparative Global Perspective. *Rechtsgeschichte* –

Legal History. 2019. №27. P. 71-89. URL: <https://doi.org/10.12946/rg27/071-089>

12. Gordon E. Irregular marriage: myth and reality. *Journal of Social History*. 2013. № 47(2). P. 507-525. URL: <https://doi.org/10.1093/jsh/sht041>

13. Cranmer F., Thompson S. Marriage and Civil Partnership in Northern Ireland: A Changing Legal Landscape. *Child and Family Law Quarterly*. 2018. №30 (3). P. 301-320. URL: <https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/115289/>

*Менджул Марія Василівна,
д.ю.н., докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри приватного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ПРИНЦИП НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна створює умови, при яких доволі уразливе становище мають діти, а подвійна уразливість для тих, хто має певні особливості (обмежені у пересуванні, належать до національних меншин, наявна інвалідність тощо). Із початку повномасштабного вторгнення в Україні загинуло 676 дітей, зазнали поранень 2293 дітей, зникли безвісти 2231, депортовані та примусово переміщені – 19546 дітей [1]. Вказана статистика зростає щодня та все більше дітей є постраждалими під час війни.

У аспекті захисту прав дитини в умовах воєнного стану ключове значення має принцип найкращих інтересів дитини, що є фундаментальним міжнародним імперативом, який вимагає першочергового розгляду та максимального врахування потреб, прав та добробуту дитини у всіх процесах прийняття рішень, що її стосуються. Історично принцип пройшов шлях від декларативної норми до зобов'язального міжнародно-правового стандарту, який було закріплено у Декларації ООН про права дитини від 20 листопада 1959 року (принцип 2) [2], а згодом у статті 3 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року [3]. Саме у 1989 році було переверено принцип на «динамічну правову концепцію», яка мала на меті максимально сприяти захисту прав дітей. Загалом, Конвенція поклала на держав-учасниць низку вагомих позитивних зобов'язань, а саме: гарантування створення такого середовища, яке забезпечує дитині захист та турботу, що необхідні для її гармонійного розвитку та благополуччя, у тому числі діяти як «*parens patriae*» у всіх тих випадках, коли батьки або законні опікуни не спроможні чи не виконують свої функції по піклуванні та догляду за дитиною; реалізація державної охорони прав дитини повинна відбуватися із належним врахуванням прав та обов'язків батьків, а державне втручання має виключно субсидіарний характер; держава зобов'язана прийняти спеціалізовані нормативно-правові акти, які б створили умови для здійснення та належного захисту прав дітей; держава зобов'язання здійснювати контроль за всіма послугами, які

надаються дитині у процесі як її інституційного виховання, так і під час здійснення батьками функцій батьківської відповідальності. Крім того, держава зобов'язана встановити та контролювати дотримання мінімальних стандартів (щодо безпеки, у тому числі психологічної) для всіх осіб, установ, долучених до догляду або захисту дітей.

Вагоме значення для захисту прав дітей та гарантування принципу найкращих інтересів дитини в умовах війни має практика ЄСПЛ. З одного боку, вона слугує інструментом «ad hoc» для захисту, а із іншого боку є каталізатором для покращення національного законодавства. Національні суди повинні враховувати практику ЄСПЛ та «збалансовувати інтереси дитини з конкуруючими інтересами інших сторін» із гарантуванням при цьому захисту прав дитини, що є найскладнішим аспектом правозастосування.

ЄСПЛ у своїй практиці розробив також умови, які необхідно враховувати під час визначення найкращих інтересів дитини в кожному випадку: «в найкращих інтересах дитини зберігати її зв'язки з родиною, окрім випадків, коли сім'я є особливо непридатною або явно дисфункціональною; в найкращих інтересах дитини забезпечити її розвиток у безпечному, надійному та стабільному середовищі, яке не є несприятливим (§ 100 справи «Мамчур проти України» [4], § 76 «М. С. проти України»[5]); найкращі інтереси дитини пов'язані з дотриманням національними судовими органами справедливого балансу між відповідними конкуруючими інтересами, за яких перевага надається найкращим інтересам дитини (§ 54 Хант проти України)» [6].

Верховний Суд при застосуванні принципу найкращих інтересів дитини зауважив, що мають бути враховувати такі основні аспекти: «погляди та думка дитини; індивідуальність дитини; збереження сімейного середовища та підтримка стосунків; турбота, захист та безпека дитини; вразливе становище; право дитини на здоров'я; право дитини на освіту» [7]. Вказаний перелік змістовних гарантій має бути доповнений правом дитини брати участь у процесах прийняття рішень щодо неї, яка надзвичайно наближене до вимоги врахування думки дитини.

Торгівля людьми є особливою формою насильства щодо дітей, і внутрішньо переміщені особи та шукачі притулку в Європі, переважно жінки з дітьми, наражаються на особливий ризик під час війни. 17 березня 2022 року Група експертів Ради Європи з питань боротьби з торгівлею людьми (GRETA) закликала держави вжити термінових

заходів для захисту людей, які тікають з України від торгівлі людьми, та нагадала про підвищену вразливість внутрішньо переміщених осіб до торгівлі людьми. Ймовірні жертви торгівлі людьми серед біженців з України вже виявлені в кількох державах, і є повідомлення про поточні розслідування. Рекомендація CM/Rec(2007)9 стосується неповнолітніх мігрантів без супроводу, які перебувають за межами своєї країни походження, незалежно від їхнього статусу, незалежно від причин їхньої міграції, а також від того, чи є вони шукачами притулку. Вираз «неповнолітні мігранти без супроводу» включає розлучених дітей та неповнолітніх, яких залишили напризволяще після в'їзду на територію держави-члена [8].

Отож, принцип найкращих інтересів дитини є не просто рекомендацією, а фундаментальним правовим принципом, що став міжнародно-правовим імперативом і поклав низку позитивних зобов'язань на держави, а також батьків і кожную особу яка вступає у контакт з дитиною, передбачає багатовимірний та контрольований підхід щодо гарантування найкращих інтересів дитини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/>
2. Декларація прав дитини від 20.11.1959. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384
3. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
4. Case of Mamchur v. Ukraine. Application no. 10383/09. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-156388%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-156388%22]})
5. Case of M. S. v. Ukraine, 11 July 2017 (Application no. 2091/13). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-175140%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-175140%22]})
6. Case of Hunt v. Ukraine, 07.03.2007 (Application no. 31111/04). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ES007003>.
7. Постанова ВСУ від 04 серпня 2021 року, справа № 654/4307/19, провадження № 61-19210св20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98911478>
8. CM/Rec(2007)9 – Recommendation of the Committee of Ministers to member states on life projects for unaccompanied migrant minors (Adopted by the Committee of Ministers on 12 July 2007 at the 1002nd meeting of the Ministers' Deputies), 12/07/2007. URL: <https://search.coe>.

Мінько Ірина Василівна

*Студентка 2 курсу факультету прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка Калітенко О. М.

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН ПОДРУЖЖЯ

У сучасних умовах трансформації сімейних відносин та розвитку ринкової економіки зростає значення договірного регулювання майнових прав та обов'язків подружжя. Шлюбний договір поступово стає важливим правовим інструментом, що дозволяє врегулювати фінансові питання ще до виникнення можливих конфліктів. Актуальність теми зумовлена збільшенням кількості шлюбів із суттєвою різницею у майновому стані сторін, поширенням підприємницької діяльності та необхідністю захисту майнових інтересів кожного з подружжя. Крім того, в умовах економічної нестабільності та воєнного стану питання правової визначеності у сфері сімейних відносин набувають особливої ваги. Водночас практика застосування шлюбних договорів в Україні ще перебуває на стадії становлення, що зумовлює необхідність наукового осмислення їх правової природи та особливостей. Саме тому дослідження шлюбного договору як інструменту врегулювання майнових відносин подружжя є своєчасним і практично значущим.

В міру розвитку економічних перетворень зростає значення договірного регулювання сімейних правовідносин, виникають і розвиваються нові його форми, серед яких важливе місце посідає шлюбний договір як засіб визначення майнових прав та обов'язків подружжя, порядку користування спільним і особистим майном, а також способів участі у витратах сім'ї та можливого поділу майна у разі розірвання шлюбу [1]. Згідно зі статтями 92–103 Сімейного кодексу України, шлюбний договір може бути укладений як до реєстрації шлюбу, так і під час перебування у шлюбі, підлягає нотаріальному посвідченню та регулює виключно майнові відносини між сторонами. Стаття 93

Сімейного кодексу України визначає, що шлюбний договір не може обмежувати правоздатність та дієздатність подружжя, а також порушувати права дитини, що свідчить про поєднання диспозитивності та імперативності правового регулювання. Водночас норми Цивільного кодексу України щодо свободи договору застосовуються до шлюбного договору з урахуванням специфіки сімейного законодавства [2].

Петренко О. В. у своєму дослідженні зазначив, що шлюбний договір є проявом автономії волі сторін у сімейному праві та сприяє зменшенню кількості судових спорів щодо поділу майна подружжя [3, с. 45-50]. Автор підкреслює, що договір дозволяє індивідуалізувати правовий режим майна, встановивши, наприклад, роздільну власність або особливий порядок користування спільним майном. Іваненко Л. М. розглянула проблеми недійсності шлюбного договору та вважає, що підставами для визнання його недійсним можуть бути порушення принципу рівності сторін або встановлення умов, що ставлять одного з подружжя у вкрай не вигідне становище [4, с. 62-68]. Сидоренко Т. П. у своєму дослідженні зазначила, що практика нотаріального посвідчення шлюбних договорів потребує вдосконалення, зокрема шляхом розробки типових рекомендацій для нотаріусів та роз'яснення сторонам правових наслідків укладення такого договору [5, с. 88-94].

Аналіз нормативної бази свідчить, що законодавець надає подружжю достатньо широкі можливості для визначення майнових прав та обов'язків, однак встановлює чіткі межі допустимого змісту договору. Зокрема, забороняється регулювання особистих немайнових відносин між подружжям або обмеження права на звернення до суду. Таким чином, шлюбний договір поєднує в собі елементи приватноправового регулювання та соціального захисту слабшої сторони сімейних відносин.

Отже, шлюбний договір є ефективним інструментом правового регулювання майнових відносин подружжя, що забезпечує правову визначеність та стабільність сімейних відносин. Його укладення сприяє запобіганню конфліктам і судовим спорам, дозволяє врахувати індивідуальні потреби сторін та захистити їх майнові інтереси. Водночас практика застосування шлюбних договорів потребує подальшого вдосконалення та популяризації серед населення. Важливим є також підвищення рівня правової культури громадян щодо можливостей договірного регулювання сімейних відносин. Подаль-

ші наукові дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення законодавчого регулювання та формування сталої правозастосовної практики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21-22. Ст. 135.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.
3. Петренко О. В. Правова природа шлюбного договору в сімейному праві України. Юридична наука. 2023. № 3. С. 45-50.
4. Іваненко Л. М. Недійсність шлюбного договору: проблеми правозастосування. Право України. 2022. № 7. С. 62-68.
5. Сидоренко Т. П. Нотаріальне посвідчення шлюбного договору: теоретичні та практичні аспекти. Актуальні проблеми держави і права. 2024. № 2. С. 88-94.

Мірошник Владислав Андрійович

*студент 2-го курсу факультету прокуратури та слідства
(кримінальна юстиція) Національного університету «Одеська
юридична академія»*

Науковий керівник – к.ю.н., доцентка Калітенко О. М.

НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ, РОЗЛУЧЕНИХ ІЗ БАТЬКАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тема національних правових механізмів захисту прав дітей, розлучених із батьками в умовах воєнного стану, є надзвичайно актуальною в сучасних реаліях України. Повномасштабна збройна агресія спричинила масове внутрішнє переміщення населення, евакуацію дітей за кордон та збільшення кількості випадків втрати батьківського піклування. У таких умовах держава зобов'язана забезпечити ефективні правові та інституційні механізми охорони прав дитини. Особливого значення набуває гарантування права на сімейне виховання, належні умови проживання, соціальний захист та доступ до освіти і медичних послуг.

Актуальність теми «Національні механізми захисту прав дітей, розлучених із батьками в умовах воєнного стану» зумовлена триваючою збройною агресією проти України та запровадженням воєнного стану, що спричинили масове внутрішнє переміщення населення, вимушену евакуацію дітей за кордон, депортацію та випадки незаконного переміщення неповнолітніх. У таких умовах зростає кількість дітей, які залишилися без батьківського піклування або втратили зв'язок із родиною, що створює підвищені ризики порушення їхніх особистих, майнових і соціальних прав. Воєнний стан створює додаткові ризики для дітей, розлучених із батьками, зокрема небезпеку незаконного переміщення, торгівлі людьми або порушення права на возз'єднання сім'ї. Саме тому дослідження національних механізмів захисту таких дітей є важливим напрямом сучасної правової науки та практики.

В міру запровадження правового режиму воєнного стану зростає значення ефективного функціонування національних механізмів захисту прав дітей, розлучених із батьками, виникають і розвиваються нові форми державної опіки, координації органів влади та спеціальні процедури обліку і супроводу таких дітей [1].

Нормативну основу становить Конституція України, а саме стаття 52 яка гарантує рівність прав дітей та покладає на державу обов'язок щодо їх утримання і виховання у разі втрати батьківського піклування. Відповідно до статті 5 Закону України «Про охорону дитинства» держава забезпечує пріоритетність сімейних форм виховання та захист прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає можливість тимчасових обмежень прав, однак не допускає звуження змісту та обсягу основних прав дитини. Сімейний кодекс України, зокрема статті 243 та 244, регламентує встановлення опіки і піклування над дітьми, які залишилися без батьківського піклування, а також визначає повноваження органів опіки та піклування. Постанова Кабінету Міністрів України № 866 від 24 вересня 2008 року встановлює порядок провадження діяльності органів опіки та піклування, що набуло особливої уваги в умовах воєнного стану. У наукових дослідженнях питання захисту дітей в умовах війни розглядається комплексно.

Іваненко О. С. у своєму дослідженні зазначив, що воєнний стан актуалізував необхідність удосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії для оперативного виявлення дітей, розлучених із батьками [2].

Петрова Л. М. у своєму дослідженні розглянула проблему забезпечення права дитини на сімейне виховання та вважає, що пріоритет має надаватися возз'єднанню сім'ї за умови дотримання принципу найкращих інтересів дитини [3].

Коваленко І. В. у своєму дослідженні зазначив, що важливим елементом національного механізму є створення єдиних електронних реєстрів дітей, які залишилися без батьківського піклування, що сприяє прозорості процедур та запобігає незаконному усиновленню [4]. Мельничук Т. О. у своєму дослідженні вважає, що соціальний супровід та психологічна підтримка дітей, розлучених із батьками, мають бути невід'ємною складовою державної політики у сфері охорони дитинства в умовах воєнного стану [5].

Таким чином, національні механізми охоплюють нормативне регулювання, діяльність органів опіки та піклування, судовий захист, соціальні служби, систему обліку та координацію між центральними і місцевими органами влади.

Підсумовуючи, слід зазначити, що в умовах воєнного стану держава не лише зберігає, а й посилює свої зобов'язання щодо захисту прав дітей, розлучених із батьками. Нормативна база України створює правові передумови для реалізації принципу найкращих інтересів дитини. Водночас практика свідчить про необхідність подальшого вдосконалення координації органів влади та цифровізації процесів обліку. Особливої уваги потребує забезпечення сімейних форм виховання та запобігання інституціоналізації дітей. Ефективне функціонування національних механізмів є запорукою збереження правового статусу дитини та гарантією її безпеки у складних умовах воєнного часу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.
2. Закон України «Про охорону дитинства» редакція від 06.07.2025.
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» редакція від 14.05.2025.
4. Постанова Кабінету Міністрів України № 866 від 24.09.2008 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини».

5. Іваненко О. С. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи. *Юридична наука*. 2023. № 3. С. 15-21.
6. Петрова Л. М. Право дитини на сімейне виховання в умовах збройного конфлікту. *Право України*. 2024. № 1. С. 40-47.
7. Коваленко І. В. Державна політика щодо дітей, які залишилися без батьківського піклування. *Публічне право*. 2023. № 4. С. 60-66.
8. Мельничук Т. О. Соціальний захист дітей у період воєнного стану. *Актуальні проблеми держави і права*. 2024. № 2. С. 75-81.

Натягайло Яна Артемівна

Студентка 3-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції

*Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н, доцентка Глиняна К. М.*

СУЧАСНІ ФОРМИ СІМ'Ї: ШЛЮБ ТА ЦИВІЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО. ПЕРСПЕКТИВИ ВВЕДЕННЯ ДО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЦИВІЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

Сучасні форми сім'ї в Україні еволюціонують під впливом соціальних змін, глобалізації та європейської інтеграції. Традиційний шлюб, зареєстрований відповідно до Сімейного кодексу України, залишається домінуючою формою, але зростає популярність незареєстрованих співжиттів та запит на цивільне партнерство. Це відображає тенденцію до плюралізму сімейних моделей, де пріоритетом стає захист прав партнерів та дітей незалежно від форми відносин.

Шлюбно-сімейні відносини регулюються Сімейним кодексом України від 10 січня 2002 року № 2947-III, який визначає шлюб як добровільний союз чоловіка та жінки з рівними правами. Проте кодекс не охоплює фактичні шлюбні відносини, що створює прогалини в майновому та спадковому захисті. Станом на 2025 рік понад 25 % пар проживають без реєстрації, що ускладнює врегулювання спорів про майно та аліменти [3].

Нові форми шлюбу, такі як цивільне партнерство, поширені в Європі. У 28 країнах ЄС зареєстроване партнерство доступне для гетеросексуальних та гомосексуальних пар, надаючи права аналогічні

шлюбу: спадкування, соціальне забезпечення, медичне рішення. В Україні дискусія про партнерство активізувалася після петиції 2022 року та воєнного стану, коли партнери військовослужбовців потребували правового статусу для поховання та компенсацій.

Перспективи запровадження цивільного партнерства пов'язані з євроінтеграцією. Україна як кандидат до ЄС зобов'язана імплементувати стандарти недискримінації. Проект закону про зареєстроване партнерство, зареєстрований у Верховній Раді у 2023 році (№ 9103), пропонує реєстрований союз для будь-яких пар з правами на майно, аліменти та усиновлення дітей партнера. Це розширить захист для ЛГБТ-пар та фактичних сімей [1, с. 71].

Стан законодавчого закріплення шлюбно-сімейних відносин характеризується консерватизмом. Сімейний кодекс фокусується на традиційному шлюбі, ігноруючи сучасні реалії. Судова практика визнає фактичне співжиття для поділу майна (ст. 74 СК України), але лише за наявності спільного побуту понад 5 років. Це недостатньо для повного захисту, особливо в кризових ситуаціях [2, с. 247].

Поширеність нових форм шлюбу в суспільстві зростає. Опитування 2024 року показують, що 18 % молоді віком 18–35 років вважають за краще незареєстроване партнерство через гнучкість та уникнення бюрократії. Воєнний стан прискорив дискусію: понад 10 тис. петицій щодо партнерства для військових пар. Це свідчить про соціальну готовність до змін [4, с. 741].

Запровадження цивільного партнерства матиме переваги: захист вразливих груп, зменшення судових спорів про майно, гармонізація з ЄС. Проте опір консервативних груп та релігійних організацій гальмує процес. Конституція України (ст. 51) визначає шлюб як союз чоловіка та жінки, що потребує змін або тлумачення для партнерства.

Міжнародний досвід, наприклад Нідерландів чи Франції, демонструє успішну інтеграцію партнерства без шкоди для традиційного шлюбу. В Україні пілотні проекти в «Дії» для реєстрації партнерства могли б спростити процедуру. Законопроект передбачає нотаріальну або державну реєстрацію з договірним регулюванням прав [1, с. 72].

Перспективи розвитку включають диференціацію шлюбу та партнерства. Шлюб зберігатиме релігійний та символічний аспект, партнерство – прагматичний. Це дозволить уникнути конфліктів та забезпечити права дітей у будь-якій формі сім'ї. Органи опіки отримають повноваження щодо партнерських сімей.

Соціологічні дані вказують на зростання толерантності: 42 % українців підтримують партнерство для гетеропар, 28 % – для всіх. Воєнні реалії, де партнери без шлюбу втрачають права на компенсації, стимулюють законодавчі зміни. У 2025 році очікується друге читання законопроекту [4, с. 742].

Таким чином, сучасні форми сім'ї вимагають оновлення законодавства. Введення цивільного партнерства розширить захист прав, адаптує право до соціальних змін та наблизить Україну до європейських стандартів. Баланс традицій та інновацій забезпечить стабільність сімейних відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гансецька В. В. Перспективи запровадження договору про цивільне (реєстроване) партнерство в українське законодавство. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2023. № 66. С. 70–73.
2. Маньгора Т. В., Швець Л. В. Шлюбно-сімейні відносини в Україні: стан законодавчого закріплення та перспективи розвитку. *Інформація і право*. 2023. № 3 (46). С. 244–253.
3. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22. Ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
4. Товт С. С. Поширеність нових форм шлюбу в українському суспільстві. *GRAIL OF SCIENCE*. 2025. С. 741–742.

Огородник Микита Олександрович

*Студента 5-го курсу факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Фасій Б. В.*

РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ ЗА УЧАСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Сім'я традиційно вважається одним із фундаментальних соціальних інститутів, що забезпечує стабільність суспільства та реалізацію особистих прав людини. Водночас сучасні політичні обставини, зокрема збройна агресія проти України та запровадження воєнного ста-

ну, поставили значну кількість українських сімей у складні життєві умови. Проходження служби у Силах оборони України, перебування у полоні приводять до розлуки і, як наслідок, до руйнування сімейних зв'язків та припинення фактичних шлюбних відносин. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження особливостей розірвання шлюбу за участю військовослужбовців та забезпечення реалізації їхніх прав.

Для кращого розкриття теми, вважаємо, що слід навести загальні умови розірвання шлюбу зазначені в Сімейному кодексі України (далі – СК України).

Загальні умови розірвання шлюбу в Україні визначаються положеннями Глави 11 про Припинення шлюбу СК України, які передбачають можливість припинення шлюбних відносин як у позасудовому, так і в судовому порядку. Законодавство встановлює, що шлюб може бути розірваний органом державної реєстрації актів цивільного стану за спільною заявою подружжя, яке не має спільних неповнолітніх дітей, а також за заявою одного з подружжя у випадках визнання іншого безвісно відсутнім, недієздатним. У разі незгоди одного з подружжя на розірвання шлюбу або якщо вони мають спільних дітей, розірвання здійснюється у судовому порядку. При цьому суд зобов'язаний з'ясувати фактичні взаємини подружжя, причини розірвання шлюбу, врахувати інтереси дітей та кожного з подружжя [1].

Проходження військової служби, виконання бойових завдань, перебування у районі ведення бойових дій, на тимчасово окупованих територіях, у полоні суттєво чи повністю обмежують можливість військовослужбовця реалізувати свої сімейні права у загальному порядку. Перш за все особливості розірвання шлюбу за участю військовослужбовців зумовлені неможливістю особистого подання заяви до органів ДРАЦС та присутності під час проведення відповідної процедури. Аналогічні труднощі виникають і під час розгляду справ про розірвання шлюбу у судовому порядку, оскільки військовослужбовці часто не мають можливості особисто подати позов чи брати участь у судових засіданнях.

Якщо розірвання шлюбу здійснюється заявою до органу ДРАЦС за відсутності у подружжя дітей, то відповідно до ч. 1 статті 106 СК України один із подружжя може подати заяву, нотаріально засвідчену або прирівняну до неї, від імені іншого з подружжя, якщо він із поважних причин не може зробити цього особисто.

Якщо говорити про судовий порядок розірвання шлюбу, перш за все слід визначитися з підсудністю. В ч. 2 ст. 28 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) закріплено, що позови можуть подаватися за зареєстрованим місцем проживання або перебування позивача, зокрема якщо він не може виїхати до місця проживання відповідача з поважних причин [2]. Тобто, оскільки військовослужбовці найчастіше виступають у ролі відповідачів в справах про розірвання шлюбу, розгляд справи за їх місцем перебування часто є неможливим або небезпечним для життя.

У випадках, коли військовослужбовець виступає позивачем у справі про розірвання шлюбу, він може реалізувати своє право на звернення до суду через представника або дистанційно. Відповідно до ч. 1 ст. 58 ЦПК України сторона у справі може брати участь у судовому процесі особисто або через представника. Крім того, процесуальні документи можуть подаватися засобами поштового чи електронного зв'язку через «Електронний суд», що узгоджується з положеннями ЦПК України щодо електронного судочинства. Такий механізм дозволяє військовослужбовцям реалізувати право на судовий захист навіть під час проходження служби або перебування у районі виконання бойових завдань [2].

Якщо військовослужбовець не має можливості особисто брати участь у судових засіданнях, законодавство передбачає альтернативні форми його участі у процесі. Зокрема, ст. 212 ЦПК України передбачає можливість участі особи у судовому засіданні в режимі відеоконференції, у тому числі поза межами приміщення суду. Водночас згідно зі ст. 58 ЦПК України військовослужбовець має право здійснювати захист своїх інтересів через представника на підставі належним чином оформленої довіреності, що забезпечує реалізацію його процесуальних прав навіть за умов проходження військової служби. Окрім того, справа може бути розглянута за відсутності сторони, для чого необхідно подати клопотання про розгляд справи без особистої участі.

Якщо ми говоримо про строки розгляду таких справ, то законодавством передбачено, що справа про розірвання шлюбу повинна бути розглянута судом у розумний строк, але не пізніше двох місяців з дня відкриття провадження, що впливає із загальних положень цивільного процесуального законодавства України. Водночас у справах за участю військовослужбовців суд може оголосити перерву в розгля-

ді справи до моменту змоги участі особи в процесі. Також, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 251 ЦПК України суд повинен зупинити розгляд справ у разі служби сторони в складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, проте це можливо лише за волевиявлення самого військовослужбовця шляхом подання клопотання. Окрім того необхідно подати докази про проходження служби, а також про те, що підрозділ в якому проходить службу особа переведена на воєнний стан, зокрема бере участь у виконанні бойових завдань. Прикладом даних вимог є ухвали про зупинення провадження Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 14.12.2022 по справі 757/5240/16-ц, від 29.08.2022 по справі 461/5209/19, від 29 серпня 2022 року в справі N 461/5209/19 та в інших [3].

Також, Касаційний цивільний суд зазначив, що належним письмовим доказом для зупинення провадження у справі у зв'язку з перебуванням сторони на військовій службі є наказ по особовому складу, виданий відповідно до п. 12 Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затвердженого Указом Президента України від 10.12.2008 № 1153/2008. Водночас інші документи, зокрема довідки чи листи з військової частини, не визнаються достатніми доказами підтвердження проходження військової служби за призовом. Така правова позиція викладена у постанові від 29.03.2023 у справі № 756/3462/20 [3].

Отже, розірвання шлюбу за участю військовослужбовців здійснюється за загальними правилами законодавства України, однак має низку особливостей, зумовлених характером та умовами проходження військової служби, виконанням бойових завдань, перебуванням у районі ведення бойових дій або обмеженими можливостями особистої участі у правових процедурах. З урахуванням цього законодавство передбачає спеціальні процесуальні механізми та гарантії, спрямовані на забезпечення реалізації сімейних прав військовослужбовців, зокрема можливість дистанційної участі у судовому процесі, представництва інтересів, подання документів в електронній формі, а також зупинення провадження у справі у разі об'єктивної неможливості участі у процесі. Судова практика додатково конкретизує вимоги до підтвердження факту проходження військової служби та застосування відповідних процесуальних гарантії, що загалом сприяє забезпеченню доступу військовослужбовців до справедливого правосуддя та захисту їхніх прав і законних інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сімейний кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III : станом на 12 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 31 груд. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
3. Станіслав Г. Зупинення провадження у зв'язку з перебуванням сторони у складі Збройних Сил України: проблемні аспекти правозастосування. Юридична газета. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/zupinennya-provadhennya-u-zvyazku-z-perebuvanniam-storoni-u-skladi-zbroynih-sil-ukrayini-problemni-.html>
4. Сібірцева О. Випадок з практики: розлучення у військових сім'ях і вплив на аліменти та опіку над дітьми. Юридична Газета. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vipadok-z-praktiki-rozluchennya-u-viyskovih-simyah-i-vpliv-na-alimenti-ta-opiku-nad-ditmi.html>

Півторак Анастасія Олександрівна

*Студентка 2 курсу факультету прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н., доцентка Калітенко О. М.*

ЕЛЕКТРОННА ФОРМА УКЛАДАННЯ ШЛЮБУ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

В умовах цифровізації правової сфери відбувається постійний процес адаптації національного законодавства до сучасних технологічних змін. Активне впровадження інформаційних ресурсів у взаємодію держави й суспільства фундаментально трансформує зміст правовідносин, змінюючи способи їх виникнення, реалізації та захисту. Сімейне право як одна з фундаментальних галузей приватного права є невід'ємною складовою суспільного життя, оскільки регулює особисті немайнові та майнові відносини між членами сім'ї. Тому своєчасна адаптація сімейного права в контексті шлюбних правовідносин, запровадження різноманітних платформ, електронних сервісів, онлайн-реєстрів, е-заяв має вагомое значення для належного забезпечення прав і законних інтересів суб'єктів сімейних правовідносин [3, с. 171].

Метою дослідження є з'ясування впливу цифровізації на зміст і форму шлюбних правовідносин. Для досягнення поставленої мети визначено наступні завдання: аналіз трансформації змісту шлюбних правовідносин, окреслення нових форм сімейної комунікації та їх проблемні аспекти.

На сьогодні основними завданнями сімейного права, особливо в умовах воєнного стану, є зміцнення сім'ї, визначення умов укладення та припинення шлюбу, регулювання прав і обов'язків подружжя тощо. Зазначені завдання знаходять своє відображення у Конституції України, Цивільному кодексі України та Сімейному кодексі України.

Реалізація поставлених завдань пов'язана з використанням інформаційних технологій, що зумовлює необхідність їх належного правового осмислення. Формально такими комплексними рішеннями стали електронні платформи та цифрові сервіси, які забезпечують доступ до адміністративних і судових процедур сімейного права. Серед основних цифрових інструментів слід виокремити платформу «Дія», електронні сервіси органів державної реєстрації актів цивільного стану, Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС), а також державні електронні реєстри.

Запровадження електронних платформ не скасовує традиційних процедур, однак змінює форму реалізації сімейного права. Наприклад, Міністерство цифрової трансформації України забезпечило можливість подання заяви про державну реєстрацію шлюбу через платформу «Дія». Механізм передбачає направлення електронної пропозиції одному з партнерів, її підтвердження протягом визначеного строку, вибір дати та формату церемонії. Допускається проведення церемонії в онлайн-режимі із застосуванням відеозв'язку за участю працівника ДРАЦС. Після державної реєстрації шлюбу особи можуть змінити прізвище, отримати цифрове свідоцтво або замовити його паперовий примірник, також інші дані щодо подружжя вносяться автоматично до Державного реєстру актів цивільного стану громадян. Зазначена послуга з одного боку має особливе значення в умовах воєнного стану, оскільки дозволяє військовослужбовцям, особам з інвалідністю, або таким, що перебувають у різних регіонах України чи за кордоном, реалізувати право на шлюб дистанційно [5]. Дана послуга надає можливість скоротити час відносно «живої черги», що стає більш зручним форматом проведення даної процедури через ав-

томатизованість у внесенні відомостей про подружжя, мобільність та відповідність сучасним тенденціям розвитку суспільства.

Враховуючи позитивні аспекти утворення шлюбу у дистанційному форматі, водночас виникає ряд питань, зокрема щодо співвідношення зазначеної цифрової послуги з положеннями СК України. Відповідно до ст. 23 СК України право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку, а також за рішенням суду особи, які досягли шістнадцяти років. Натомість цифрова послуга наразі можлива виключно відносно повнолітніх осіб, що фактично не надає можливості остаточної реалізації права на шлюб у передбачених законом випадках.

Також постає загальне питання щодо постійного довготривалого зберігання та захисту персональних даних подружжя. В умовах воєнного стану, зростання кількості кібератак і перебоїв з електропостачанням, які впливають на стабільність функціонування серверної інфраструктури та державних реєстрів, постають додаткові ризики для безперервності доступу, цілісності та належного захисту відповідних відомостей. Це зумовлює необхідність удосконалення механізмів кібербезпеки й нормативного регулювання у сфері цифровізації шлюбних правовідносин.

Окрему увагу потребує положення ст. 24 СК України щодо усвідомлення особою значення своїх дій та (або) можливості керувати ними на момент укладення шлюбу. Об'єктивно онлайн-формат процедури із використанням відеозв'язку, з технічної точки зору, обмежує можливості державних органів щодо повної перевірки добровільності волевиявлення та відсутності стороннього впливу на осіб, які його укладають [2, с. 133]. Засоби відеозв'язку не завжди здатні належним чином передати емоційний і фізичний стан таких осіб у момент державної реєстрації шлюбу, що ускладнює оцінку їхнього реального наміру створити сім'ю. З одного боку така процедура не надає достатнього рівня урочистості події, традиційності та її соціального значення, з іншого боку наразі, фактично, не є можливим врахувати за допомогою інформаційних технологій людський фактор.

Враховуючи вищенаведене актуалізується проблема потенційного зростання кількості фіктивних шлюбів, у тому числі укладених із використанням електронної процедури, що здійснюється на підставі Наказу Міністерства оборони України № 45 від 25.01.2023 року щодо призначення одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті)

військовослужбовців. Зазначена проблематика потребує посилення правових та технічних гарантій автентичності волевиявлення та запобігання зловживанням.

Наслідками зазначених прогалин даного механізму одруження, у разі виникнення спорів або непорозумінь, ускладняється порядок підтвердження достовірності доказів для судового розгляду. Так, в ухвалі Солом'янського районного суду м. Києва від 28 березня 2025 у справі № 760/7782/25 суд зазначив, що електронне відображення актового запису про шлюб із «Дії» не є належним доказом у розумінні ЦПК України, якщо воно не супроводжується належно посвідченими документами, що підкреслює потребу зміцнення правових гарантій та чіткого врегулювання статусу цифрових документів у судах [1]. Отже, свідчить про необхідність створення дієвого механізму, що надасть додаткові правові гарантії або технічне рішення для набуття відповідного статусу правової значущості електронних документів чи цифрових копій, сформованих за допомогою електронних платформ для їх визнання судом як належних доказів у судових спорах.

Проведений аналіз свідчить, що цифровізація реалізації сімейного права створює нові можливості для доступу до адміністративних та судових процедур, підвищуючи оперативність та мобільність взаємодії суб'єктів шлюбних правовідносин, водночас формуючи нові форми комунікації і та не традиційні взаємодії між подружжям. Разом із перевагами цифрових сервісів виявляються системні проблеми, пов'язані з правовою визначеністю статусу електронних документів, обмеженнями технічної перевірки правомірного дотримання добровільності дій осіб, ризиками порушення конфіденційності та надмірною автоматизацією процесів, що може знижувати індивідуалізований, традиційний та урочистий підхід при реалізації сімейного права на укладання шлюбу.

Сучасна судова практика демонструє, що суди використовують усталену оцінку доказів та законності процедур, що вказує на необхідність налагодження взаємовикористання юристами-практиками цифрових інструментів із положеннями Сімейного кодексу та стандартами судового контролю. У цьому контексті комплексні рішення можуть включати розвиток законодавчої бази щодо електронних платформ, інтеграцію інноваційних методів ідентифікації та верифікації, удосконалення контролю за дотриманням прав учасників сімейних відносин, а також міжнародна співпраця у визнанні правової

значущості цифрових документів. Загальні орієнтири подальшого розвитку цифровізації сімейного права полягають у забезпеченні балансу між технологічною модернізацією, захистом прав та законних інтересів суспільства, гарантуванням належного судового контролю та прозорістю процедур, що надасть змогу створити більш ефективний механізм реалізації сімейних прав в укладанні шлюбів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ухвала Солом'янського районного суду міста Києва від 28.03.2025 у справі № 760/7782/25 [Електронний ресурс] YouControl. – Режим доступу: <https://youcontrol.com.ua>

2. Пономаренко О. М. Принцип добровільності шлюбу: від римського права до сучасного законодавства України та його дотримання суддями під час здійснення своєї трудової функції при розгляді справ про розірвання шлюбу. Юридичний науковий електронний журнал. Вип. №2/2025. 2025. С. 130-134. URL: https://lsej.org.ua/2_2025/31.pdf

3. Кострицький, І. Л., Середницька, І. А. Електронні інновації в сімейному праві України: сучасний стан та перспективи розвитку. «Приватно-правові та публічно-правові відносини: модернізація розвитку в умовах воєнного стану». 2024. С. 171-173. URL: <https://surl.li/zpbfsk>

4. Дія – державні послуги онлайн : вебсайт. URL: <https://diia.gov.ua/>

Рисюк Анна Юріївна

Студентка 3-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції

Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: д.ю.н., професорка Сафончик О. І.

ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ТА ОСПОРЮВАННЯ БАТЬКІВСТВА В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Встановлення та оспорування батьківства є ключовими інститутами сімейного права України, що регулюються Сімейним кодексом України (СК України) та Цивільним процесуальним кодексом України (ЦПК України). Ці процедури захищають права дитини на знання

походження, аліменти та спадкування, а також інтереси дорослих у уникненні необґрунтованих обов'язків. Європейська конвенція з прав людини (стаття 8) гарантує право на повагу до приватного та сімейного життя, що впливає на національну практику через рішення ЄСПЛ.

Судова практика демонструє зростання кількості справ про оспоровання батьківства, особливо після розірвання шлюбу. Згідно зі статтею 136 СК України, особа, записана батьком, має право пред'явити позов про виключення запису з актового запису про народження дитини. Предметом доказування є відсутність біологічного споріднення, де молекулярно-генетична експертиза відіграє вирішальну роль як науково обґрунтований метод [1].

У спрощеному позовному провадженні розглядаються сімейні справи, включаючи стягнення аліментів, але оспоровання батьківства зазвичай відбувається в загальному порядку через складність доказування. Законодавець виключає спрощене провадження для спорів з сімейних відносин, окрім аліментів та поділу майна подружжя (ч. 4 ст. 274 ЦПК України). Це забезпечує повне дослідження обставин, залучення органів опіки та піклування.

Однією з актуальних проблем є ухилення позивача від надання біологічних зразків для ДНК-експертизи. У справі № 563/67/24 Рівненський апеляційний суд підтвердив рішення місцевого суду про відмову в задоволенні позову про оспоровання батьківства. Позивач Ш., ініціювавши експертизу, відмовився від здачі матеріалу та оплати, що кваліфіковано як ухилення відповідно до ч. 1 ст. 109 ЦПК України. Суд визнав факт батьківства не спростованим [3].

ЄСПЛ у рішенні «Калачова проти Росії» (2009) підкреслив, що ДНК-тест має переважну доказову цінність. Національні суди оцінюють його з урахуванням ст. 89 ЦПК України, де жоден доказ не має заздалегідь встановленої сили. Відмова від експертизи тягне санкцію: визнання або відмова у визнанні факту залежно від значення для сторони.

Особливості розгляду сімейних спорів включають закриті засідання для захисту інтимних аспектів життя (ч. 7 ст. 7 ЦПК України). Органи опіки обов'язково залучаються у справах про батьківські права (ч. 4 ст. 19 СК України). Прокурор може ініціювати справи про позбавлення батьківських прав [4, с. 117].

Встановлення батьківства відбувається за заявою матері, батька чи дитини після 14 років (ст. 18 СК України). У спорах про аліменти

на дитину без зареєстрованого шлюбу батьківство встановлюється судом з урахуванням ДНК-експертизи. Спрощене провадження можливе для стягнення аліментів, але поєднання з оспоруванням батьківства переводить справу до загального порядку [2, с. 216].

Сучасні виклики пов'язані з цифровізацією: використання електронних реєстрів народжень та ДНК-баз. Законопроект про біометричну ідентифікацію (2024–2025) може спростити доказування, але потребує захисту персональних даних. Воєнний стан ускладнює доступ до експертиз на окупованих територіях.

Судова практика Верховного Суду (постанова від 19.10.2022 № 686/3582/16-ц) формує єдиний підхід: ухилення від експертизи є підставою для відмови в оспоруванні, якщо позивач не надав альтернативних доказів. Це запобігає зловживанням та захищає інтереси дитини [3].

Перспективи вдосконалення включають обов'язкову ДНК-експертизу за рахунок держави у вразливих випадках та створення спеціалізованих сімейних судів. Гармонізація з ЄС (Регламент № 861/2007 виключає сімейні спори з дрібних позовів) сприяє якісному розгляду.

Таким чином, проблеми встановлення та оспорування батьківства вимагають балансу між правами дорослих і дитини. Судова практика, орієнтована на наукові докази та міжнародні стандарти, забезпечує справедливість, але потребує законодавчого уточнення процедур.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 29.10.2025).
2. Логвінова М. В., Остап'як М. М. Розгляд сімейних справ за правилами спрощеного позовного провадження: огляд судової практики та тенденції змін. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства. Івано-Франківськ*, 2023. № 63. С. 215–218.
3. Позивач оспорує батьківство, однак від надання біологічних зразків для проведення призначеної судом генетичної експертизи відмовляється : судова практика. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1727881>
4. Постригань Т. Особливості розгляду сімейних спорів. *Головний редактор*, 2024. С. 117-121.

Мошинська Яна Степанівна

*аспірантка кафедри приватного права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ПОРЯДОК ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Позбавлення батьківських прав – одна з найрадикальніших форм втручання держави у сімейні відносини. Воно може мати остаточні правові наслідки для майбутнього дитини (опікунство, усиновлення, обмеження контактів) і водночас торкається фундаментальних прав батьків (право на повагу до сімейного життя). У європейському праві такі заходи регулюються на національному рівні, проте їх допустимість і процесуальні гарантії підлягають контролю Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) за статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1]. Нижче розглянемо, якими є правові підходи в окремих державах-учасницях Ради Європи і як судова практика ЄСПЛ формує межі допустимості та вимоги до процедури. Для аналізу розглянемо юрисдикції таких країн як: Франція, Німеччина, Велика Британія (Англія і Уельс) та Польща – як приклади різних цивільних/англосаксонських підходів. Основний акцент – на процедурі, підставах, пропорційності заходів та гарантіях участі сторін. Для обґрунтування використовуються сучасні наукові джерела, національні акти та матеріали Ради Європи/ЄСПЛ.

У більшості європейських систем позбавлення батьківських прав (*retirer l'autorité parentale*; *Entziehung der elterlichen Sorge*; *termination/withdrawal of parental responsibility*) – це судова міра, спрямована на захист інтересів дитини, коли менш суворі засоби виявилися або очевидно неефективні. У Франції дія відповідних норм передбачає можливість часткового або повного вилучення батьківської влади з ініціативи прокуратури, членів сім'ї або служб дитячої допомоги; при цьому суд має обрати між різними формами втручання (повне вилучення, тимчасове вилучення, обмеження в окремих сферах) (Розділ 4, статті 378-381) [2].

Німецьке право розглядає *Entziehung der elterlichen Sorge* як крайній захід у випадках серйозної загрози добробуту дитини; правова основа передбачає процедури втручання й можливість часткового переносу певних повноважень на орган опіки [3].

У системі Англії і Уельсу пріоритет надається поняттю «parental responsibility» та винятковим рішенням суду, що обмежують або припиняють її здійснення в особливих, рідкісних випадках; процедура супроводжується правом на представництво та ретельним з'ясуванням «best interests of the child» [4].

Отже до ключових критерій, що повторюються в європейських підходах можна віднести наступні: наявність серйозної загрози добробуту (welfare/child's best interests); вичерпання менш інвазивних заходів (поступовість); процесуальна участь батьків і, там де це можливо, дитини; обґрунтування правових наслідків (пропорційність та зворотність заходу).

ЄСПЛ у низці рішень сформулював принципи, яким мають відповідати національні процедури при позбавленні батьківських прав: наявність законної основи, відповідність заходу законній меті (захисту прав дитини), пропорційність втручання, а також гарантії справедливого судового розгляду (інформація, право бути почутим, доступ до правової допомоги, мотивування рішень). У практиці ЄСПЛ часто фігурують справи, де суд встановлював порушення статті 8 через недостатню участь батьків у процесі або через відсутність обґрунтованих доказів необхідності усунення батьків з опіки [5].

Особливу увагу ЄСПЛ приділяє процедурі повідомлення та можливості оскарження рішень, а також необхідності врахування думки дитини відповідно до її віку та зрілості. У випадках, де дитина була усиновлена або передана у тривалу опіку без належного повідомлення батьків, ЄСПЛ знаходив порушення (позбавлення права батьків контролю над долею дитини має проходити за прозорими та розумними процедурами) [5].

Французьке законодавство дає детальний механізм звернення щодо «retrait de l'autorité parentale»: справа може бути порушена прокуратурою, службою соціального захисту або членом сім'ї; суд (tribunal judiciaire) вирішує про повне чи часткове вилучення влади, її тимчасове призупинення або збереження з умовами. При кримінальних вироках щодо насильства над дитиною суд зобов'язаний розглянути питання вилучення. Франція також передбачає заходи підтримки сім'ї, реабілітацію батьків та можливість перегляду рішень.

У німецькому праві § 1666 BGB та пов'язані норми передбачають втручання органів опіки у випадку загрози добробуту дитини. Рішення про відчуження батьківських повноважень – як правило, крайній

захід; на практиці використовуються також тимчасове обмеження окремих сфер ухвалення рішень (наприклад, охорона здоров'я, проживання). Судовий контроль та участь служб ювенальної опіки є суттєвими ланками процедури.

Правова культура англосаксонської системи підкреслює принцип «best interests of the child» і використовує широкий набір судових інструментів (care orders, supervision orders, specific issue orders). Повне припинення «parental responsibility» – виняткова міра; процесуально важливі: призначення представників (guardian), доступ до адвоката, участь служб соціального захисту і право дитини бути почутою.

У польському праві (rodzenny kodeks) існує інститут позбавлення батьківської влади (pozbawienie władzy rodzicielskiej), який юридично спрямований на захист дитини. Дискусійні питання у польській теорії стосуються переважно соціально-правового контексту: чи завжди позбавлення – кара чи інструмент захисту, і чи достатньо системи допомоги сім'ї перед радикальним втручанням. Наукові публікації аналізують співвідношення покарання та захисту інтересів дитини [6].

Також ЄСПЛ у своїй практиці неодноразово підтверджував, що рішення про позбавлення батьківських прав стосується сфери, захищеної статтею 8 Конвенції, і повинно підкорятися загальним принципам пропорційності та гарантій справедливого процесу. Типові підстави для втручання, які ЄСПЛ визнавав допустимими: системне і серйозне занедбання дитини, жорстоке поводження, загроза безпеці дитини. Водночас суд вказував на порушення, коли національні органи брали рішення без достатньої мотивації, без належного врахування альтернатив або без забезпечення участі батьків у процесі.

Рада Європи останнім часом активізувала свою політику щодо захисту прав дитини в процесах, пов'язаних із сімейними розподілами та опікою: у 2024–2025 рр. були розроблені та внесені рекомендації для держав-членів щодо захисту інтересів дитини в розлученнях і процедурах щодо опіки, що підкреслює необхідність врахування найкращих інтересів дитини та процесуальних гарантій. Ці документи слугують орієнтиром для адаптації національних механізмів і покликані зменшити ризики порушень прав людини при застосуванні заходів стосовно батьківських прав [7].

Підсумовуючи можна виділити деякі критичні проблеми в національній практиці.

Нерівномірність застосування заходів – у деяких державах рішуче радикальні заходи застосовуються швидше, аніж у інших, через різну інституційну культуру та ресурсне забезпечення служб підтримки сім'ї.

Недостатність альтернатив та соціальної допомоги – відсутність поетапних механізмів підтримки сім'ї робить судові втручання більше каральними, ніж захисними.

Процесуальні прогалини – проблеми з інформуванням батьків, доступом до адвоката, мотивуванням рішень (що часто фігурує й у практиці ЄСПЛ). При цьому недостатній захист думки дитини – або формальний її облік без реального впливу на рішення.

Водночас європейська практика демонструє, що позбавлення батьківських прав має залишатися крайнім і виваженим заходом, який застосовується лише після вичерпання менш інвазивних засобів та із забезпеченням широких процесуальних гарантій. Роль ЄСПЛ і Ради Європи у формуванні стандартів є ключовою: національні системи, які зорієнтовані на захист прав дитини й водночас гарантують належний процес для батьків, відповідають вимогам Конвенції. Запропоновані рекомендації мають на меті знизити ризик невинуватих втручань і водночас підвищити ефективність захисту найкращих інтересів дитини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004?lang=uk#Text
2. Цивільний Кодекс Франції URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000006150527/?utm_source
3. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_1666.html?utm_source
4. Конвенція про права дитини від 28.11.1989р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
5. Parental Rights. *Factsheet – Parental rights*. August 2023. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_parental_eng?utm_source
6. Martyna Stępień. Pozbawienie władzy rodzicielskiej – kara dla rodziców czy narzędzie niesienia pomocy dzieciom? *Uniwersytet Wrocławski*. URL: <https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/>

Content/108614/PDF/08_Stepien_M_Pozbawienie_wladzy_rodzicielskiej_kara_dla_rodzicow_czy_narzedzie_niesienia_pomocy_dzieciom.pdf?utm_source

7. New Council of Europe recommendations on protecting rights of children in parental separation and care proceedings. URL: https://www.coe.int/en/web/portal/-/new-council-of-europe-recommendations-on-protecting-rights-of-children-in-parental-separation-and-care-proceedings?utm_source

Романовський Денис Сергійович,
аспірант кафедри приватного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
адвокат

ОКРЕМІ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЛІ РОДИНИ У ЗАХИСТІ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Відповідно до прогнозу ООН, до 2080 року чисельність людей віком більше 65 років перевищить чисельність дітей до 18 років. Також за цим прогнозом, до середини 2030-х років чисельність населення віком 80 років і старше перевищить кількість дітей віком до одного року та становитиме близько 265 млн осіб, а до кінця 2070-х років може зрости до 2,2 млрд. [1] Аналогічні світовим тенденції спостерігаються і в Україні. [2] З огляду на зазначене факт поступового старіння населення світу, зокрема України є статистично підтвердженим.

Значення родини як основного соціального інституту підтримки та захисту осіб похилого віку суттєво зростає, особливо в умовах гібридної війни. Це пов'язано з тим, що військові дії, інформаційний вплив, економічна нестабільність та міграційні процеси значною мірою впливають на соціальну захищеність цієї категорії населення. Особи похилого віку часто стикаються з труднощами доступу до медичної допомоги, соціальних послуг, належного матеріального забезпечення та психологічної підтримки.

За таких обставин родина виконує комплексну функцію захисту, що включає матеріальну підтримку, догляд, психологічну допомогу, а також сприяння у реалізації прав та законних інтересів осіб похи-

лого віку. Зокрема, члени родини можуть забезпечувати належний догляд, допомагати у вирішенні побутових питань, супроводжувати при отриманні медичних та соціальних послуг, а також представляти інтереси людей похилого віку у відносинах з державними органами та іншими установами.

Особливої актуальності питання ролі родини набуває в умовах внутрішнього переміщення населення. Люди похилого віку змушені змінювати місце проживання або залишатися у зоні підвищеної небезпеки. У таких ситуаціях саме родина виступає основним суб'єктом забезпечення їхньої безпеки, організації евакуації, пошуку житла та адаптації до нових умов проживання.

Проте вищезазначені приклади можливі лише у разі сумлінного виконання членами родини своїх обов'язків. В інших випадках мають діяти норми закону. Розглядаючи роль родини у захисті людей похилого віку можливо виділити коло осіб або категорії, що є відповідальними за захист. До таких категорій відноситься подружжя, діти, внуки, правнуки, брати, сестри та інші члени родини. [3]

Одною із найактуальніших, в контексті забезпечення прав людей похилого віку, є норма статті 202 Сімейного кодексу України, відповідно до якої повнолітні дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги. Положення даної статті кореспондується зі статтею 51 Конституції України, згідно якої визначено обов'язок повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Вказані норми мають бути базою захисту людей похилого віку, які в свій час виконали свої обов'язки щодо дітей та не отримують гідної віддачі.

Проте аналіз судової практики, який є відображенням правозастосування норми права, свідчить про загальний низький рівень кількості судових справ щодо аліментних обов'язків дітей перед непрацездатними батьками. Така ситуація першочергово зумовлена українськими традиційними уявленнями про родинні відносини, а також низьким рівнем правосвідомості. [3] Адже багато людей похилого віку не знають про наявність правового механізму стягнення аліментів зі своїх дітей.

Важливою нормою, яка практично відсутня у судовій практиці є стаття 266 Сімейного кодексу України, що передбачає обов'язок повнолітніх внуків, правнуків утримувати непрацездатних бабу, діда, прабабу, прадіда. В даному випадку обов'язковою умовою є відсутність у нужденного чоловіка, дружини, повнолітніх дочки, сина або

якщо вони з поважних причин не можуть надавати належного утримання, а також наявність можливості у внуків, правнуків надання матеріальної допомоги.

Проблемним питанням є доказування матеріального становища потенційного платника аліментів, адже нужденна особа похилого віку має довести наявність у родича можливості надання допомоги. [4] Проте отримання інформації про доходи або майновий стан родичів у багатьох випадках є ускладненим, що фактично обмежує доступ до судового захисту.

На практиці, з метою захисту свого права на утримання особа похилого віку має зібрати для подання до суду значну кількість документів, зокрема підтвердження стану здоров'я, рівня доходів, наявності чи відсутності інших осіб, зобов'язаних утримувати таку особу. Для людей похилого віку, які нерідко мають обмежені фізичні можливості або проживають окремо від родичів, виконання таких процесуальних вимог може бути складним. В деяких випадках необхідним є подання підтвердження про відсутність осіб, які мають пріоритетний обов'язок утримання, або неможливість виконання ними такого обов'язку з поважних причин. Фактично це означає необхідність доведення не лише власної потреби в утриманні, але й відсутності можливості отримання допомоги від інших членів родини. Вирішенням вищезазначених проблем може бути звернення до центру надання безоплатної правничої допомоги, проте на практиці нужденні особи похилого віку не завжди мають право на вторинну правову допомогу або не знають про таку можливість.

Загалом можливо прийти до висновку про нежиттєздатність вищезазначених норм Сімейного кодексу України, тому доцільним є розробка або актуалізація умов за яких нужденна людина похилого віку може захистити своє право на утримання. Важливим в даному випадку є також збільшення правосвідомості людей похилого віку, у тому числі шляхом проведення державою та громадськими організаціями освітніх кампаній та тренінгів. Створення таких механізмів, у тому числі правових, суттєво посилить захист людей похилого віку, особливо в умовах гібридної війни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. United Nations (2024). World Population Prospects 2024: Summary of Results. UN DESA/POP/2024/TR/NO. 9. New York: United Nations. p. 1

2. Державна служба статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/u>
3. Сімейні (родинні) цінності перед викликами гібридної війни: правові проблеми: кол. монографія / за заг. ред.: Є. Харитонов, О. Харитонові, І. Давидові, О. Сафончик. Одеса : Фенікс, 2025. – 508 с., с. 134-148.
4. Рішення Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області від 18.01.2014 по справі № 320/5466/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/64177670>

Салівончик Юлія Русланівна

*студентка 2-го курсу факультету прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник – к.ю.н., доцентка Калітенко О. М.*

ОСОБЛИВОСТІ АЛІМЕНТНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Аліментні правовідносини є фундаментальною складовою сімейного права, що забезпечують утримання дітей та інших членів сім'ї в умовах соціальних трансформацій. Гібридна війна, яка поєднує військові дії з економічними, інформаційними та правовими впливами, суттєво ускладнює виконання аліментних зобов'язань через мобілізацію, міграцію та економічну нестабільність. В Україні з 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення 2022 року, ці правовідносини набувають нових особливостей, пов'язаних з воєнним станом.

Нормативна база лишається стабільною, але потребує адаптації до реалій конфлікту, включаючи стягнення з військовослужбовців та осіб на окупованих територіях. Тема вимагає глибокого аналізу для захисту прав дітей та вразливих груп. Розуміння цих особливостей сприяє вдосконаленню законодавства та механізмів виконання. Актуальність теми “Особливості аліментних правовідносин в умовах гібридної війни” обумовлена триваючим конфліктом в Україні, що призводить до зростання кількості виконавчих проваджень щодо аліментів через втрату доходів та розлуку сімей. За даними Міністерства юстиції, з 2022 року кількість таких проваджень зросла на 15% внаслідок економічної кризи та мобілізації.

Гібридна війна створює бар'єри для стягнення платежів, зокрема з військових та полонених, загрожуючи добробуту дітей. Дослідження важливо для балансу інтересів платників та одержувачів, запобігання порушенням прав людини в надзвичайних умовах. Воєнний контекст підкреслює необхідність прогнозування змін у законодавстві для післявоєнного періоду.

Аліментні правовідносини в умовах гібридної війни регулюються Сімейним кодексом України, зокрема статтями 180-201, які встановлюють обов'язок батьків утримувати дітей до повноліття незалежно від обставин. Згідно зі статтею 182 СКУ, мінімальний розмір аліментів не менше 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, що у 2026 році становить 3028 грн для дітей до 6 років. Закон України "Про виконавче провадження" (зі змінами від 26 березня 2022 року) виключає аліменти з правил припинення стягнення під час воєнного стану, забезпечуючи пріоритет. Постанова Кабінету Міністрів України №120 від 4 лютого 2023 року визначає утримання аліментів з військовослужбовців з усіх видів грошового забезпечення, за винятком одноразових виплат. Роз'яснення Міністерства юстиції від 1 квітня 2022 року підтверджує нарахування пені за прострочення у розмірі 1% за день відповідно до статті 196 СКУ. Нормативна база адаптована, дозволяючи альтернативну підсудність на неокупованих територіях, але не скасовує обов'язків платників [1].

Комарницька І. І. у своєму дослідженні «Особливості стягнення аліментів з військових та військовополонених в умовах воєнного часу» зазначила, що стягнення аліментів з військовослужбовців не має обмежень, але з військовополоненими виникають складнощі через відсутність доходів, пропонуючи баланс захисту інтересів дитини та боржника [1].

Лазаренко Д. О. розглянув аліментні зобов'язання в умовах воєнного стану, підкресливши проблеми стягнення з мобілізованих та необхідність післявоєнного врегулювання [2]. Пивовар І. В. вважає, що аліментні зобов'язання щодо утримання дитини батьками залишаються незмінними під час війни, з акцентом на санкції за несплату, включаючи штрафи та кримінальну відповідальність [3].

Орел Л. В. у своєму дослідженні зазначив, що порядок стягнення аліментів в умовах війни включає пріоритетне утримання з грошового забезпечення військових, але ускладнюється на окупованих територіях [4]. Гібридна війна впливає на аліментні правовідносини через

економічні санкції та міграцію, ускладнюючи контроль за доходами. Мобілізація дозволяє перегляд розміру аліментів за статтею 192 СКУ при істотних змінах, як втрата роботи чи поранення.

На окупованих територіях виконавчі провадження призупиняються, але борги накопичуються, вимагаючи механізмів після деокупації. Пеня нараховується незалежно від стану, забезпечуючи відповідальність. Зміни в постанові КМУ №146 від 16 лютого 2022 року розширили базу стягнення з військових, включаючи доплати. Гібридний характер створює прогалини щодо полонених, де обов'язок не припиняється, але стягнення ускладнене. Міжнародне право, як Женевські конвенції, захищає полонених, але не регулює аліменти безпосередньо. Зміна розміру можлива судом за позовом при погіршенні стану через війну. Практика Верховного Суду (постанова від 24 січня 2024 року у справі №752/1058/23) підтверджує, що воєнний стан не є підставою для зменшення аліментів. Аліментні правовідносини вимагають посилення контролю для захисту дітей [3].

Науковці підкреслюють законодавчі зміни для адаптації до гібридних загроз, включаючи кібератаки на реєстри. Виконавча служба працює з обмеженнями в зонах дій. Аліменти на подружжя регулюються СКУ, але пріоритет дітям. Гібридна війна посилює розлучення, збільшуючи справи. Нормативна база забезпечує стягнення, але потребує вдосконалення [5]. Савицька А. Д. та Добкіна К. Р. у своєму дослідженні вважають, що врегулювання аліментних правовідносин за національним та міжнародним правом включає конвенції про стягнення за кордоном, що актуально при міграції через війну [5]. Гібридна війна створює виклики для міжнародного стягнення, вимагаючи визнання рішень через Гаазьку конвенцію 2007 року. Аліментні правовідносини в умовах гібридної війни демонструють стійкість законодавства, але вимагають адаптацій.

Захист прав дітей пріоритетний попри виклики. Необхідна міжнародна співпраця для стягнення за кордоном. Післявоєнне відновлення повинно включати врегулювання боргів. Тема підкреслює баланс обов'язків та прав у надзвичайних умовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>

2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22. Ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

3. Закон України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 № 1404 VIII (зі змінами, внесеними Законом України від 26.03.2022 № 2129-IX). Відомості Верховної Ради України. 2016. № 30. Ст. 542. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.02.1993 № 146 «Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб» (зі змінами, внесеними постановою КМУ від 16.02.2022 № 122). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-93-п>

5. Роз'яснення Міністерства юстиції України щодо аліментних зобов'язань у період воєнного стану від 01.04.2022. Офіційний веб-портал Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-minyustu-shchodo-alimentnih-zobov'язan-u-period-voyennogo-stanu>

6. Комарницька І. І. Особливості стягнення аліментів з військових та військовополонених в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 4. С. 226-230. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/338630>

7. Лазаренко Д. О. Аліментні зобов'язання в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми приватного права : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 29 жовтня 2024 р. Ірпінь : Державний податковий університет, 2024. С. 80-81. URL: https://dpu.edu.ua/images/2024/Photo_dlya_novyn_2024/Kafedra%20civilnogo%20prava%20ta%20procesu/11%20listopad%20Kafedra%20civilnogo%20prava%20ta%20procesu/Zbirnik.pdf#page=80

8. Пивовар І. В. Аліментні зобов'язання щодо утримання дитини батьками. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 49. С. 1076-1084 URL: <https://eprints.zu.edu.ua/45272/1/1.pdf>

9. Орел Л. В. Порядок стягнення аліментів в умовах війни. Наукові розвідки з актуальних проблем публічного та приватного права : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 20 травня 2022 р. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2022. С. 88-90. URL: https://fpmv.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/2022/kprp/Konferentsiyi_ta_publicatsiyi/Zbirnyk_tezy_merged.pdf#page=88

10. Савицька А. Д., Добкіна К. Р. Врегулювання аліментних правовідносин за національним законодавством та міжнародним правом. Dictum Factum. 2024. № 2. С. 348-356. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/348/311>

Сафончик Оксана Іванівна

*д.ю.н., професорка, професорка кафедри приватного права
Національного Університету «Одеська юридична академія»*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УКЛАДАННЯ ШЛЮБУ В КОНТЕКСТІ РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Рекодифікація цивільного законодавства, яка відбувається у сучасній Україні, розуміється у якості процесу систематизації, упорядкування та оновлення норм, що регулюють цивільні, сімейні та господарські відносини, з метою модернізації та гармонізації приватного права з сучасними реаліями, європейськими стандартами та викликами цифровізації, що включає створення нової, більш гнучкої правової бази, адаптацію норм до міжнародних відносин, результатом чого стає створення єдиного, якісно нового зведеного акту, що усуває протиріччя, застарілі норми і формує цілісну галузь права, розраховану на тривале застосування.

Сімейне право, хоч і є окремою галуззю, тісно пов'язане з цивільним, і його оновлення відбувається спільно з цивільною рекодифікацією, що дозволяє оновлення норм стосовно шлюбу, аліментів, опіки та інших сімейних відносин, з метою приведення їх до відповідності сучасним реаліям та принципу рівності [3].

Так, у контексті рекодифікації цивільного законодавства України право фізичних осіб на шлюб слід відносити до особистих немайнових прав фізичних осіб. У відповідності до положень СК України: «шлюб визначається у якості сімейного союзу жінки і чоловіка, які добровільно та вільно погодились на укладення шлюбу, та який реєструється у органах державної реєстрації актів цивільного стану» [4]. Добровільність укладення шлюбу та вступу у сімейні, шлюбні відносини між подружжям, що передбачає вільну згоду фізичних осіб, то-як чоловіка та жінки, які одружуються, їх вільне волевиявлення

стосовно укладення шлюбу та шлюбних відносин, є однією з основних умов для укладення шлюбу згідно з СК України (стаття 24) та численними міжнародними правовими договорами. Після укладення шлюбу, між подружжям виникають, окрім особистих немайнових прав, також й майнові права стосовно спільного майна, та інші цивільні і сімейні права та обов'язки, тощо.

У положеннях ЦК України визначається, що цивільним законодавством врегульовано особисті немайнові та майнові відносини фізичних осіб, як учасників цивільних правовідносин, і передбачається дотримання рівності учасників цих відносин та вільному волевиявленню стосовно участі у цивільних відносинах та укладення правових актів, тощо [5].

У контексті рекодифікації цивільного законодавства доречно зіставляти норми сімейного та цивільного права стосовно права на укладення шлюбу. Так у відповідності до СК України шлюбний вік для чоловіків та жінок в Україні становить вісімнадцять років (стаття 22 СК України), тобто ототожнюючи цю норму з положеннями ЦК України (стаття 34), то фізичні особи, то-як чоловік та жінка можуть укласти шлюб по досягненню повної цивільної дієздатності. При цьому, як у СК України так і в ЦК України, врегульовано норму стосовно виняткових обставин, обґрунтованих набуттям повної цивільної дієздатності фізичних осіб (стаття 35 ЦК України, частина друга статті 23 СК України) по досягненню шістнадцятирічного віку для укладення шлюбу і за наявності відповідного рішення суду [4; 5].

Сімейне законодавство України здійснює нормативно зумовлене розмежування особистих немайнових та майнових прав подружжя, що ґрунтується на засадах юридичної рівності суб'єктів шлюбних правовідносин і принципі персональної автономії особи у шлюбі. Аналогічні положення закріплені та врегульовані ЦК України, особливо у частині цивільних майнових та немайнових відносин фізичних осіб, як суб'єктів цивільних правовідносин, де визначається, що особисті немайнові відносини в цілому є цивільними відносинами, які виникають стосовно нематеріальних благ, невіддільних від особистості фізичної особи, мають позаекономічний зміст та спрямовані на виявлення та розвиток індивідуальності фізичної особи, а майнові відносини є відносинами фізичних осіб, що виникають з приводу матеріальних благ (речі, майно (рухоме або нерухоме), гроші, послуги, інтелектуальна власність тощо), засновані на рівності сто-

рін цивільних відносин і включають право власності, зобов'язання, успадкування, а також відносини щодо інтелектуальної власності, де майновий та немайновий аспект тісно переплітаються. Ці відносини регулюють володіння, користування та розпорядження майном, а також перехід прав на нього.

Відповідно до положень статті 56 СК України, особисті немайнові права подружжя мають імперативно закріплений невідчужуваний та непередаваний характер, що унеможливує їх відмову або делегування третім особам [2, С. 245-249]. Як вже зверталось вище, вказане положення аналогічне положенням визначеним у ЦК України.

Отже, особисті немайнові правовідносини у сфері сімейного права становлять комплекс юридично значущих благ нематеріального характеру, які охоплюють право на ім'я, реалізацію батьківських прав і обов'язків щодо виховання та гармонійного розвитку дитини, забезпечення права на повагу до приватного та сімейного життя, а також формування взаємної морально-етичної відповідальності між батьками й дітьми. Зазначені правовідносини мають персоніфікований, індивідуально-неповторний характер, ґрунтуються на емоційно-духовних зв'язках, однак набувають статусу правових виключно внаслідок їх нормативної інституціоналізації.

Особисті немайнові права подружжя підлягають однаковому правовому захисту незалежно від майнового стану, соціального положення, професійної належності чи інших соціально-демографічних характеристик суб'єктів сімейних правовідносин, що відповідає загально-правовому принципу формальної рівності.

Разом із тим, майнові правовідносини подружжя формуються у межах правового режиму спільної сумісної власності як особливої конструкції сімейного майнового права.

Так, відповідно до статті 60 СК України, майно, набуте подружжям у період шлюбу за рахунок спільної трудової, підприємницької чи іншої економічної діяльності, презюмується спільною сумісною власністю незалежно від суб'єкта формального титулу права власності. До об'єктного складу такої власності належать речі та майно рухомого та нерухомого характеру, доходи, грошові вклади, цінні папери, предмети підвищеної вартості, а також корпоративні та майнові права [1].

Майнові правовідносини подружжя охоплюють правомочності володіння, користування та розпорядження об'єктами спільної су-

місної власності, а також зобов'язальні правовідносини щодо матеріального забезпечення членів сім'ї. Сукупність відповідних правових норм забезпечує баланс майнових інтересів подружжя в економічній площині шлюбно-сімейних відносин та формує нормативно-правову основу для диспозитивного регулювання майнових відносин, зокрема шляхом укладення шлюбних договорів (за аналогією договірних відносин врегульованих ЦК України), як спеціального інструменту договірної автономії.

Водночас принагідно додати, що у разі порушення прав, на забезпечення яких спрямовані майнові та немайнові відносини між подружжям, до них застосовуються цивільно-правові засоби захисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні проблеми сімейного права: міжнар. наук.-практ. конф., присвяч.ї пам'яті д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України Жилінкової Ірини Володимирівни (м. Харків, 12 квіт. 2024 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. цив. права; НАПрН України, Від-ня цив.-прав. дисциплін; Гром. орг. «Цивілістична платформа». – Харків: Право, 2024. – 150 с.

2. Дутко А. О. Загальна характеристика особистих немайнових прав та обов'язків подружжя. Наукове забезпечення захисту прав та свобод громадян України в умовах інтеграції в Європейський простір: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції; Львів, 2018. С. 245–249.

3. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу: монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнєцової. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. – 690 с.

4. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар : станом на 01 січн. 2025 р. / Харитонов Є. О., Харитонova О. І. та інш.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. Харитонova Є. О., докт. юрид. наук, проф. Сафончик О. І. Київ: Норма права, 2025. 432 с.

5. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар: станом на 01 січн. 2023 р. / Харитонов Є. О., Харитонova О. І. та інш. за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. Харитонova Є. О., канд. юрид. наук, доц. Калітенко О. М. Київ: Норма права, 2023. 1424 с.

Сердечна Ірина Леонідівна

*к.ю.н., доцентка, професорка кафедри приватного права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда
Юзькова*

СПІВВІДНОШЕННЯ ДУМКИ ДИТИНИ ТА ЇЇ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ У СПРАВАХ ПРО ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ

Питання співвідношення думки дитини та її найкращих інтересів є важливою темою в сучасному сімейному праві, оскільки принцип забезпечення найкращих інтересів дитини є пріоритетним при прийнятті судових рішень. Актуальність полягає у необхідності знайти правовий баланс: з одного боку, дитина, здатна формулювати погляди, має право бути вислуханою (ст. 12 Конвенції про права дитини, ст. 171 СК України), а з іншого – суд має право прийняти рішення всупереч цій думці, якщо вона сформована під впливом маніпуляцій, не відповідає віковій зрілості або суперечить потребам розвитку дитини. Особливої уваги проблема набуває у справах щодо дітей з інвалідністю, які через стан здоров'я часто об'єктивно не можуть висловити свою волю, що вимагає специфічних підходів до визначення їхніх інтересів.

Принцип щодо врахування найкращих інтересів дитини є основним положенням під час вирішення будь-яких питань, що стосуються прав та інтересів дитини [1, с.16].

Згідно з пунктами 1, 2 статті 3 та статтями 9, 18 Конвенції про права дитини, яка ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року, закріплено основоположний принцип забезпечення найкращих інтересів дитини, якого необхідно дотримуватися, зокрема, при вирішенні питань про місце проживання дитини у випадку, коли її батьки проживають окремо; про тимчасове розлучення з одним із батьків у зв'язку з необхідністю виїхати за межі країни, в якій визначено місце проживання дитини, з іншим із батьків з метою отримання освіти, лікування, оздоровлення та з інших причин, обумовлених необхідністю забезпечити дитині повний і гармонійний фізичний, розумовий, духовний, моральний і соціальний розвиток, а також необхідний для такого розвитку рівень життя [2, с.37].

Павло Пархоменко розкриваючи зміст принципу якнайкращих інтересів дитини, зазначив, що забезпечення якнайкращих інтересів

дитини полягає в наступному: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним [3].

Кирильчук І. А. визначає, що у сучасній правовій доктрині принцип врахування найкращих інтересів дитини розкривається через такі ключові елементи: ставлення самої дитини до конкретної життєвої ситуації; урахування її думки та волевиявлення при вирішенні відповідних питань з огляду на вік, рівень інтелектуального й психічного розвитку; пріоритет близьких родичів (батьків, дідуся, бабусі, повнолітніх братів і сестер) у питаннях, що стосуються дитини; реалізація принципу рівності прав дитини та гарантування їх належного дотримання [1, с. 15].

В статті 9 Закону України «Про охорону дитинства» закріплено, що кожна дитина має право на вільне висловлювання особистої думки [4]. СК України встановлює, що дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном. Разом з тим, суд має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси (ч.2,3 ст. 171 СК України) [5].

Озвучена в судовому засіданні думка дитини не є єдиною підставою, яка враховується при вирішенні питання про позбавлення батьківських прав, оскільки думка дитини не завжди може відповідати її інтересам, може бути висловлена під впливом певних зовнішніх факторів, яким вона через малолітній вік неспроможна надавати правильну оцінку, чи інших можливих факторів впливу на неї [2, с.33]

Звернемо увагу на позицію Верховного Суду, що інтерес дитини вищий ніж інтерес батьків. Зважаючи на це, непорозуміння між батьками не можуть бути підставою для позбавлення батьківських прав, оскільки в рішеннях, що стосуються дітей, забезпечення їхніх найкращих інтересів повинне мати першочергове значення і переважати над інтересами батьків [2, с.16].

Пропонуємо звернути увагу на окремий аспект досліджуваного питання, зокрема, висловлення думки дитини з інвалідністю, а саме

із встановленою підгрупою А, тобто – це дитина, яка потребує постійного стороннього догляду, зважаючи на важкі розлади здоров'я.

В ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» визначено поняття «дитини з інвалідністю» як дитини зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту [4].

Для характеристики стану дитини з інвалідністю, яка потребує постійного стороннього догляду, додатково в законодавстві визначено статус «дитина з інвалідністю підгрупи А». Відповідно до «Порядку встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям» затвердженого Постановою КМУ від 21 листопада 2013 р. № 917 [6]. Підставою для встановлення дитині категорії «дитина з інвалідністю підгрупи А» є виключно висока міра втрати здоров'я та надзвичайна (повна) залежність від постійного стороннього догляду, допомоги або диспансерного нагляду та фактична нездатність до самообслуговування. При встановленні «підгрупи А» дитині, рівень обмеження основних категорій життєдіяльності полягає в наступному: 1. нездатність до самообслуговування, потреба у постійній сторонній допомозі та повна залежність від інших осіб; 2. нездатність до орієнтації (дезорієнтація) і потреба в постійній допомозі та (або) нагляді інших осіб; 3. нездатність до спілкування і потреба в постійній допомозі інших осіб; 4. нездатність контролювати свою поведінку, неможливість її корекції, потреба в постійній допомозі (нагляді) інших осіб; 5. значне обмеження здатності до навчання; 6. нездатність до трудової діяльності.

Зазначені характеристики, зокрема, нездатність до спілкування та дезорієнтація, створюють об'єктивну неможливість застосування стандартної процедури заслуховування думки дитини в суді, передбаченої ст. 171 СК України. У справах про позбавлення батьківських прав щодо таких дітей категорія «найкращі інтереси дитини» визначає суд враховуючи висновок органу опіки та піклування, думку того з батьків, з ким дитина постійно проживає, але не думку самої дитини, оскільки вона не може її висловити в силу стану свого здоров'я. Висновок органу опіки та піклування, базується не на бесіді з дитиною, а на перевірці умов забезпечення її специфічних потреб (наявність ліків, засобів реабілітації, гігієни).

Отже, думка дитини є важливим, але не абсолютним критерієм при вирішенні справ про позбавлення батьківських прав. Верховний Суд послідовно дотримується позиції, що озвучена в суді думка дитини не є єдиною підставою для рішення, оскільки вона може бути наслідком психологічного впливу дорослих або нерозуміння дитиною довгострокових наслідків через малолітній вік. Інтерес дитини, який полягає у безпечному та стабільному середовищі, завжди має переважувати над інтересами батьків та навіть над поточною думкою самої дитини, якщо ця думка їй шкодить.

Судова практика спростовує формальний підхід щодо неможливості врахування думки дітей до 10 років, наголошуючи на необхідності оцінки реальної здатності дитини формулювати погляди відповідно до її зрілості. Водночас, досягнення 14-річного віку надає дитині право самостійно ініціювати судовий захист своїх прав, що свідчить про розширення її процесуальної автономії.

Існує прогалина у правозастосуванні щодо дітей з важкими розладами здоров'я (діти з інвалідністю з підгрупою А), які мають повну залежність від стороннього догляду, нездатність до спілкування чи орієнтації. У таких випадках класична процедура «заслуховування думки дитини» є неможливою, а найкращі інтереси мають визначатися виключно через призму забезпечення специфічного догляду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кирильчук І. А. Принцип найкращого врахування інтересів дитини при визначенні місця її проживання у судовому порядку. Вчені записки. 2023. Т. 34 (73). № 1. С. 13–19.

2. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах зі спорів щодо позбавлення / поновлення батьківських прав, оспорування батьківства (рішення, внесені до ЄДРСР, за 2019 рік – липень 2022 року). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Oglyad_KCS_batkivstvo.pdf

3. Пархоменко П. Зміст принципу якнайкращих інтересів дитини : презентація. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_interesy_dytyny.pdf

4. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142.

5. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

6. Порядок встановлення лікарсько-консультативними комісіями інвалідності дітям : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.11.2013 № 917. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/917-2013-%D0%BF#Text>

Спасова Катерина Іванівна,

*к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри приватного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ТРАНСФОРМАЦІЯ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН У ПЕРІОД ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ТРАНСКОРДОННИЙ АСПЕКТ

Гібридна війна як характерний феномен сучасних збройних конфліктів справляє комплексний вплив не лише на безпекову, політичну та економічну сфери, а й на приватноправові відносини, зокрема на сімейне право. На відміну від класичних воєн, гібридна війна вирізняється багатовимірністю, розмитістю просторових і часових меж, поєднанням військових дій з інформаційним, економічним, кібервпливом та гуманітарними кризами. У таких умовах формуються особливі правові реалії, у межах яких сімейні правовідносини зазнають істотних трансформацій, набуваючи нових рис і водночас загострюючи вже наявні проблеми правового регулювання.

Сімейне право традиційно вважається галуззю, орієнтованою на стабільність, тривалість і передбачуваність соціальних зв'язків. Водночас саме в умовах війни ця галузь опиняється у стані підвищеного навантаження, оскільки через неї проходять ключові соціальні ризики: роз'єднання сімей, вразливість дітей, економічна нестабільність, викрадення дітей, вимушена міграція та втрата звичних механізмів реалізації прав. Війна оголює тісний зв'язок між приватною автономією та публічним інтересом, змушуючи державу активніше втручатися у сферу сімейних відносин з метою захисту найуразливіших осіб.

Актуальність дослідження зумовлена насамперед масовою транскордонною мобільністю громадян України після 2022 року, яка на-

була безпрецедентного масштабу. Мільйони українських сімей опинилися розділеними між різними державами, правовими системами та юрисдикціями. Така ситуація призвела до істотної зміни структури сім'ї, моделей батьківства та способів реалізації сімейних прав і обов'язків. Батьки й діти дедалі частіше перебувають у різних країнах, що ускладнює здійснення опіки, участь у вихованні, виконання аліментних зобов'язань і підтримання сталих сімейних зв'язків.

Вимушена міграція супроводжується правовою невизначеністю, пов'язаною з визнанням актів цивільного стану, підтвердженням сімейного статусу, визначенням застосовного права та компетентного суду. У багатьох випадках українські документи потребують додаткових процедур визнання або реєстрації, що у кризових умовах створює істотні бар'єри для доступу до соціальних гарантій і правового захисту. Це особливо гостро відчувається у справах, пов'язаних із дітьми, де затримка або формальна відмова можуть мати довготривалі негативні наслідки.

У таких умовах набуває поширення феномен де-факто сімей, коли фактичні партнерські та сімейні зв'язки формуються без належного юридичного оформлення або паралельно з існуванням зареєстрованого шлюбу в Україні. Неформалізованість таких відносин породжує серйозні правові ризики у сферах спадкування, піклування, представництва інтересів дитини та аліментних зобов'язань. У більшості європейських правових систем фактичні партнери не визнаються спадкоємцями за законом і не мають автоматичних батьківських чи опікунських повноважень, що залишає їх та дітей у стані правової вразливості.

Окремого значення в умовах гібридної війни набуває проблема зловживання сімейними правами. Хаотизація соціального простору, складність контролю за поведінкою сторін у транскордонних відносинах, різниця правових режимів і процедур створюють сприятливе середовище для недобросовісної поведінки. Сімейні права, покликані забезпечувати захист і стабільність, нерідко використовуються як інструмент тиску, маніпуляції або отримання неправомірних переваг.

Зловживання сімейними правами проявляється у використанні суб'єктивних прав усупереч їх соціальному призначенню, принципам добросовісності, розумності та співмірності. Визначальними ознаками такої поведінки є невідповідність між заявленою метою і фактичними діями, непропорційність негативних наслідків для іншої

сторони та шкода інтересам дитини. Особливістю сімейного права є те, що навіть формально правомірні дії можуть визнаватися зловживанням, якщо вони істотно порушують емоційний, соціальний або психологічний баланс життя дитини.

Найпоширенішими у транскордонних умовах є зловживання, пов'язані з реалізацією батьківських прав. Один із батьків може безпідставно блокувати виїзд дитини за кордон, перешкоджати лікуванню чи навчанню, обмежувати або унеможлиблювати спілкування з іншим із батьків. У міжнародному контексті такі дії часто прикриваються формальними вимогами іноземного законодавства або процедурними особливостями юрисдикції перебування.

Суттєвого поширення набули зловживання у сфері аліментних зобов'язань. Вони охоплюють приховування реальних доходів, штучне заниження платоспроможності, використання неофіційного працевлаштування за кордоном, зміну місця проживання з метою ускладнення примусового виконання судових рішень. Транскордонний елемент істотно ускладнює виявлення таких зловживань і створює для платників можливість маніпулювати колізіями юрисдикцій та різницею у соціальних стандартах.

Окремою проблемою є зловживання у спорах щодо визначення місця проживання дитини та участі у її вихованні. Маніпулювання переїздами, приховування місця перебування дитини, створення штучної «стабільності середовища», перешкоджання контактам з іншим із батьків або використання органів опіки як інструмента тиску становлять серйозну загрозу реалізації принципу найкращих інтересів дитини. У таких випадках правова, соціальна та психологічна складові тісно переплітаються, ускладнюючи судову оцінку добросовісності поведінки сторін.

Причини зловживань мають комплексний характер і зумовлені розривом між фактичними сімейними відносинами та їх юридичним оформленням, відмінностями між правовими системами держав, обмеженням доступом до правової допомоги за кордоном, труднощами виконання рішень українських судів та високим рівнем соціально-психологічного напруження. У сукупності ці фактори створюють умови, за яких стратегічна, недобросовісна поведінка стає для сторін привабливою та ефективною.

Правові наслідки зловживання сімейними правами можуть бути істотними й різноплановими: від процесуальних санкцій і перегляду

судових рішень до обмеження або позбавлення батьківських прав. У транскордонному вимірі недобросовісна поведінка здатна призвести до втрати ефективного контролю над справою, зміщення центру вирішення спору до іноземної юрисдикції та ускладнення захисту прав дитини й батьків.

У підсумку трансформація сімейних правовідносин у транскордонному та кризовому вимірі в умовах гібридної війни потребує комплексного наукового осмислення. Особливого значення набуває вироблення чітких критеріїв добросовісності, удосконалення механізмів міжнародної співпраці, посилення ролі медіації та забезпечення пріоритету найкращих інтересів дитини як універсального орієнтира правозастосування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грицишина Л. В. Здійснення права на сімейні форми виховання в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 3. С. 139-143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anopr_2024_3_24
2. Менджул М. В. Державна охорона сімейних прав внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2023. Вип. 75(1). С. 193-197. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2023_75\(1\)_33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2023_75(1)_33)
3. Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
4. Ходак С. М. Зловживання інтересом у сімейному праві. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія : Право*. 2022. № 13. С. 172-183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2022_13_22

Стефанський Михайло Андрійович

*Студент 2 курсу факультету прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка Калітенко О. М.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І СІМЕЙНЕ ПРАВО: ПОТЕНЦІАЛ ТА РИЗИКИ ЗАСТОСУВАННЯ АІ У СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТАХ

У ХХІ столітті розвиток технологій набув безпрецедентних масштабів, і штучний інтелект став не просто інструментом, а одним із ключових факторів трансформації правової системи. Якщо ще кілька років тому його застосування обмежувалося автоматизацією документів або пошуком прецедентів, то сьогодні алгоритми на основі машинного навчання здатні аналізувати складні правові ситуації, надавати консультації, пропонувати прогнози судових рішень та навіть брати участь у процесах медіації. Особливе значення ці технології мають у сфері сімейного права, де конфлікти часто пов'язані не лише з юридичними, а й з глибокими емоційними аспектами. Застосування штучного інтелекту тут вимагає особливої чутливості, етичного балансу та правових гарантій.

Сімейне право – це галузь, у якій юридичні норми тісно переплітаються з людськими почуттями, психологією та моральними цінностями. Воно регулює питання шлюбу, розлучення, утримання дітей, спадкування, розподілу майна – тобто ті сфери, де емоційна складова часто переважає над раціональною. У таких умовах використання штучного інтелекту може стати не лише допоміжним, а й перетворюючим інструментом. Завдяки здатності аналізувати великі масиви даних, ШІ може допомогти юристам, суддям і сторонам спору знайти більш обґрунтовані рішення, сприяти об'єктивності судових процесів, зменшити суб'єктивний вплив людського фактора [1].

Одним із найперспективніших напрямів використання штучного інтелекту у сімейному праві є прогнозування судових рішень. Сучасні алгоритми можуть аналізувати тисячі судових актів, враховуючи прецеденти, законодавчі зміни, практику конкретних суддів і навіть соціальні тенденції. Це дозволяє створювати моделі, здатні з певною ймовірністю передбачити, яке рішення може бути прийняте у конкретній справі. Для адвокатів та сторін це має велике практичне значення: вони можуть реалістичніше оцінити перспективи процесу,

краще підготувати доказову базу, обрати оптимальну стратегію. Водночас така технологія не позбавлена ризиків. Прогнозування судових рішень може створити ілюзію «автоматичного правосуддя», коли люди починають покладатися на машини замість аналізу суті справи. Є також небезпека алгоритмічної упередженості – коли модель відтворює ті ж самі соціальні або правові дисбаланси, що існували у попередніх рішеннях.

Іншим важливим напрямом є розвиток систем онлайн-консультування. Уже сьогодні існують правові чат-боти, здатні надавати базові поради у справах про розлучення, аліменти, опіку чи спадкування. Вони допомагають громадянам зорієнтуватися у своїх правах, підготувати необхідні документи, розрахувати можливі судові витрати [2]. Такі системи особливо корисні для осіб, які не мають доступу до кваліфікованої правової допомоги, живуть у віддалених регіонах або не можуть дозволити собі оплату адвоката. Штучний інтелект забезпечує швидкість, доступність і нейтральність – три характеристики, яких часто бракує у традиційних формах правової допомоги. Проте й тут існують обмеження: автоматизовані системи не завжди здатні врахувати психологічні, етичні чи міжособистісні нюанси, притаманні сімейним конфліктам. Машина може помилитися у тлумаченні контексту або не відчувати емоційного стану користувача, що у подібних справах має велике значення.

Особливу увагу заслуговує питання застосування штучного інтелекту у сфері медіації. Традиційна медіація – це процес, у якому посередник допомагає сторонам конфлікту знайти взаємоприйнятне рішення. Сімейна медіація часто спрямована не лише на розподіл прав і обов'язків, а й на збереження або відновлення взаєморозуміння, особливо коли йдеться про інтереси дітей. У цифровому форматі ШІ може виконувати функції «віртуального медіатора», який пропонує сценарії мирного врегулювання, аналізує поведінку сторін, оцінює їхню готовність до компромісу. Такі системи здатні підказувати нейтральні формулювання угод, прогнозувати наслідки прийнятих рішень і навіть моделювати різні варіанти подальшого розвитку подій. Водночас важливо, щоб алгоритми залишалися лише допоміжним інструментом, а не замінювали людину-медіатора, адже сімейні конфлікти завжди мають глибоко особистісний вимір [3].

Потенціал штучного інтелекту у сімейному праві не обмежується лише аналітичними чи консультативними функціями. Він може бути

корисним для організації судових процесів – від автоматичного призначення справ до створення баз даних судових рішень, які допомагають суддям забезпечувати однакове застосування норм права. Крім того, у майбутньому можлива поява систем, здатних виявляти потенційні ризики насильства у сім'ї на основі аналізу поведінкових або соціальних даних, що може стати важливим інструментом превенції.

Разом із тим, поряд із потенційними перевагами, застосування штучного інтелекту у сімейному праві породжує низку ризиків – правових, етичних і соціальних. Одним із головних є питання захисту персональних даних. Алгоритми, що аналізують судові справи або консультують громадян, обробляють чутливу інформацію про особисте життя, фінансовий стан, стосунки, стан здоров'я. Її витік або несанкціоноване використання може мати серйозні наслідки для приватності осіб. Також залишається невирішеним питання відповідальності: хто відповідає за помилку штучного інтелекту – розробник, користувач чи держава?

Не менш важливою проблемою є етична складова. Сімейне право – це не лише про норми, а й про цінності: справедливість, гуманність, добросовісність, захист найслабших – передусім дітей. Алгоритми не володіють емпатією, тому не здатні повною мірою розуміти емоційні наслідки своїх рекомендацій. Ризик полягає в тому, що цифрові рішення можуть перетворити живий процес пошуку справедливості на технічну процедуру, де емоційна глибина і моральні міркування залишаються поза увагою.

Питання довіри до штучного інтелекту у сфері правосуддя також є ключовим. Люди повинні бути впевнені, що алгоритми діють неупереджено, прозоро та в інтересах справедливості. Це вимагає створення механізмів аудиту алгоритмів, контролю якості даних, на яких вони навчаються, і чітких правових рамок для їхнього використання. Україна, як і більшість європейських держав, поступово формує законодавчу базу для впровадження етичних стандартів штучного інтелекту, але процес цей ще далекий від завершення [4].

У перспективі поєднання штучного інтелекту та сімейного права може стати одним із найефективніших напрямів цифровізації правосуддя. В ідеальному варіанті ШІ стане не заміною людини, а її інтелектуальним партнером, який допомагає уникнути формалізму, забезпечує рівний доступ до правосуддя і підвищує ефективність судової системи. Для цього необхідно поєднати технологічні досягнення

з глибоким розумінням етичних принципів права, розробити механізми контролю за використанням даних і створити правові гарантії недопущення зловживань.

Підсумовуючи, можна сказати, що штучний інтелект відкриває перед сімейним правом великі можливості – від оптимізації судових процесів до розширення доступу громадян до правової допомоги. Однак його використання потребує виваженого підходу, заснованого на балансі між технологічною ефективністю та гуманістичними цінностями. Людина повинна залишатися в центрі правової системи, а штучний інтелект – лише інструментом, який допомагає їй діяти розумніше, швидше і справедливніше. Лише за таких умов цифрова епоха стане не загрозою, а шансом для розвитку справедливого, етичного та доступного правосуддя у сфері сімейних відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранов О. А. Інтернет речей і штучний інтелект: вигоди проблеми правового регулювання. ІТ-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 17 листопада 2017 року). Львів: Львів. Політехніка, 2017. С. 18–42.

2. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics. URL: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017_0051+0+DOC+XML+V0//EN.

3. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження КМ України від 02.12. 2020 р. № 1556 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556_2020-%D1%80#Text.

4. Стефанчук М. О., Музика-Стефанчук О. А., Стефанчук М. М. Перспективи правового регулювання відносин у сфері використання штучного інтелекту. *Вісник Національної академії правових наук України*, 2021. Т. 28. № 1. С. 157–168.

Суровцова Анна Євгенівна

*Студентка 2 курсу факультету прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Науковий керівник: к.ю.н, доцентка Калітенко О. М.

ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ СПІЛКУВАННЯ З ДИТИНОЮ ПІСЛЯ РОЗЛУЧЕННЯ: ПРАВОВИЙ СТАТУС І ДОКАЗОВЕ ЗНАЧЕННЯ ЦИФРОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

Відповідно до Сімейного кодексу України (далі – СК України), і мати, і батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою, крім випадків коли таке право обмежується законом. [1, стаття 141] Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини. Кожен з них має право на спілкування зі своєю дитиною, якщо, зокрема, він не позбавлений батьківських прав.

Розлучення в наш час є доволі звичайною справою. Однак цей процес ускладнюється та набуває більшого значення, якщо в подружжя є спільні діти. Не вирішенні особисті проблеми батьків ні в якому разі не повинні позначитися на житті дітей. Законодавець ставить благополуччя та добробут молодого покоління на перше місце в будь-яких ситуаціях. На рівні внутрішнього законодавства України принцип урахування найкращих інтересів дитини викладено у п. 8 ст. 7 СК України [1] та у ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства» [3], згідно з положеннями яких регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини; предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів дитини.

З розвитком технологій, юриспруденція також намагається не стояти на місці та впроваджувати все доцільніші способи вирішення будь-яких спорів. З впровадженням сучасних інформаційно-комунікативних технологій в різноманітні сфери життєдіяльності почали з'являтися нові засоби доказування, в основному, у формі електронних доказів. Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) визначає в ст. 100: «Електронними доказами визнається інформація в електронній (цифровій) формі, яка містить відомості про обставини, що мають значення для вирішення справи. До них, зокрема, належать електронні документи (у тому числі текстові файли,

графічні зображення, плани, фотографії, відео- та аудіо-записи тощо), веб-сайти та їх сторінки, текстові, мультимедійні й голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші електронні дані. Такі відомості можуть зберігатися, зокрема, на портативних носіях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, у системах резервного копіювання або в інших місцях збереження електронної інформації, зокрема в мережі Інтернет.

Електронні докази подаються до суду в оригіналі або у вигляді електронної копії, засвідченої кваліфікованим електронним підписом відповідно до вимог Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» та Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги». Законодавством може бути встановлено й інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу.» [2]

Все ще спірним є питання про додання скріншотів, як електронного доказу, адже законодавець не дає чіткого визначення цьому поняттю та не надає чіткі критерії щодо оформлення та закріплення такого доказу. Можливість використання скріншотів як доказів прямо впливає з положень ст. 76, 100 ЦПК України. Водночас у переліку електронних доказів скріншот не визначено як самостійний вид, що зумовлено його складною матеріально-технічною природою. Він поєднує ознаки різних електронних доказів – текстових повідомлень, графічних зображень, фотографій тощо.

Як зазначає Жушман М. В., що для визнання скріншота доказом достатньо подати до суду для огляду його першоджерело – тобто цифровий пристрій, з екрана якого зроблено знімок. У такому разі застосовуються правила, аналогічні до тих, що діють щодо письмових доказів: до матеріалів справи подаються копії, а оригінали пред'являються суду для огляду [4, с. 116]. Але чи брати такий доказ до уваги вирішує сам суд та сторони процесу.

Традиційно в цивільному процесі електронні докази ототожнюють з електронними документами – електронними образами паперових документів, створеними в електронній формі або їх копіями, засвідченими електронним цифровим підписом (ч. 2 ст. 100 ЦПК України). У цьому контексті скріншот не є типовим електронним доказом, оскільки фактично неможливо надати його копію у звичному розумінні чи належним чином засвідчити електронним підписом.

Отже, у процесуальному розумінні скріншот не можна вважати «ідеальним» доказом, адже він фіксує інформацію лише на конкретний момент часу.

В судовій практиці щодо вирішення спорів у сімейних відносинах електронні докази мають важливе значення. Хмельницький апеляційний суд розглянувши цивільну справу № 684/398/24 за апеляційною скаргою матері на рішення першої інстанції суду про часткове задоволення позову батька та зобов'язання матері забезпечити онлайн спілкування його з їх спільною дитиною у визначений час, залишив таку скаргу без задоволення. Незважаючи на місцезнаходження батька за кордоном, а дитини проживаючої разом з матір'ю – в Україні, беручи до уваги прагнення батька спілкуватися з дитиною, квитанції про сплату ним аліментів та скріншоти листування (додатки за згодою сторін до справи), суд постановив, що рішення першої інстанції є повністю законним та залишив його без змін. [5]

Тобто, навіть будучи на відстані та не маючи змоги особистого спілкування, жоден з батьків не втрачає свого права на спілкування з дитиною, а також і не позбавляється своїх обов'язків.

У зв'язку з введенням воєнного стану на території нашої держави, один з батьків має право вивести дитину за кордон без письмової згоди іншого, але з обов'язковою умовою повідомлення про свої наміри. Тому, постає питання як в такому випадку батьку реалізовувати своє право на спілкування з дитиною, яка знаходиться за кордоном, адже, як вже зазначено, у зв'язку з ситуацією в країні виїзд чоловіків за кордон є обмеженим та не всім доступним. Відповідно до ч. 3 ст. 157 СК України: «Той із батьків, з ким проживає дитина, не має права перешкоджати тому з батьків, хто проживає окремо, спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвитку дитини.» [1]

Однак у випадках коли перешкоджання є присутнім, національні суди не залишають без уваги дану проблему, це можна підтвердити на прикладі рішення Індустріального районного суду м. Дніпра від 28.10.2025 у справі №202/7850/24, яким було зобов'язано матір не створювати перешкоди спілкування батька з сином та на час перебування за кордоном забезпечити спілкування дитини з батьком по відео-зв'язку через будь-який месенджер у зручний для сторін час, за домовленістю, з урахуванням режиму дня дитини. [6]

З урахуванням вище наведеного існує достатньо практики суду щодо визначення способів участі у вихованні дитини одним із батьків та встановлення графіка зустрічей з дитиною, коли її з одним із батьків розділяє кордон. Національні суди вже неодноразово виносили постанови та рішення, зобов'язуючи сторону з якою проживає дитина забезпечити спілкування іншої сторони з дитиною через онлайн-платформи. У сучасному світі цифрові технології все більше впливають на реалізацію особистих немайнових прав. У ситуаціях, коли один із батьків проживає окремо, онлайн-платформи стають важливим інструментом підтримання емоційного зв'язку між дитиною і батьками.

Трапляються випадки, коли зобов'язана сторона, через особисті причини не бажає виконувати рішення суду. Однак це не є підставою для того, щоб інша сторона не мала змоги спілкування з спільною дитиною. Постає питання чи можливо виконати рішення суду на території іншої держави. Міністерство юстиції є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику у сфері організації примусового виконання рішень судів.

Звернення до Міністерства юстиції України або відповідного територіального управління юстиції із заявою про сприяння у поверненні дитини може стати дієвим способом вирішення ситуації, коли один із батьків перешкоджає іншому у спілкуванні з дитиною. Такі органи уповноважені надавати правові консультації, допомогу та підтримку у застосуванні механізмів захисту прав дитини і відновленні контактів між нею та батьками. Для ефективного реагування з боку державних органів важливо надати докази, що підтверджують факти перешкоджання спілкуванню.

Отже, можна підвести підсумок, що в умовах трансформації сімейних правовідносин та активного розвитку цифрових технологій, забезпечення права батьків на спілкування з дитиною набуває нових форм реалізації. Пріоритет найкращих інтересів дитини, закріплений у СК України та ЗУ «Про охорону дитинства», визначає зміст і спрямованість судової практики у спорах щодо участі у вихованні дитини, зокрема й за умов проживання батьків у різних державах. Аналіз положень ЦПК України та судової практики підтвердив, що електронні докази, включаючи скріншоти, все таки відіграють роль у доведенні обставин у сімейних спорах, попри відсутність чіткого нормативного

визначення скріншота як окремого виду доказу. Судова практика демонструє тенденцію до активного використання онлайн-комунікацій як способу реалізації батьківських прав, особливо в умовах воєнного стану та вимушеного перебування дитини за кордоном. Таким чином, цифрові інструменти стають не лише засобом доказування, а й ефективним механізмом забезпечення права дитини на підтримання сталого зв'язку з обома батьками. Подальший розвиток законодавчого регулювання та уніфікація підходів до використання електронних доказів сприятимуть підвищенню ефективності судового захисту сімейних прав і забезпеченню реального дотримання принципу найкращих інтересів дитини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сімейний кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III : станом на 12 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> 2
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 31 груд. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III : станом на 6 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
4. Жушман М. В. Скріншот як доказ в цивільному судочинстві крізь призму правозастосовної та судової практики. *Juridical scientific and electronic journal*. 2023. № 8. С. 114–118. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/24>
5. Постанова Хмельницького апеляційного суду від 29.04.2025 у справі № 684/398/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127114716>
6. Рішення Індустріального районного суду міста Дніпра від 28.10.2025 у справі № 202/7850/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131312194>

Товт Тинде Олександрівна
аспірантка кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

НОРМАТИВНІ ГАРАНТІЇ ЩОДО РОБОЧОГО ЧАСУ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Актуальність дослідження особливостей робочого часу неповнолітніх зумовлюється необхідністю забезпечення належного рівня охорони праці осіб, які не досягли повноліття, з огляду на специфіку їхнього фізичного та психосоціального розвитку. Неповнолітні працівники є особливою категорією учасників трудових правовідносин, що потребує підвищених гарантій правового захисту. Передусім це стосується встановлення скороченої тривалості робочого часу, заборони або обмеження залучення до нічних і надурочних робіт, а також забезпечення можливості поєднання трудової діяльності з процесом навчання.

Законодавством передбачено встановлення скороченої тривалості робочого часу для неповнолітніх працівників. Зокрема, згідно ст. 51 КЗпП України для осіб віком від 16 до 18 років робочий тиждень не може перевищувати 36 годин, а для осіб віком від 15 до 16 років, а також учнів 14-15 років, які працюють під час канікул, – 24 години на тиждень. Якщо ж учні працюють упродовж навчального року у вільний від навчання час, тривалість їхньої роботи не повинна перевищувати половини максимально допустимої норми для відповідної вікової категорії.

Трудове законодавство Словачкої Республіки встановлює мінімальний вік для працевлаштування на рівні 15 років. Особи, які не досягли повноліття, можуть залучатися до виконання легкої праці, зокрема у сферах культури, мистецтва, спорту чи реклами, за умови, що така діяльність не завдає шкоди їхньому здоров'ю, безпеці, розвитку та не перешкоджає навчанню. При цьому обов'язковою є наявність дозволу інспекції праці, погодженого з органом охорони здоров'я. Тривалість робочого часу для неповнолітніх є обмеженою: для осіб віком до 16 років вона не може перевищувати 30 годин на тиждень, а для тих, хто старший 16 років – 37,5 годин, що загалом відповідає підходам, закріпленим в українському законодавстві щодо скороченого робочого часу для цієї категорії працівників. Законодав-

ство Словаччини також забороняє залучення неповнолітніх до надурочних і нічних робіт, допускаючи лише виняток для осіб від 16 років – виконання нічної праці тривалістю не більше однієї години за визначених умов. Крім того, на роботодавця покладається обов'язок забезпечити підвищений рівень захисту, турботи та безпечних умов праці для неповнолітніх працівників [1].

Трудове право Польської Республіки встановлює мінімальний вік для вступу в трудові відносини на рівні 15 років, допускаючи зайнятість підлітків як у межах професійної підготовки, так і при виконанні легкої роботи. Законодавством передбачено обов'язкове проходження медичних оглядів, а також встановлено обмеження щодо тривалості робочого часу: не більше 6 годин на день, із заборонаю надурочних і нічних робіт. Для учнів додатково визначено межу – до 12 годин на тиждень, причому час, витрачений на навчання, включається до робочого [2].

Неповнолітніх заборонено залучати до робіт із підвищеним фізичним навантаженням або шкідливими умовами праці. Виконання діяльності у сфері культури, мистецтва чи реклами можливе лише за наявності згоди законного представника та дозволу інспектора праці. Характерною рисою польського підходу є можливість роботодавця самостійно визначати перелік легких робіт за умови його погодження з лікарем з охорони праці та інспектором праці. Окрім цього, законодавство детально врегульовує питання надання відпусток неповнолітнім і передбачає значні фінансові санкції за порушення їхніх трудових прав та вимог у сфері охорони праці.

Ключовим актом, що визначає тривалість робочого часу, умови праці та відповідні обмеження для неповнолітніх у Чехії, є Трудовий кодекс. З урахуванням змін, що набрали чинності у 2025 році, ним передбачено можливість залучення до сезонної роботи осіб із 14 років. Такі неповнолітні можуть працювати під час основних шкільних канікул, зокрема літніх, але виключно за письмовою згодою одного з батьків або законного представника. Допускається лише виконання легкої праці, яка не шкодить здоров'ю, не перешкоджає навчанню та не впливає негативно на моральний розвиток дитини.

Законодавство встановлює чіткі обмеження. Для осіб до 15 років або тих, хто не завершив обов'язкову освіту, тривалість роботи не може перевищувати 7 годин на день і 35 годин на тиждень; також заборонено працювати у нічний час (з 20:00 до 06:00), а безперервний

щоденний відпочинок має становити щонайменше 14 годин. Для неповнолітніх віком від 15 до 18 років, які вже завершили обов'язкову освіту, встановлено межу 8 годин на день і 40 годин на тиждень, однак із збереженням заборони на нічну та надурочну працю [3]. Важливо, що ці норми застосовуються сукупно: якщо неповнолітній працює за кількома договорами, загальна тривалість робочого часу підсумовується.

У свою чергу, Трудовий кодекс Угорщини (зокрема § 114) передбачає спеціальні правила щодо тривалості роботи та часу відпочинку для осіб до 18 років. Загальна тривалість робочого дня для неповнолітніх не повинна перевищувати 8 годин, тоді як для осіб молодше 16 років (але не молодше 15, наприклад у період канікул) – 6 годин на день. Законодавство також встановлює посилені гарантії безпеки: неповнолітніх не можна залучати до нічних або надурочних робіт, а роботодавець не має права вимагати виконання роботи понад установлені межі без належних правових підстав.

Окрему увагу приділено режиму відпочинку: якщо робочий день перевищує 4,5 години, працівникові надається щонайменше 30 хвилин перерви, а при тривалості понад 6 годин – не менше 45 хвилин. Як і в чеському праві, у разі поєднання кількох місць роботи загальний робочий час підлягає сумарному обліку і не може перевищувати встановлені вікові обмеження. Крім того, закон визначає вимоги до характеру робіт, дозволених для молоді (вони мають бути безпечними та не шкідливими для здоров'я), а також передбачає право неповнолітніх на додаткову оплачувану відпустку [4].

Порівняльний аналіз законодавства Чехії, Угорщини, Словаччини, Польщі та України засвідчує наявність спільного підходу до підвищеного правового захисту неповнолітніх у сфері праці, що виявляється у встановленні вікових обмежень допуску до роботи, скороченій тривалості робочого часу, заборони нічної та надурочної праці, а також вимог щодо безпечних умов праці. Водночас простежуються певні відмінності, наприклад, законодавство Чехії вирізняється більш гнучким регулюванням, допускаючи сезонну зайнятість із 14 років, тоді як у Словаччині, Польщі та Україні мінімальний вік працевлаштування становить 15 років. В усіх досліджених правових системах передбачено сумарний облік робочого часу у разі поєднання кількох трудових договорів, а також додаткові гарантії, пов'язані з охороною здоров'я, правом на відпочинок і можливістю поєднання праці з навчанням, що

загалом відображає європейську тенденцію до пріоритетності інтересів дитини у трудових правовідносинах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Labor Code of Slovak Republic – Slovakia. Collection of Laws. Years 2001–2012. URL: <https://www.employment.gov.sk/files/praca-zamestnanost/vztah-zamestnanca-zamestnavatela/zakonnik-prace/zakonnik-prace-anglicka-verzia-labour-code-full-wording-2012.pdf>
2. The Polish Labour Code of 26 June 1974 / International Labour Organization. URL: https://ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_isn=45181
3. New labour law effective from 1. 6. 2025 (flexinovela). URL: <https://www.hast-ak.com/en/labour-law/new-labour-law-flexinovela/>
4. Labor Code. URL: <https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/89886/HUN-89886.pdf>

Харитонов Євген Олегович

д.ю.н., професор,

член-кореспондент НАПрН України,

завідувач кафедри приватного права Національного університету

«Одеська юридична академія»

Харитонova Олена Іванівна

д.ю.н., професорка, член-кореспондентка НАПрН України,

завідувачка кафедри права інтелектуальної власності

*та патентної юстиції Національного університету «Одеська
юридична академія»*

СІМ'Я ЯК ОСНОВА ДОБРОЧЕСНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

Війна завжди випробовує суспільство на міцність, а право – на здатність зберігати людяність у ситуаціях, для яких воно ніколи не створювалося. У таких умовах особливого значення набуває сім'я – не лише як соціальний інститут, а як моральна, етична й правова основа доброчесності. Саме сім'я стає тим середовищем, де формуються цінності, що дозволяють суспільству вистояти: відповідальність, солідарність, взаємна підтримка, гідність, турбота про слабших. Війна руйнує звичні соціальні зв'язки, але водночас оголює фундаментальні

механізми людського співжиття, серед яких сім'я посідає центральне місце. Право, реагуючи на виклики війни, не лише регулює сімейні відносини, а й підтримує моральний порядок, який сім'я втілює.

У мирний час сімейне право часто сприймається як технічна галузь, що регулює шлюб, батьківство, аліменти, опіку.

У війні воно набуває іншого виміру: стає інструментом захисту людської гідності, стабільності та доброчесності. Війна створює ситуації, у яких сімейні відносини зазнають радикальних трансформацій: мобілізація, розлука, переміщення, загибель, невизначеність, психологічні травми. Але саме в цих умовах сім'я проявляє свою здатність бути джерелом стійкості. Право має не лише фіксувати ці процеси, а й підтримувати їх, забезпечуючи мінімальний рівень правової визначеності та захисту.

Доброчесність у сімейному контексті – це не абстрактна моральна категорія, а практична здатність діяти відповідально, підтримувати інших, зберігати людяність. У війні доброчесність стає не лише індивідуальною рисою, а й соціальною необхідністю. Сім'я є тим середовищем, де доброчесність формується, передається, відтворюється. Вона створює моральний каркас, який дозволяє суспільству не розпастися під тиском страху, втрат і невизначеності. Право, у свою чергу, має підтримувати цю функцію сім'ї, забезпечуючи захист її членів, стабільність правового статусу, доступ до правосуддя, можливість зберігати зв'язки навіть у найскладніших умовах.

Мобілізація, яка стала масовим явищем, не припиняє сімейних прав і обов'язків. Військовослужбовець залишається батьком, чоловіком, сином, членом сім'ї. Тому держава повинна створювати механізми дистанційної участі у вихованні дітей, забезпечувати зв'язок, комунікацію, можливість підтримувати сімейні стосунки. У цьому контексті доброчесність проявляється як здатність держави поважати сімейні зв'язки навіть тоді, коли її власне існування перебуває під загрозою.

Аліментні зобов'язання у війні також набувають нового змісту. З одного боку, мобілізація не звільняє від обов'язку утримувати дитину; з іншого – суди мають враховувати реальні доходи військовослужбовця, ризики для життя, об'єктивну неможливість працювати. Міжнародні стандарти, зокрема Конвенція ООН про права дитини, вимагають, щоб інтереси дитини залишалися пріоритетом, але водночас визнають, що війна створює обставини, які потребують гнучкого підходу.

Таким чином, доброчесність у сфері аліментних зобов'язань полягає не лише у виконанні формальних норм, а у справедливому балансі між інтересами дитини та реальними можливостями батьків. Це баланс, який право має забезпечувати, не допускаючи ні зловживань, ні надмірного тиску на тих, хто виконує свій військовий обов'язок.

Право на шлюб і розірвання шлюбу також не зникає у війні. Дистанційні процедури, спрощені механізми, електронні сервіси – усе це стає необхідним для забезпечення доступу до правосуддя. Водночас війна не може бути автоматичною підставою для розлучення: тривала розлука через службу не свідчить про припинення сімейних відносин. Судова практика підкреслює, що ключовим критерієм є фактичний стан сімейного життя, а не зовнішні обставини. Це також прояв доброчесності: право не повинно руйнувати сім'ю там, де вона зберігається, навіть попри фізичну відстань.

Особливо складним є питання батьківських прав у ситуаціях, коли один із батьків перебуває на фронті. Військова служба не може бути підставою для позбавлення чи обмеження батьківських прав. ЄСПЛ послідовно наголошує, що держава повинна забезпечити баланс між інтересами дитини та об'єктивними обставинами війни. Доброчесність у цьому контексті означає повагу до ролі батька чи матері, які виконують свій обов'язок перед державою, не втрачаючи при цьому свого обов'язку перед сім'єю. Це також означає, що держава має створювати умови для підтримки сімей військовослужбовців, забезпечувати психологічну допомогу, соціальну підтримку, доступ до інформації.

Війна створює нові виклики у сфері опіки та піклування. Діти, розлучені з батьками, діти без супроводу, діти, переміщені за кордон – це реальність, яка потребує негайних правових рішень. Міжнародні стандарти, зокрема Гаазькі конвенції 1980 і 1996 років, вимагають забезпечення найкращих інтересів дитини, захисту від незаконного переміщення, встановлення опіки у найкоротші строки. Україна зобов'язана забезпечити повернення дітей, створення механізмів тимчасової опіки, захист від торгівлі людьми.

У цьому контексті сім'я виступає не лише як приватний інститут, а як елемент національної безпеки: захист дітей – це захист майбутнього. Доброчесність тут проявляється як відповідальність держави перед наступними поколіннями.

Військовослужбовці, які зазнали поранень, травм або загинули, створюють окремий пласт сімейно-правових проблем: встановлення факту смерті, встановлення факту зникнення, спадкування, соціальні гарантії сім'ям загиблих. Міжнародне право, зокрема стаття 2 ЄСПЛ, вимагає ефективного розслідування смерті, доступу родини до інформації, поваги до гідності загиблого. Добročесність у цьому контексті – це не лише юридичний обов'язок держави, а й моральний: забезпечити сім'ї загиблого правду, підтримку, компенсацію, визнання. Це також питання довіри: сім'я, яка втратила близьку людину, має відчувати, що держава не залишила її наодинці з трагедією.

Війна також підвищує ризики домашнього насильства. Стамбульська конвенція та практика ЄСПЛ (наприклад, *Opuz v. Turkey*) вимагають від держави активних дій щодо захисту жертв, навіть у надзвичайних умовах. Військовий статус кривдника не може бути пом'якшувальною обставиною; навпаки, держава має забезпечити особливий контроль і підтримку сімей, які перебувають у зоні ризику.

Добročесність у цьому контексті – це здатність держави захистити слабшого, навіть коли ресурси обмежені. Це також здатність суспільства не толерувати насильство, навіть коли воно виправдовується стресом, травмою чи «військовими обставинами».

Переміщення сімей, статус внутрішньо переміщених осіб, розділення родин між різними юрисдикціями створюють складні правові ситуації. Міжнародні механізми – Гаазька конвенція про викрадення дітей, Конвенція про захист дітей 1996 року, практика ЄСПЛ – забезпечують рамку для вирішення таких спорів. Сім'я в умовах переміщення стає осередком стійкості, а право – інструментом її збереження. Добročесність у цьому контексті – це здатність держави забезпечити захист сімейних зв'язків, навіть коли вони розірвані географічно.

Усі ці аспекти дозволяють сформулювати ключову тезу: сім'я у війні – це не лише приватний простір, а основа добročесності суспільства. Вона забезпечує моральну стійкість, передає цінності, підтримує психологічну рівновагу, формує здатність до солідарності. Право, у свою чергу, має підтримувати сім'ю, захищати її, створювати умови для її функціонування навіть у найскладніших обставинах. У цьому полягає правовий дискурс добročесності: право не лише регулює, а й формує моральний порядок.

Війна оголює фундаментальні цінності. Вона показує, що доброчесність – це не абстракція, а практична здатність діяти відповідально, підтримувати інших, зберігати людяність. Сім'я є тим середовищем, де ці цінності народжуються і передаються. Право – тим механізмом, який дозволяє їм вижити у найважчі часи. Саме тому сім'я в умовах війни стає не лише об'єктом правового захисту, а й основою моральної стійкості держави. І саме тому правовий дискурс доброчесності неможливий без розуміння ролі сім'ї як фундаменту, на якому тримається суспільство, що бореться за своє існування.

Чурсова Таїсія Миколаївна

*Студентка 2 курсу факультету прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н., доцентка Калітенко О. М.*

ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ВІЙНИ

Тяжкі та драматичні періоди соціально-демографічних криз, насамперед війна, докорінно змінюють повсякденне життя населення й суттєво трансформують функціонування соціальних інститутів. Вони формують нові виклики й загрози, змінюють пріоритети суспільного розвитку та спрямовують діяльність інституцій на збереження людського потенціалу і цілісності держави. Сім'я як базова основа суспільного устрою особливо гостро реагує на воєнні потрясіння та їх руйнівні наслідки. Водночас саме вона забезпечує безперервність відтворення населення й підтримку життєздатності соціуму в умовах кризи.

До початку повномасштабної війни трансформація сім'ї в Україні відбувалася відповідно до загальноєвропейських тенденцій. Урізноманітнення форм шлюбу та партнерства, підвищення віку одруження і народження дітей, зростання частки позашлюбних народжень поєднувалися зі збереженням достатньо високого рівня шлюбності та традиційної міжпоколінної підтримки. Поряд із переважанням нуклеарних сімей поширювалися однобатьківські, прийомні, транснаціональні родини, а також союзи без офіційної реєстрації.

Попри це, протягом останніх десятиліть українські родини стикалися з низкою системних труднощів: нестійкістю шлюбних відносин,

високим рівнем розлучень, домінуванням однодітних сімей, випадками невиконання батьківських обов'язків і, як наслідок, соціальним сирітством, а також нерозв'язаними питаннями гендерної рівності.

Повномасштабне вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року різко змінило природний розвиток сімейних процесів, посилило вже наявні проблеми та спричинило нові ризики. Значні людські втрати, масштабне внутрішнє переміщення й еміграція негативно вплинули на демографічну та соціально-економічну структуру суспільства. У таких умовах особливого значення набуває осмислення ролі сім'ї як ключового соціального інституту та визначення її функцій у подоланні наслідків війни.

Сім'йні правовідносини ґрунтуються на емоційній близькості, взаємній довірі, любові та відповідальності, пріоритеті інтересів дитини. Водночас конфлікти, пов'язані з розірванням шлюбу, визначенням місця проживання чи утримання дітей, зазвичай супроводжуються гострими психологічними переживаннями, протистоянням і ризиком руйнування батьківсько-дитячих зв'язків [1]. Законодавство України покладає на державу обов'язок забезпечувати охорону сім'ї, материнства, батьківства та дитинства і створювати умови для їх зміцнення.

Війна спричинила як хвилю поспішних шлюбів, так і зростання кількості розлучень, роз'єднання родин і вимушену розлуку батьків із дітьми. Судова практика також зазнала впливу нових обставин, пов'язаних із переміщенням сімей за кордон. Зокрема, Верховний Суд наголошував, що тимчасовий виїзд дитини за межі України у зв'язку з воєнною агресією не змінює автоматично юрисдикцію українських судів у спорах щодо визначення місця її проживання. Водночас у разі наявності рішення про повернення дитини за міжнародними конвенціями та відсутності відповідних дозволів компетентних органів іноземної держави національні суди можуть бути позбавлені юрисдикції розглядати такі спори.

У період війни сім'я стає ключовим механізмом збереження людського потенціалу. Виконання її традиційних функцій – народження й виховання дітей, турбота про літніх осіб і людей з інвалідністю – суттєво ускладнюється, однак захисна й підтримуюча роль родини посилюється. Взаємодопомога, матеріальна підтримка, солідарність поколінь формують основу виживання населення. При цьому різноманіття сучасних форм сімейного життя не перешкоджає реалізації цих функцій.

Сімейна згуртованість нерідко трансформується у ширшу суспільну солідарність, що охоплює всю націю. Саме вона може стати фундаментом післявоєнного відновлення держави. Разом із тим війна загострила проблеми бідності, соціального сирітства, нестабільності шлюбів, порушила статеву-вікову структуру населення, збільшила кількість вдів і вдівців, однобатьківських родин, дітей, які втратили батьків, та самотніх людей похилого віку. Чимало сімей залишилися без житла й засобів до існування, пережили травматичний досвід втрат і небезпеки.

Відповідно до ч. 3 ст. 51 Конституції України, ч. 1 ст. 5 Сімейного кодексу України, держава бере на себе обов'язок щодо охорони дитинства, материнства, батьківства та сім'ї, а також створення умов для їх зміцнення.

На жаль, повномасштабне вторгнення РФ спричинило хвилю як масових шлюбів, так і масових розлучень подружжя, роз'єднання сімей, відчуження дітей.

Так, в ухвалі Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 12 червня 2023 року у справі № 359/2356/21 [2] зазначено, що через збройну агресію російської федерації проти України мати разом із дитиною залишили територію України та переїхали до Ірландії, де проживають і надалі. Відмовляючи у відкритті касаційного провадження, суд касаційної інстанції підтримав позицію апеляційного суду про те, що на момент відкриття провадження постійним місцем проживання дитини була Україна, а отже, саме український суд має повноваження розглядати спір щодо визначення її місця проживання.

Крім того, Верховний Суд погодився з висновком апеляційної інстанції про те, що статті 6 і 7 Гаазької конвенції 1996 року передбачають окремі винятки з правил юрисдикції. Зокрема, стаття 7 регулює питання компетенції у випадках незаконного переміщення або утримання дитини. У цій справі такі обставини встановлені не були, оскільки виїзд матері з дитиною за кордон відбувся у зв'язку з воєнними діями, а не внаслідок протиправної поведінки.

Відтак апеляційний суд обґрунтовано скасував рішення суду першої інстанції про закриття провадження та направив справу для продовження розгляду. Суд зазначив, що положення Гаазької конвенції спрямовані передусім на забезпечення негайного повернення незаконно переміщеної або утримуваної дитини і не регулюють питання

визначення її постійного місця проживання чи здійснення опіки. При цьому зміна країни проживання дитини – як тимчасова, так і постійна – можлива лише за згодою обох батьків, якщо жоден із них не позбавлений батьківських прав.

У постанові Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 18 вересня 2023 року у справі № 545/2247/18 [3] наголошено, що якщо існує судове рішення про повернення дитини відповідно до Гаазької конвенції 1980 року, яке набрало законної сили, але не виконане, і водночас відсутня згода компетентного органу держави, до якої має бути повернена дитина (згідно з Гаазькою конвенцією 1996 року), на здійснення юрисдикції українськими судами, то спір щодо визначення місця проживання дитини не підлягає розгляду судами України. У разі встановлення таких обставин під час розгляду цивільної справи провадження підлягає закриттю на підставі пункту 1 частини 1 статті 255 ЦПК України.

Отож, оскільки сім'я впливає на всі ключові соціально-економічні процеси, її всебічна підтримка є необхідною умовою стабільності та розвитку держави. Вирішальне значення для нормалізації життя родин має безпекова складова – припинення бойових дій або суттєве покращення ситуації в регіонах, віддалених від фронту. Не менш важливим є розв'язання житлових проблем тих сімей, чиє житло зруйноване або пошкоджене. Для багатьох українців наявність дому є визначальним чинником повернення. Вагомим стимулом до репатріації також залишаються міцні родинні зв'язки – як між подружжям, так і між батьками й дорослими дітьми, братами та сестрами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пінчук І. Я. Психосоціальні фактори та їх вплив на психічне здоров'я населення України: нові виклики та шляхи їх розв'язання. Круглий стіл «Внутрішні переселенці в Україні: півроку поневірянь та надії». URL: <http://www.idss.org.ua/stil.html>
2. Ухвала КЦС ВС від 12 червня 2023 року у справі № 359/2356/21. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=111647645&red=1000032d33839ae7133acfb8a87bcc5fa1d8f&d=5>
3. Постанова ОП КЦС ВС від 18 вересня 2023 року у справі № 545/2247/18. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1493261/>

Шамота Олександр Володимирович

*доктор філософії, асистент кафедри приватного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА РЕАЛІЗАЦІЮ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ: ШЛЮБ, БАТЬКІВСТВО, ОПІКА, АЛІМЕНТИ

Воєнний стан, введений в Україні у зв'язку з повномасштабною збройною агресією РФ, став визначальним чинником, що глибоко трансформує всі сфери суспільного життя, включаючи приватно-сімейну сферу. Сімейні правовідносини, які в мирний час регулюються на засадах рівності, добровільності та дотримання інтересів дитини, в умовах війни опиняються під тиском безпрецедентних викликів. Ці виклики зачіпають основні інститути сімейного права: укладення та припинення шлюбу, реалізацію батьківських прав і обов'язків, встановлення опіки та піклування, а також виконання аліментних зобов'язань. Дотримання принципу гендерної рівності, який є однією з основ сімейного законодавства України та передбачає рівний правовий статус жінок і чоловіків у сімейних відносинах, в умовах воєнних дій суттєво ускладнюється. Воєнний стан не тільки активізує існуючі проблеми, такі як гендерні стереотипи або нерівність у розподілі сімейних обов'язків, але й породжує нові, спричинені безпосередньо гуманітарною кризою, масовими переміщеннями населення, руйнуваннями інфраструктури та обмеженням доступу до правосуддя.

Одним із найбільш уразливих аспектів у цій ситуації є реалізація батьківських прав. Згідно із сімейним законодавством України, батьки мають рівні права та обов'язки щодо дитини незалежно від того, чи перебувають вони у шлюбі. Ключовим принципом є здійснення батьківських прав виключно в інтересах дитини, що є одночасно обов'язком кожного з батьків. Однак воєнні умови – тимчасова окупація частини територій, висока мобільність населення, мобілізація – часто призводять до фізичного розділення батьків і дітей. Це робить практично неможливим рівну участь обох батьків у житті дитини, особливо якщо один з них перебуває на тимчасово окупованій території, в зоні активних бойових дій або був мобілізований. Доступ до зв'язку та інформаційних джерел на таких територіях різко обмежений, що унеможливує належне спілкування з дитиною, участь у прийнятті важливих рішень щодо її здоров'я, освіти чи виховання.

Таким чином, правовий принцип рівності батьківських прав наштовхується на суворі реалії, що можуть призвести до його фактичного порушення, навіть за відсутності злого умислу з боку батьків.

Інститут опіки та піклування в умовах воєнного стану також знає серйозних випробувань. Масове внутрішнє переміщення, трагічні випадки загибелі або зникнення батьків різко збільшують кількість дітей, які потребують влаштування та захисту. Стандартні процедури встановлення опіки, що передбачають збір документів, оцінку житлових та матеріальних умов потенційного опікуна, проведення судових засідань, стають надзвичайно ускладненими. Особливо це стосується дітей з тимчасово окупованих територій, звідки неможливо отримати достовірну інформацію про їхній статус чи місце перебування. Дотримання найкращих інтересів дитини, що є верховним принципом у таких питаннях, часто вимагає оперативних, а інколи й нестандартних рішень від органів опіки та судів, які мусять балансувати між формальними процедурами та необхідністю негайного забезпечення безпеки та захисту дитини. Водночас відсутність єдиної інформаційної бази даних щодо таких дітей створює ризик їх втрати для системи соціального захисту.

Сфера аліментних зобов'язань в умовах воєнного стану також знає значного тиску. Фінансова стабільність сімей, особливо тих, де один з батьків є платником аліментів, різко погіршилася через втрату роботи, руйнування бізнесу, неможливість вести господарську діяльність або через мобілізацію. Майнові відносини в сім'ї, як зазначається в дослідженні, ґрунтуються на юридичній та гендерній рівності і включають відносини щодо взаємного матеріального забезпечення. Однак платник аліментів, який втратив дохід або вимушено переїхав, може фізично не мати можливості належним чином виконувати свої зобов'язання. З іншого боку, одержувач аліментів (часто це мати дитини) також може опинитися в скрутному матеріальному стані, потребуючи підвищених витрат на дитину в умовах війни. Стандартні механізми стягнення аліментів через виконавчу службу часто неефективні, якщо платник знаходиться в зоні активних дій або на тимчасово окупованій території. Це створює гостру необхідність у врегулюванні таких питань шляхом гнучких механізмів, наприклад, тимчасового перегляду розміру аліментів через суд з урахуванням змінених обставин, щоб зберегти баланс між інтересами дитини та реальними можливостями платника.

Доступ до реалізації шлюбних прав – як на укладення, так і на розірвання шлюбу – в умовах воєнного стану суттєво обмежений. Державна реєстрація актів цивільного стану часто неможлива в зонах бойових дій або на окупованих територіях через закриття або руйнування відділень РАЦСу, відсутність співробітників. Це означає, що пари не можуть офіційно узаконити свої стосунки, а подружжя – розлучитися. Принцип гендерної рівності подружжя, який поширюється на права під час припинення шлюбу, фактично не може бути реалізований, якщо одна зі сторін фізично не має доступу до відповідних інституцій. Крім того, війна різко збільшила кількість випадків, коли один із подружжя може бути визнаний безвісно відсутнім або загиним, що запускає особливі процедури, які також ускладнені через брак інформації з місць проведення бойових дій. Це тривале невизначене становище може блокувати отримання соціальних виплат, право на спадкування або можливість укласти новий шлюб для того подружжя, що залишилося.

Особливої уваги потребує питання підвищеної вразливості жінок та поглиблення гендерної нерівності в умовах війни. Як зазначається в дослідженні, ситуація щодо забезпечення безпеки жінок на тимчасово окупованих територіях та в зонах бойових дій ускладнена відсутністю належного доступу до зв'язку та інформаційних джерел. Це унеможливорює своєчасне повідомлення про правопорушення, пов'язані з гендерним насильством, а отже, і вжиття заходів щодо їх припинення та захисту постраждалих. Жінки, які зазнали домашнього насильства, часто не мають можливості безпечно покинути домівку, звернутися до правоохоронних органів або до суду з позовом про розлучення та захист. Вони можуть бути фінансово залежними від агресора, особливо якщо самі залишилися без доходу через війну. Таким чином, воєнний стан створює середовище, де гендерно зумовлене насильство може загострюватися, а механізми захисту – працювати з перебоями, що прямо суперечить принципам гендерної рівності та захисту прав людини в сімейних відносинах.

Усвідомлення цих викликів вимагає комплексної адаптації сімейного законодавства та правозастосовної практики до умов воєнного стану. Необхідно розвивати гнучкі процедурні механізми, які дозволили б вирішувати питання опіки, аліментів, розлучення з урахуванням кризових обставин, наприклад, через дистанційне участь у судових засіданнях, спрощені процедури для внутрішньо переміщених

осіб, створення єдиного реєстру дітей, що потребують влаштування. Критично важливим є посилення заходів щодо запобігання та боротьби з гендерно зумовленим насильством у воєнний час, включаючи створення безпечних каналів доповідання та евакуації постраждалих. Підвищення правової обізнаності серед населення щодо можливостей захисту своїх прав в умовах війни також є невід’ємною частиною цієї роботи. Лише системний підхід, що поєднує законодавчі зміни, оперативну роботу правозастосовних органів та підвищення соціальної сприйнятливості, дозволить мінімізувати вплив воєнного стану на реалізацію сімейних прав та запобігти довгостроковому закріпленню гендерної нерівності, забезпечивши захист найуразливіших членів сім’ї – дітей та жінок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: zakon.rada.gov.ua
2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): Міжнародний документ від 11.05.2011 р. (ратифіковано Законом № 2319-IX від 20.06.2022). *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 34. Ст. 115.
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: zakon.rada.gov.ua
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII.
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Шарко Світлана Василівна

*студентка 2-го курсу факультету прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»*

*Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, професорка кафедри
приватного права Калітенко О. М.*

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ПРО АЛІМЕНТИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ

Цифровізація суспільних відносин зумовила зміни у системі доказування в цивільному процесі України: електронна комунікація та документообіг стали повноцінною частиною доказової бази, що особливо важливо у сімейних спорах. У справах про стягнення аліментів і визначення місця проживання дитини електронні докази є допустимими, оскільки ЦПК України визнає їх окремим видом доказів. Водночас їхня допустимість залежить від можливості належної ідентифікації учасників листування та достовірної фіксації змісту інформації, що потребує чітких підходів у судовій практиці.

Відповідно до статті 76 ЦПК України доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються письмовими, речовими і електронними доказами, висновками експертів, показаннями свідків [1]. У ч. 2 ст. 77 ЦПК України визначається, що предметом доказування є обставини, що підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню під час ухвалення судового рішення [1]. Аналогічне визначення міститься у п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 2 «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції». Зокрема, там зазначено, що під час судового розгляду предметом доказування є факти, які обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше юридичне значення для вирішення справи і підлягають встановленню під час ухвалення рішення [2]. Стаття 77 ЦПК України обмежує коло доказів тими, що стосуються предмета доказування, водночас відсутність вичерпного переліку засобів доказування дозволяє судам приймати електронні докази [1]. Відповідно до ст. 100 ЦПК України,

електронними доказами є інформація в цифровій формі, що містить дані про обставини справи та зберігається на портативних пристроях, серверах чи в системах резервного копіювання [1]. Процесуальне законодавство регламентує порядок подання таких доказів, надаючи суду право витребувати оригінал у разі сумнівів щодо відповідності копії. Ключовими ознаками електронних доказів є їхня нематеріальна природа, необхідність використання технічних засобів для відтворення та можливість копіювання на різні носії без втрати змістовної сутності [3, с. 28].

У постанові Верховного Суду № 910/5408/21 від 03.08.2022 року, ВС вказав положення Керівництва «Електронні докази в цивільному та адміністративному процесі», схваленому Комітетом міністрів Ради Європи 30.01.2019, де акцентовано, що електронні докази можуть набувати форми текстових даних, відеоматеріалів, фотозображень або аудіозаписів[4]. Електронні повідомлення (електронна пошта) є типовим різновидом електронних доказів, оскільки формуються цифровими пристроями та містить необхідні метадані. Згідно з засадами Керівництва, суди не мають права відмовляти у прийнятті доказів лише через їхню електронну форму. Важливо, що відсутність вдосконаленого, кваліфікованого електронного підпису сама по собі не є підставою для заперечення юридичної сили таких даних, що значно розширює можливості доказування у цивільному процесі[3, с.28]. Верховний Суд у постанові № 910/5408/21 від 03.08.2022 звертає увагу на презумпцію цілісності (достовірності) електронних доказів, що означає, що доказ вважається цілісним (достовірним), поки інша сторона цього не спростує[4]. У разі оспорування електронних доказів сторона, яка їх подає, може бути зобов'язана підтвердити їхню автентичність, зокрема шляхом надання метаданих або ініціювання витребування додаткової інформації від третіх осіб у процесуальному порядку. Достовірність електронних доказів може підтверджуватися будь-якими належними способами, у тому числі із застосуванням кваліфікованого електронного підпису чи інших засобів ідентифікації та забезпечення цілісності даних. Оцінюючи електронні докази, Верховний Суд застосовує принцип самоідентифікації автора, за яким особа, що користується певним обліковим записом, презюмується автором надісланих повідомлень до моменту спростування цього. Також у практиці використовується доктрина «листа у відповідь»: якщо доведено факт надсилання повідомлення конкрет-

ній особі, отримана від неї відповідь вважається автентичною та не потребує додаткового підтвердження справжності[5,с.55].

За положеннями частини першої статті 161 Сімейного кодексу України, якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них проживатиме малолітня дитина, спір між ними може вирішуватися органом опіки та піклування або судом[6]. У постанові від 30 жовтня 2019 року у справі № 352/2324/17 Верховний Суд наголосив, що під час вирішення питання про визначення місця проживання дитини суди повинні брати до уваги об'єктивні та наявні у матеріалах справи докази. Зокрема, мають оцінюватися результати обстеження умов проживання, характеристики психоемоційного стану дитини, ставлення та поведінка батьків щодо дитини, а також висновок органу опіки та піклування[7]. Верховний Суд у постанові від 04 серпня 2021 року у справі № 654/4307/19 зазначив, що для визначення найкращих інтересів дитини суд враховує базові елементи: погляди та індивідуальність дитини, стабільність сімейного оточення, її вразливий стан, а також права на безпеку, здоров'я та освіту. Крім того, оцінці підлягають: здатність батьків до особистого піклування, характер їхніх минулих стосунків із дитиною, бажання батьків та прагнення самої дитини до збереження звичного соціального середовища [8]. Електронні докази (месенджери, відеозаписи) є критично важливими для фіксації думки дитини (ст. 171 СК України), що може бути висловлена як особисто, так і зафіксована у письмових доказах, електронних доказах, висновках психологічної експертизи, показаннях самої дитини, присутньої в залі судового засідання або з використанням режиму відеоконференції[6]. Такий підхід забезпечує реалізацію принципу дитиноцентризму, дозволяючи суду отримати об'єктивну картину сімейних відносин та мінімізувати маніпуляції батьків. Процесуальний алгоритм вирішення таких спорів передбачає спочатку об'єктивну оцінку потреб дитини, і лише на цій основі – реалізацію батьківських прав. При цьому, варто сказати, що факт запровадження на території України воєнного стану не є достатньою підставою для визначення місця проживання дитини з одним із батьків, зокрема з тим, який проживає за межами України.

У справах про стягнення аліментів (ст. 180–184 СК України) та додаткових витрат (ст. 185 СК України) електронні докази є ключовим інструментом верифікації реального майнового стану сторін. Відповідно до ст. 182 СК України, суд враховує не лише офіційні

доходи, а й фактичні витрати платника; якщо останні перевищують заробіток, а джерело коштів не доведено, суд не обмежується розміром офіційного доходу (ч. 3 ст. 182 СК) [6]. У цьому контексті цифрова активність набуває статусу пріоритетного засобу доказування. Згідно зі сталою практикою Верховного Суду (зокрема, у справі № 905/2319/17), листування у Viber, Skype та інших месенджерах визнається належним електронним доказом [9]. Така комунікація часто містить дані про визнання боргу або згоду на фінансування додаткових витрат. Крім того, фотофіксація банківських транзакцій у застосунках або скриншоти повідомлень про перекази є прямими доказами надання чи ухилення від утримання дитини. Можливість використання скриншотів прямо впливає зі ст. 76, 100 ЦПК України. Проте їх процесуальна цінність залежить від ідентифікації суб'єктів: знімок екрана має містити реквізити, що ідентифікують відправника та отримувача. Наявність такого листування дозволяє суду верифікувати волевиявлення особи, а системний аналіз змісту скриншотів у сукупності з іншими матеріалами справи виявляє суперечності між офіційними доходами платника та його реальною фінансовою поведінкою.

Отже, електронні докази є невід'ємним елементом сучасного цивільного процесу в Україні. У сімейних спорах вони дозволяють встановити реальний характер взаємин між батьками та об'єктивні обставини їх участі у житті дитини. ЦПК України визнає цифрові дані самостійним видом доказів, а практика Верховного Суду підтверджує їх допустимість за умови дотримання критеріїв достовірності, автентичності, цілісності та законності отримання. Належним чином оформлені електронні докази суттєво посилюють процесуальну позицію сторін та сприяють ухваленню рішень, що максимально відповідають інтересам дитини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-41, 42. Ст. 76,77,100.
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09#Text>
3. Рязанцев Є. В. Нормативно-правове регулювання електронних доказів у цивільному судочинстві. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2024. Том 35 (74). № 2. С. 26–32.

4. Постанова Верховного Суду від 3 серпня 2022 року у справі № 910/5408/21 про стягнення. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106078971>

5. Токарчук, Л. М. (2023). Судові докази та їх форма в цивільному процесі України: перспективи змін у конструкції. Київський часопис права, (4), 50–58. URL: <https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/213/199>

6. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 21–22. ст. 161, 171, 180–185.

7. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 30.10.2019 року у справі № 352/2324/17 URL: <https://zakononline.com.ua/courtdecisions/show/86105207>

8. Постанова КЦС ВС від 4 серпня 2021 року у справі № 654/4307/19 URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/98911478>

9. Постанова Верховного Суду від 17.04.2020 у справі 905/2319/17 URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/88842957>

Лисенко Єлизавета Олегівна

*студентка 2 курсу факультету прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка Калітенко О. М.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ РОДИНИ ВІД ВОРОЖИХ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Сучасна парадигма збройних конфліктів характеризується перенесенням значної частини бойових дій з конвенційного театру у когнітивну та інформаційну площини. Гібридна агресія російської федерації проти України супроводжується безпрецедентним за масштабами застосуванням інформаційно-психологічних спеціальних операцій (ІПСО). Традиційно вважається, що головною мішенню таких операцій є державні інституції, військово-політичне керівництво або військовослужбовці. Проте глибинний аналіз деструктивних інформаційних потоків дозволяє констатувати, що кінцевим реципієнтом та найбільш вразливим

елементом у цій системі виступає родина як базовий осередок суспільства.

Сім'я формує первинне середовище, де відбувається обговорення суспільно-політичних процесів, кристалізуються світоглядні установки та ухвалюються життєво важливі рішення. Саме тому порушення когнітивної безпеки на мікрорівні – у межах окремої родини – неминуче призводить до дестабілізації макросоціальних процесів. В умовах перманентного стресу, спричиненого збройною агресією, поведінкові моделі громадян зазнають суттєвих трансформацій, зокрема спостерігається підвищена емоційна лабільність та схильність до некритичного споживання інформації, що вимагає розробки новітніх підходів до формування інформаційної стійкості [1, с. 190].

Специфіка ворожих ПСГО, спрямованих на сімейний інститут, полягає в експлуатації базових людських потреб – безпеки, збереження життя, фінансової стабільності. Агресор цілеспрямовано конструює наративи, що стосуються найбільш чутливих тем: процесів мобілізації, енергетичної безпеки (відключень електроенергії), соціального забезпечення, ймовірних екологічних чи техногенних катастроф. Мета таких деструктивних інтервенцій – посіяти паніку, спровокувати внутрішньосімейні конфлікти, розірвати соціальні зв'язки та сформувати тотальну недовіру до державних органів.

Аналіз механіки поширення дезінформації свідчить про те, що найбільш ефективним каналом ретрансляції фейків стали закриті мікрогрупи, зокрема родинні чати у популярних месенджерах. У таких комунікативних середовищах рівень критичного мислення традиційно знижується. Це пояснюється психологічним феноменом екстраполяції міжособистісної довіри на інформацію, яку поширює близька людина. Родичі, які пересилають маніпулятивні повідомлення, найчастіше керуються найкращими намірами – попередити про небезпеку, однак де-факто стають мимовільними агентами поширення ворожої пропаганди [2].

З огляду на це, забезпечення інформаційної безпеки родини потребує комплексного, багаторівневого підходу, який інтегрує інструменти психологічної підтримки, медіаграмотності, кібергігієни та правового регулювання.

Першочерговим завданням є подолання комунікативного розриву між поколіннями. Старше покоління, чий період соціалізації припав на доцифрову епоху, об'єктивно позбавлене імунітету до сучасних

маніпулятивних технологій. Пряма конфронтація чи безапеляційна критика з боку молодших членів сім'ї при спростуванні фейків часто призводить до зворотного ефекту – замикання та агресії. Відповідно, ефективна протидія маніпуляціям передбачає побудову довірливої внутрішньосімейної комунікації, де особлива увага приділяється емпатійному, поступовому поясненню механізмів верифікації даних старшим родичам з урахуванням їхніх психологічних особливостей [3, с. 45].

Другим рівнем захисту є імплементація у повсякденну сімейну практику базових алгоритмів фактчекінгу. Доцільним вбачається формування своєрідного негласного «сімейного кодексу» споживання інформації. Застосування чітких маркерів для перевірки новин перед їхнім поширенням (пошук першоджерела, критична оцінка надмірного емоційного забарвлення заголовку, перевірка інформації в офіційних реєстрах чи авторитетних медіа) дозволяє мінімізувати ризики інформаційного інфікування [4]. Формування звички ставити під сумнів анонімні повідомлення у месенджерах є базовою вимогою сьогодення.

Третій рівень – технологічний. Цифровізація суспільних відносин вимагає від кожної родини розуміння протоколів безпеки у кіберпросторі. Опанування основ кібербезпеки всіма членами сім'ї, що включає використання складних унікальних паролів, налаштування двофакторної автентифікації на всіх пристроях, захист домашніх Wi-Fi мереж та вміння розпізнавати фішингові посилання, є превентивним заходом проти крадіжки цифрової ідентичності. Втрата контролю над персональними даними членів родини може бути використана ворогом для таргетованого психологічного тиску чи фінансового шантажу [5].

На макрорівні зусилля окремих родин підкріплюються державною політикою, спрямованою на детоксикацію національного інформаційно-культурного простору. Послідовні кроки державних інституцій щодо актуалізації бібліотечних фондів, вилучення пропагандистської літератури та захисту культурного поля від російських імперських наративів створюють безпечне зовнішнє середовище для розвитку інституту сім'ї [6].

У теоретико-правовому аспекті варто наголосити, що захист від деструктивного інформаційного впливу слід розглядати крізь призму забезпечення особистих немайнових прав фізичної особи.

Право на достовірну інформацію, право на таємницю листування та повагу до приватного і сімейного життя набувають нового змісту в епоху цифрової трансформації правовідносин. Прогалини у правовому регулюванні діяльності анонімних каналів поширення інформації переносять основний тягар відповідальності за інформаційну гігієну безпосередньо на громадян. Це вимагає від правничої науки пошуку нових балансів між свободою слова та національною безпекою.

Отже, в умовах гібридної війни формування когнітивної резистентності всередині родини переростає з категорії особистої відповідальності у площину стратегічної національної безпеки. Сім'я виступає першим і найважливішим бастионом у боротьбі за свідомість громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вовк С. О. Інформаційна гігієна: поведінкові моделі громадян України під час війни. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. Вип. 50. С. 189-193. URL: https://apfs.nuoua.od.ua/archive/50_2024/33.pdf.
2. Мороз О. Боротьба за правду. Як мій дядько переміг брехню. Yakaboo Publishing, 2020. 160 с.
3. 9 правил достовірної інформації для виборця: перевірте себе перед тим, як поширити новину. *Інститут масової інформації : вебсайт*. URL: <https://imi.org.ua/advice/9-pravyl-dostovirnoi-informatsii-dlia-vybortsia-perevirte-sebe-pered-tym-iak-poshyryty-novynu-i2390>.
4. Інформаційна безпека : онлайн-курс. *Prometheus : вебсайт*. URL: <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/infosecurity/>
5. Рекомендації Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України. 2023. URL: https://mcs.gov.ua/wp-content/uploads/2023/06/rekomendacii_29.06.pdf
6. StopFake : головна сторінка проекту з викриття неправдивої інформації. URL: <https://www.stopfake.org/uk/>

Максименко Олександра Олександрівна
*Студентка 2 курсу факультету прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н. доцентка Калітенко О. М*

ТАЄМНИЦЯ УСИНОВЛЕННЯ ТА ПРАВО ДИТИНИ НА ІНФОРМАЦІЮ ПРО ЇЇ ПОХОДЖЕННЯ

На сучасному етапі розвитку сімейного законодавства особливої актуальності набуває проблема співвідношення права на збереження таємниці усиновлення та права дитини на отримання інформації про власне біологічне походження. Зазначене питання є складним з огляду на необхідність одночасного забезпечення стабільності сімейних правовідносин після усиновлення та реалізації права дитини на збереження своєї особистої ідентичності.

Національна модель правового регулювання усиновлення ґрунтується на принципі повного прийняття дитини до сім'ї усиновлювачів, що передбачає виникнення між ними правового зв'язку, аналогічного біологічному походженню. У зв'язку з цим законодавством встановлено гарантії конфіденційності інформації щодо процедури усиновлення як складової права на недоторканність приватного та сімейного життя [1].

Водночас міжнародні стандарти у сфері захисту прав дитини визнають її право знати своїх батьків і, наскільки це можливо, отримувати інформацію про своє походження, що є важливим елементом формування особистості та індивідуальності [2].

Таким чином, у сфері усиновлення виникає необхідність досягнення балансу між забезпеченням таємниці усиновлення та реалізацією права усиновленої особи на доступ до інформації про її походження, що й зумовлює актуальність дослідження цієї проблематики.

Правове регулювання відносин усиновлення спрямоване на створення належних умов для стабільного сімейного виховання дитини. З цією метою законодавством, а саме ст. 226 СК України, гарантується право на нерозголошення факту усиновлення як усиновлювачам, так і самій дитині [1].

Разом із тим право особи на інформацію про своє біологічне походження визнається складовою її права на особисте життя та ідентичність. Обмеження доступу до таких відомостей може впливати на процес самоідентифікації особи та її психоемоційний розвиток.

Отже, у сфері усиновлення має місце зіткнення таких правових принципів: забезпечення конфіденційності усиновлення; збереження особистої ідентичності дитини; забезпечення найкращих інтересів дитини [2].

Відповідно до чинного законодавства, режим таємниці усиновлення поширюється не лише на сам факт встановлення усиновлення, але й на всі стадії відповідної процедури. Конфіденційною визнається інформація щодо перебування осіб на обліку кандидатів в усиновлювачі, процесу пошуку дитини, подання заяви до суду, її розгляду та ухвалення рішення про усиновлення. Особи, яким у зв'язку з виконанням службових або професійних обов'язків стала відома інформація про усиновлення, зобов'язані утримуватися від її розголошення незалежно від того, чи є факт усиновлення таємницею для самої дитини. Такий обов'язок покладається, зокрема, на працівників органів опіки та піклування, судових органів, медичних установ та інших суб'єктів. Право на збереження таємниці усиновлення належить також і самій дитині [1]. Законодавство допускає можливість нерозголошення інформації про її усиновлення навіть від неї самої до досягнення визначеного віку. Лише після досягнення чотирнадцяти років усиновлена особа набуває право на отримання відомостей щодо факту свого усиновлення.

У разі усиновлення малолітньої дитини, яка не досягла семирічного віку, на посадових осіб покладається обов'язок забезпечити нерозголошення інформації про усиновлення також і від самої дитини під час з'ясування її згоди на відповідну процедуру, зазначається у ст. 227 СК України.

Усиновлювач має право приховувати факт усиновлення від дитини, якщо його розкриття може завдати шкоди її інтересам, а також вимагати нерозголошення такої інформації іншими особами як у період неповноліття дитини, так і після досягнення нею повноліття [1].

Таким чином, законодавством передбачено дві форми забезпечення таємниці усиновлення: нерозголошення інформації від самої усиновленої особи; нерозголошення відомостей від третіх осіб.

Національне законодавство передбачає можливість отримання усиновленою особою інформації щодо факту її усиновлення після досягнення нею чотирнадцятирічного віку. Реалізація такого права здійснюється у порядку, встановленому законом, із урахуванням

необхідності забезпечення прав та законних інтересів інших осіб, зокрема усиновлювачів.

Важливим механізмом забезпечення конфіденційності усиновлення є можливість зміни персональних даних дитини після набрання чинності рішенням суду про усиновлення. Законодавством передбачено право усиновлювача бути записаним у Книзі реєстрації народжень як матір або батько дитини на підставі судового рішення.

У виняткових випадках суд може прийняти рішення про зміну відомостей щодо дати або місця народження дитини, якщо це обумовлено необхідністю забезпечення її інтересів. Допустиме коригування дати народження не може перевищувати шести місяців[1].

На підставі судового рішення орган державної реєстрації актів цивільного стану вносить відповідні зміни до актового запису про народження та видає нове свідоцтво про народження, тоді як попередній документ підлягає анулюванню.

З метою збереження конфіденційності усиновлення допускається також зміна прізвища, імені та по батькові усиновленої дитини. Такі зміни здійснюються за заявою усиновлювачів, а у випадку досягнення дитиною семирічного віку – за її згодою, якщо інше не обумовлено фактом проживання дитини в сім'ї усиновлювачів та сприйняттям їх як своїх батьків. Особливості забезпечення таємниці усиновлення виникають і у випадках міжнародного усиновлення. Так, якщо усиновлювач є громадянином держави, у якій законодавством не передбачено режиму таємниці усиновлення, або між такою державою та Україною відсутній договір про правову допомогу, усиновлення дитини – громадянина України – може не визнаватися таємним [1].

Водночас інформація щодо усиновлення може бути надана без згоди усиновлювача у випадках, коли вона необхідна суду або правоохоронним органам у межах розгляду цивільної чи кримінальної.

Таємниця усиновлення перебуває під охороною закону, а її незаконне розголошення тягне за собою юридичну відповідальність. Зокрема, поширення відомостей про усиновлення всупереч волі усиновлювача може бути підставою для застосування кримінально-правових санкцій.

Повне приховування інформації про походження дитини може мати негативний вплив на її психоемоційний розвиток. Раптове або випадкове розкриття факту усиновлення у більш пізньому віці може

спричинити кризу ідентичності та порушення довірчих відносин у сім'ї.

У зв'язку з цим у сучасній правовій доктрині поширюється підхід до поступового інформування дитини про її походження з урахуванням її віку та рівня розвитку.

Таким чином, інститут таємниці усиновлення спрямований на забезпечення стабільності сімейних відносин та захист приватного життя усиновлювачів і дитини. Водночас право усиновленої особи на інформацію про своє біологічне походження є важливою складовою її особистої ідентичності.

Сучасне законодавство України передбачає необхідність досягнення балансу між зазначеними правами шляхом встановлення обмеженого доступу до інформації про усиновлення з урахуванням найкращих інтересів дитини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. №2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

2. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення: Конвенція ООН від 29.05.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365#Text.

Наукове видання

СІМЕЙНІ (РОДИННІ) ЦІНОСТІ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнського круглого столу

Одеса, 20 грудня 2025

Електронне видання

Упорядники-укладачі:

Оксана Іванівна Сафончик, Неллі Ігорівна Бобейко

Ум-друк. арк. 10,46.

Наклад 100 прим. Зам. № 2604-01.

Видавець ПП «Фенікс»

(Свідोцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).

Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.

e-mail: fenix-izd@ukr.net

